

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEO-MARKSİST BAKIŞ AÇISINDAN DİN VE TOPLUM İLİŞKİSİ: SLAVOJ ZİZEK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maşite GENÇASLAN

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEO-MARKSİST BAKIŞ AÇISINDAN DİN VE TOPLUM İLİŞKİSİ: SLAVOJ ZİZEK ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maşite GENÇASLAN

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR

ANKARA, 2021

TEZ KABUL ONAY SAYFASI

Maşite Gençaslan tarafından hazırlanan "Neo-Marksist Bakış Açısından Din ve Toplum İlişkisi: Slavoj Zizek Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Danışman / Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR		AYBU İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü	
Kabul ☒	Red ☐		
Jüri Üyesi / Prof. Dr. Zekiye DEMİR		AYBU İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bölümleri Bölümü	
Kabul ☒	Red ☐		
Jüri Üyesi / Doç. Dr. Salih AYDEMİR		AHBVÜ İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü	
Kabul ☒	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 20.09.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Prof. Dr. Özcan Güngör danışmanlığında hazırladığım "Neo-Marksist Bakış Açısından Din ve Toplum Etkileşimi: Slavoj Zizek Örneği" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Maşite GENÇASLAN

TEŞEKKÜR

Araştırmam boyunca eleştirileri, önerileri ve tenkitleri ile yardımlarını eksik etmediği için tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Özcan Güngör'e teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca desteklerini hiç esirgemeyen ve beni bu günlere getiren annem, babam ve kardeşime minnettarım. Yoğun çalışma dönemimde desteği ile istek ve azmimi artıran en büyük destekçim eşim Emre Gençaslan'a sonsuz teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşamda çatışma her zaman var olmuş ve sosyolojide bu alan çatışma teorileri adı altında incelenmiştir. Toplumun temelini ekonomiye dayandıran Marx, sosyal yaşamın dinamiklerinin ekonomi tarafından belirlendiğini dolayısıyla çatışmanın kaynağının da ekonomi olduğunu söylemiştir. Fakat bunlara ek olarak toplumsal yaşamın temelini oluşturan değer ve kaynakların adaletsiz dağılımı; dinsel, kültürel, siyasal ya da etnik aidiyetlere sahip grupların ait oldukları değerler üzerinden mücadeleleri; ötekileştirme temelinde ortaya çıkan ayrımlar vb. birçok faktörün de çatışmaya sebep olduğu açıktır. Özellikle postmodern çağın getirdiği yeni yaşam tarzı, çatışma unsurlarını çoğaltmış ya da yaşanan çatışmanın daha belirgin bir hal almasına neden olmuştur. Bu nedenle çatışmanın kaynağını, çatışmayı doğuran sebepleri ve bu kavrama ait görüşleri kapsamlı bir şekilde analiz etmek zorunlu hale gelmiştir. Buna bağlı olarak çatışma; din, kültür, ideoloji gibi farklı parametrelerin dikkate alınması ile anlaşılabilecek bir süreç haline gelmiştir. Buradan hareketle çatışma kavramını Neo-Marksist açıdan incelemek amacıyla Slavoj Zizek'in din ve toplum ile ilgili görüşlerinin sosyolojik bir analizini gerçekleştirdim.

Slavoj Zizek'te din ve toplum etkileşiminin sosyolojik analizini konu edindiğim bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde makro sosyolojik teorilerden; işlevselcilik, yapısal işlevselcilik, çatışmacı teoriler ve temsilcileri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise Slavoj Zizek'in din ve toplum etkileşimi; din, ideoloji ve çokkültürcülük başlıkları altında ele alınmıştır. Zizek'in hayatı, düşünsel gelişiminde etkili olan Lacan felsefesi ve psikanaliz kavramları da bu bölümde açıklanmıştır. Çalışma, toplumda yaşanan çatışmanın Neo-Marksist açıdan yorumlanmasını ortaya koyması yönüyle önemli bir değerlendirmedir. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, Slavoj Zizek'in din ve toplum ile ilgili görüşlerini; ideoloji, din ve çokkültürcülük kavramları üzerinden ele almaktır.

2021

ÖZET

Neo-Marksist Bakış Açısından Din ve Toplum Etkileşimi: Slavoj Zizek Örneği

Araştırmada Slavoj Zizek'in din ve toplum ile ilgili görüşleri eleştirel ve postmodern düşünceler bağlamında sosyolojik açıdan ele alınmıştır. Buna bağlı olarak çalışmanın amacı toplumsal hayatta yaşanan çatışmanın Neo-Marksist açıdan analizini ortaya koymaktır. Slavoj Zizek'in görüşleri; din, kültür ve ideoloji başlıkları altında incelenmiş, çatışmaya dair yorumlarını içeren bulgular ortaya koyulmuştur. Çalışmada makro yöntem ve dolaylı gözlem tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırma sürecinde yer yer tümevarım, tümdengelim, eleştirel söylem gibi genel tekniklere de başvurulmuştur. Bu çalışmada Zizek'in Türkçeye çevrilen eserleri, röportajları, söyleşileri ve konuşmalarından hareketle, din ekseninde yaşanan çatışmaları, Marksist bakış açısından uzak bir şekilde değerlendirdiği; ideolojiyi, çatışmayı besleyen bir kavram olarak tanımladığı; çokkültürcülüğü, ırksal ayrımları ve geleneksel sömürgeciliği besleyen çatışma unsurları olarak yorumladığı bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neo-Marksist kuram, Çatışma, İdeoloji, Din, Kültür.

ABSTRACT

Religion And Society Interactıon From The Neo-Marxist Perspective: The Example of Slavoj Zizek

In the research, Slavoj Zizek's views on religion and society are discussed sociologically in the context of critical and postmodern thoughts. Accordingly, the aim of the study is to exhibit the neo-Marxist analysis of the conflict in social life. Slavoj Zizek's views were examined under the headings of religion, culture, politics and ideology; the findings including the interpretations of the conflict were revealed. Macro method and indirect observation technique were used in the study. In addition to this, general techniques such as induction, deduction, and critical discourse were also used in the research process. In this study, based on Zizek's works translated into Turkish, interviews, conversations and speeches, It was found that he evaluated the conflicts on the axis of religion far from the Marxist point of view, defined ideology as a concept that feeds conflict, and interpreted multiculturalism as conflict elements that feed racial discrimination and traditional colonialism.

Keywords: Neo-Marxist Theory, Conflict, Ideology, Religion, Culture

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

CIA : Central Intelligence Agency

Hz. : Hazreti

KİS : Kitle İmha Silahları

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

vb. : Ve benzeri

yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Toplumsal olayların analizi, sosyal hayatta yaşanan çatışmaların anlaşılmasına bağlıdır. Çatışma kuramı, en kısa ifadesiyle, toplumun temelini oluşturan değer ve kaynakların toplumdaki bireyler tarafından karşılıklı anlaşma yolu ile değil de çatışmaya bağlı olarak üretilmesi; etnik, dinsel, kültürel, siyasal aidiyetlere sahip grupların birbirleri ile ait oldukları değerler üzerinden mücadeleleri şeklinde tanımlanabilir (Şahin, 2013: 1). Çatışma, tüm toplumlarda tarih boyunca var olmuştur. Günümüzde de çatışmanın, toplumun bir parçası olduğu görülmektedir. Postmodern dönem, beraberinde getirdiği birçok kavram ve bu kavramlar etrafında oluşan yeni yaşam tarzı ile insanların her zamankinden daha fazla çıkar ve menfaatleri doğrultusunda hareket ettiği bir dönemi ifade etmektedir. Çatışma kavramı toplumda giderek daha belirgin bir hal almış, çıkar eylemleri sonucunda elde edilen güç, toplumsal eşitliksiz ve tabakalaşmayı doğurmuştur (Aydın, 2018: 18-21).

Toplumda yaşanan çatışmaların kaynağı tek bir nedene bağlı olmayıp dönemin şartlarına göre farklılık göstermektedir. Toplumun temelini ekonomiye dayandıran Karl Marx, sosyal yaşamın dinamiklerinin ekonomi tarafından belirlendiğini söylemiştir. Ekonominin belirleyici olduğu toplumsal yapıda çatışmayı kaçınılmaz gören Marx, bugüne kadar gelen tüm toplumların tarihinin, toplumsal örgütlenmeyi tayin eden bir sınıf çatışmasından ibaret olduğunu söylemiştir (Aydınalp, 2010: 4). Görüldüğü gibi Marx, teorisinin hareket noktasına sınıf kavramını yerleştirmek suretiyle toplumda yaşanan çatışmayı ekonomi temelinde açıklamıştır. Marks'a göre insanlar, dahil oldukları kapitalist ekonomik düzende kendi ürünlerine yabancılaşarak üretme duygusu ve emeğinden yoksun kalmakta bu da şiddet ve çatışmaya sebep olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (İnce, 2017: 22). Fakat postmodern dönem, toplumda yaşanan çatışma biçimlerinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Öngen, 1993: 18).

Rönesans, reform, aydınlanma ve modernite gibi toplumsal yapıda yaşanan köklü değişimler, bireyin doğru ve yanlış algısında değişim yaşamasına neden olmuş bunun sonucunda modern dünya insanı, mutsuz birey olarak tanımlanmıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen olumsuz yöndeki bu değişimler, çatışmaya neden olmaktadır. İş bağımlılığı, madde bağımlılığı, radikal dinci akımlar ve ideolojiye olan yönelimler toplumda yaşanan bu değişimlerin sonucudur. Bununla birlikte modern toplum yapısında farklı kimliklere imkân

tanımayan tek bir kimlik oluşturma çabası ve bu eylemler çerçevesinde birçok insanın kaynak, iktidar ve sosyo-kültürel yaşamdan mahrum edilmesi çatışmayı doğuran bir diğer sebeptir. Ayrıca küresel politikaya hâkim olma çabaları sonucunda da çatışma kaçınılmaz olmaktadır. Görüldüğü gibi modern yaşamın meydana getirdiği bu gibi değişimler, çatışma kavramının yeni odak noktalarıdır (Şahin, 2013: 8-13).

Toplumsal yaşamda insanın maruz kaldığı ötekileştirme kavramı, çatışmayı doğuran sebeplerden biridir. Ötekileştirme, kendinden olanı "iyiler" diğerlerini ise "kötüler, barbarlar" şeklinde görmekle gerçekleşmektedir. Ötekileştirme temelinde yaşanan ayrışmalar, sadece bir farklılaştırma ile kalmayıp zamanla toplumsal çatışmalara sebep olmaktadır. Ötekileştirme; toplumda farklı yaşam tarzlarını kabul etmekle birlikte iyinin ve güzel olanın sadece kendisi olduğunun iddia edilmesi, toplumda "öteki" varlığına tahammül edilememesi ve tamamıyla yok edilmesi gereken bir unsur olarak görülmesi, ben ve öteki gibi ayrımların ortadan kaldırılarak evrensel değerlerin kuşatıcılığı etrafında yaşanmak istenilen bir toplum yapısının oluşturulmaya çalışılması gibi çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Bu yaklaşımların her birinin çatışmayı doğuran etkenler olduğu açıktır. Toplumda farklı yaşam tarzlarını kabul etmekle beraber iyinin sadece kendisi olduğunu düşünmek -Batı'nın İslam dünyasına yaklaşımında olduğu gibi- elbette çatışmayı doğurmaktadır. Toplumsal yapıda farklı yaşam tarzlarına tahammül edilememesi ve onların merkez dışına itilerek yok edilmesi gerektiği düşüncesi, Batı'nın kolonyol döneminde çatışma unsuru olarak kendini göstermiştir. Son olarak evrensel değerler etrafında ben ve öteki ayrımlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan yaklaşımlar, Batı kültürel kodlarını taşımasından dolayı, tahakküm aracı olarak diğer toplumlar için ötekileştirme unsuru olmuş böylece çatışmayı doğurmuştur (Özensel, 2020: 6-7).

Makro sosyolojik teoriler, toplumda yaşanan çatışmaları işlevselci ve çatışmacı teoriler başlığı altında incelemişlerdir. İşlevselcilik 19. yy 'da ortaya çıkan ve Durkheim'ın çalışmalarıyla şekillenen bir teoridir. Bu teoride pozitivist bakış açısı hâkim olmakla birlikte toplumsal yapıdaki her unsur bir işleve sahiptir. Bu yönüyle işlevselcilik, fonksiyonu vurgulayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında teori, insanı düzen tarafından denetlenen edilgen canlılar olarak gördüğü için eleştirilmektedir çünkü birey, edilgen değil aksine sosyal düzeni biçimlendiren bir unsurdur. İşlevselcilik teorisi, çatışmayı toplumsal yapı içinde önemsiz bir unsur olarak ele alırken; çatışmacı teoriler, toplumsal değişimin sistemler arasındaki uyum ve denge ile değil bütün kaynak ve değerlerin adaletsiz

paylaşımına dayalı bir çatışma ile gerçekleştiğini söylemektedirler. Buradan hareketle çatışmacı teorinin, toplumsal değişmeyi işlevselci kuramlara göre daha başarılı ele aldığı görülmektedir (Kaya, 2020: 16-25). İşlevselci yaklaşımlar, toplumun uyum ve uzlaşma üzerine kurulu olduğunu söyleseler de toplumsal çözümlemelerinde çatışmayı göz ardı etmemişlerdir. Bu bağlamda işlevselci teorinin en önemli temsilcilerinden Durkheim, kolektif uzlaşma ve uyumu görüşlerinin merkezine almış, toplumda tabakalaşma ve sosyal eşitsizliğe neden olacak çatışma unsurlarının da var olduğunu söylemiştir. Durkheim'e göre toplumda eşitsizlik ve çatışmanın sebebi, iş bölümünün anormal şekillerde olmasıdır. Toplumsal yapıda adil olmayan baskıcı iş bölümü, haksızlığa yol açacak ve dayanışmanın yerini çatışma alacaktır. Yapısal işlevselci teorinin önemli temsilcilerinden Parsons ise tabakalaşma sisteminin toplumun merkezî hâkim değerlerine bağlı olarak geliştiğini söylemiştir. Toplumda mevcut hâkim değer, diğer toplumsal faaliyetler için bir model olmakta ve buna göre bir hiyerarşik sıralama oluşmaktadır. Kısaca işlevselcilik, toplumsal yapıyı açıklarken çıkarlardan çok değerlere ağırlık vermektedir. Bu yönüyle işlevselcilik, toplumda çatışma unsurlarından ziyade düzenleyici unsurları öne çıkarmaktadır (Aydın, 2014: 5-22).

Çatışmacı din teorisi; Marksist, Neo-Marksist ve Marksist olmayan din teorilerinden oluşmaktadır. Sosyolojide çatışma teorilerinin geldiği kaynaklardan biri Marksizm'dir. Marks'a göre toplumda ekonomi temelli sınıf çatışması söz konusudur. Alt yapı, tüm üst yapı kurumlarını meydana getirmekte; inançlar ve değerler, meşrulaştırma aracı olarak kullanılmakta; din, var olan durumu muhafaza etmektedir. Buradan hareketle din, sosyal değişimin önünde bir engel olarak görülmektedir. Marksist din teorisi, sosyal gruplar arasında çıkar farklılıklarının olduğunu ve bu farklılıkların çatışmaya yol açtığını söylemektedir. Karl Marx, bahsedilen çatışmanın sebebinin ekonomi olduğunu ve bu yapının sosyal hayatı belirleyen en önemli unsur olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla din de diğer her şey gibi ekonomi tarafından belirlenmektedir (Akyüz, Çapcıoğlu, 2013: 127).

Karl Marx, işlevselciliğin, insanlar arasındaki çatışmayı göz ardı etmesi nedeniyle toplumsal değişme sürecini gerektiği gibi açıklamada yetersiz kaldığını söylemiştir. Çatışmacı kuram teorisyenleri ise çatışmanın topluluk kimliğini pekiştirdiğini, bireylerin önüne negatif bir referans grubu koyarak onların kendi kimliklerinin bilincine varmasını sağladığını ve çatışmanın sadece ekonomik sınıflar arasında değil aynı zamanda kültür, siyaset, din vb. kavramlar etrafında da gerçekleştiğini söylemişlerdir. Tüm bunlar etrafında

çatışma kuramı, toplumun temelini oluşturan değer ve kaynakların toplumdaki bireyler tarafından karşılıklı anlaşma yolu ile değil, çatışmaya bağlı olarak üretildiğini savunan bir kuram olarak tanımlanmıştır (Aydınalp, 2010: 4-6).

Modernleşme ile birlikte toplumsal anlamda köklü değişimler yaşanmıştır. Batı ise modernizme yön veren, değişimin kontrolünü elinde tutan uygulamalar ile Batı dışı toplumlar için bir hegemonya unsuru olmuştur. Modernliğin bir eleştirisi olarak düşünülen postmodern dönem gerek bu özelliği gerekse de özgürlüğe dair söylemleri ile Batı dışı toplumlarda yaşanan krizi aşabilecek bir çözüm olarak düşünülmüştür. Fakat postmodernliğin sunduğu özgürlüğün, göreceli bir anlam ifade etmesinden ötürü sanıldığı gibi problemlere çözüm olamadığı aksine totaliter özellikte olduğu görülmüştür. Ayrıca Postmodernliğin bu göreceli tavrı, dinlerin evrensel hakikat üzere kurulu olma yönlerini yok sayan bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yönüyle dinler, tüm insanlığı kapsayan evrensel hakikat iddialarından uzaklaşmış, bireysel manada kendini ifade eden şekillere yani postmodern dönemin kendi anlam çerçevesine bürünmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla postmodernizmin insan için vaat ettiği özgürlüğün aksine totaliriteyi ortaya çıkarması ve dini postmodern bir çerçeveye sıkıştırmak kaydıyla şiddeti ortaya çıkarması, onun moderniteninin krizlerini aşamadığını göstermektedir (Tekin, 2015: 3-10).

Postmodernizmin genel geçer ifadeleri taşıyan önermeleri reddeden ya da meta anlatıyı kabul etmeyen yapısı, dinin kendi doğasına uygun bir şekilde var olmasını zorlaştırmaktadır. Postmodernizmin dine ancak kendi çerçevesinden yer vermesi, modernizmin aksine postmodernizmin dine dönüşün bir simgesi olarak görülmesine neden olmuştur (Erkan, 2013: 6-7). Postmodern dönemde din, paylaşılan ortak bir hayat tarzı ve kültür olmaktan çok bireysel manada yaşanan bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır (Özbolat, 2017: 3).

Postmodernizm; siyasi, dinsel, kültürel ya da kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okuyup her türlü bütünleşmeyi ve evrensel değeri reddederek parçalanmayı savunmaktadır (Aslan, Yılmaz, 2001: 7). Bu bağlamda toplum, postmodernitenin en temel söylemelerinden biri olan görecelilik esasına göre, tek bir düşünceden ziyade farklı unsurların bir araya gelerek oluşturduğu bir yapıya dönüşmüştür. Bu anlayış etrafında toplumsal yapıda farklılıklarla beraber zıt unsurların da yer aldığı görülmektedir. İçinde farklılıkları aynı zamanda zıtlıkları da bulunduran bu yeni çoğulcu toplum yapısı, postmodern dönemin en

belirgin özelliği olmuş ve yaşam tarzı haline gelmiştir. Çoğulcu anlayış toplumun tüm alanlarına dahil olmaktadır. Bunların en önemli ise dini alandaki çoğulculuktur. Dini alandaki çoğulculuk, mevcut tüm dinlerin yaratıcıya eşit seviyede ulaştıran yollar olduğunu kabul ederek çatışma ortamını doğurmaktadır (Zafer, 2018: 4).

Toplumda yaşanan çatışmanın kaynaklarından biri dindir. Öyle ki sivil savaş ve çatışmaları ele alan araştırmalar, dinin, çatışma sürecinde çok büyük rol oynadığını ve diğer çatışma unsurlarına göre daha fazla insan hayatını etkilediğini göstermektedir. Dinin; müntesiplerine bir zihniyet kazandırma çabası, bireylerin sosyal hayattaki davranışlarını belirlemesi, kültürel yapıyı oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkması, politik ve askeri kararlar dahil pek çok aksiyonu meşrulaştırmaya yarayan söylemleri -intiharların, cihat ve şehitlikle bağdaştırılıp toplumsal bir anlam yüklenmesi- cemaat, tarikat gibi oluşturduğu kurum ve topluluklar ile bireyler için sosyalleşmeyi sağlayarak bu sosyal kimliklerin çoğu zaman toplumda çatışma sebebi olması gibi birçok yönü toplumsal çatışmaya örnektir. Bununla birlikte din, etnik çoğulculuğa sahip ülkelerde kimliğin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Balkanlarda yaşanan çatışmanın sebebi siyasi ve politik nedenler olsa da din, burada tarafları keskin bir çizgi ile ayırmak suretiyle toplumsal çatışmadaki rolünü oynamakta böylece sosyal kimliğin önemli bir unsuru olması ve içinde yaşadığı toplumun kültürüne kendi değerlerini vermesi ile çatışma sürecine dahil edilmektedir (Aydınalp, 2010: 3-14). Buradan hareketle çalışmanın konusu Slavoj Zizek'te din ve toplum etkileşimini eleştirel ve post modern düşünceler bağlamında sosyolojik açıdan tartışmaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Toplumsal hayatta yaşanan çatışmaların objektif bir değerlendirmesini ortaya koyabilmek, çatışma süreçlerinin doğru anlaşılması için gerekli ve önemli bir adımdır. Çalışma, din ve toplum ile ilgili meseleleri Neo-Marksist açıdan sunarak tartışılan konulara yeni bir pencereden bakmayı sağladığı için önemlidir. Bu çalışma, çatışmanın çok fazla yaşandığı postmodern dönemde çatışmanın nedenlerine, sonuçlarına ve çatışmaya çözüm olabilecek noktalara kaynak olması açısından da önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Neo-Marksist kuramcılardan Slavoj Zizek'in din ve toplum etkileşimini ideoloji, kültür ve din konuları üzerinden ele almaktır.

Bu amaca bağlı olarak araştırmanın alt amaçları ise şöyle sıralanabilir:

- Zizek’in din ile ilgili söylemleri Marksist bakış açısından uzak mıdır?
- Zizek’in Lacan ve psikanalizden yola çıkarak felsefi bir bakış açısı ve kendine ait kavramlar ile kurguladığı ideoloji teorisi, çatışmayı destekleyen bir faktör olarak algılanabilir mi?
- Zizek’in çokkültürcülüğe ait yorumları; ırksal ayrımları ve geleneksel sömürgeciliği besleyen bir unsur olarak kabul edilebilir mi?

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Geçmişte yaşanmış sosyal olguların incelenmesinde tarihi kaynaklar, belgeler, anıtlar, sanat abideleri, masallar, menkıbeler, şarkılar, destanlar, şiirler gibi veri kaynaklarından yararlanılarak dolaylı gözlem tekniği ile konu ele alınır (Kurt, 2014: 50). Bu araştırma, konu ile ilgili belge ve dokümantasyonların toplanması suretiyle makro yöntem ve dolaylı gözlem tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte araştırma sürecinde yer yer tümevarım, tümdengelim ve eleştirel söylem gibi genel tekniklere de başvurulmuştur.

1.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmada Neo-Marksist kuramcılardan Slavoj Zizek’in din ve toplum ile ilgili söylemleri; ideoloji, kültür ve din kavramları etrafında ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle makro sosyolojik din teorileri, Zizek’in etkilendiği düşünce akımlarından Lacan felsefesi, psikanaliz ve Zizek’in din ve toplum ile ilgili söylemleri ele alınacaktır. Dolayısıyla çalışmanın kapsamı, Neo-Marksist kuramcılardan Slavoj Zizek’in din ve toplum ile ilgili söylemleridir. Çalışmada Zizek’in Türkçeye çevrilen eserlerinden İslam Arşivleri, Kırılgan Temas, Biri Totalitarizm mi Dedi, Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı, Paralaks, Bir Yahudi Ne İster, Dünyadaki İsyanların Anlamları, İdeolojiyi Haritalamak, Yamuk Bakmak, İdeolojinin Yüce Nesnesi adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Makro yöntem ve dolaylı gözlem tekniğini kullandığım bu araştırmadaki veriler, Slavoj Zizek’in Türkçeye çevrilen eserleri, makaleleri, video ve ses kayıtları, yayımlanmış röportajları ve söyleşilerinden oluşmaktadır. Çalışmamdaki veriler, ulaştığım kaynaklar ve yazarın dil yeterliliği ile sınırlıdır.

1.5. Literatür

Literatür taraması, çalışılan konunun belirli kaynaklar ve dokümanlar etrafında incelenerek var olan bilimsel bilginin araştırılmasıdır (Güngör, Yılmaz, 2018: 99). Bu çalışmada, daha önce yapılan çalışmaların Slavoj Zizek'i hangi açılardan ele aldığı araştırılıp çalışmaya kaynak olabilecek eserler belirlenerek literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taramasında Zizek ve fikirlerinin, din sosyolojisi bağlamında, Neo-Marksist kuramlar açısından ele alınmadığı görülmüştür. Bu kapsamda Zizek ile ilgili yapılan çalışmalar şunlardır:

Nurdan Akıner ve M. Bilal Arık'ın "21. Yüzyıl İletişim Çağının Yaşayan Dâhisi: Slavoj Zizek" adlı makalesi, Zizek'in etkilendiği düşünce akımlarını ve onun Lacancı okumalarını ele almıştır. Bu makale; Zizek'in etik ve ahlak ayrımına, Hıristiyanlık ve İslam'a dair yorumlarına, Avrupa birliğinin Türkiye'ye yönelik haksız eleştirilerine, İslami terör korkusuyla toplumda oluşan önyargılara ve 68 olayları gibi çeşitli konulara değinildiği ve Zizek'in felsefe, siyaset, politika gibi birçok konu hakkındaki görüşlerinin genel anlamda ortaya koyulduğu bir çalışmadır (Akıner, Arık, 2012: 1-18).

Nezih Onur Kuru'nun "Slavoj Zizek ve Uluslararası İlişkiler Teorisi" makalesinde, Zizek'in düşüncesinin, neden ve nasıl anaakım uluslararası ilişkiler teorisinden çok eleştirel Marksist teoriye yakın olduğu açıklanmıştır. Bu bağlamda, Zizek düşüncesinin, uluslararası ilişkiler disiplininde hangi konularda ve ne şekilde ele alınabileceği sorusuna cevap aranmış; küreselleşme, küresel kapitalizm, hegemonya, çok kültürlülük, ırkçılık, medya ve ideoloji ile ilgili konulara değinilmiştir. Çok kültürlülüğün küresel kapitalizmin hegemonik mantığını sürdüren bir unsur olduğu, Zizek'in görüşleri etrafında ispatlanmaya çalışılmıştır (Kuru, 2020: 3).

Ebru Alp'in 2009 yılında hazırladığı "Küresel Kapitalizme Karşı İki Makro Politik Eleştirel Yaklaşım: Michael Hardt, Antonio Negri ve Slavoj Zizek" adlı yüksek lisans tezi, mikro politikanın küresel kapitalizmle mücadelede etkili bir alternatif olamayacağı iddiası temelinde, Zizek'in bu iddiaları destekleyen açıklamalarını ele alan bir çalışmadır (Alp, 2009).

Fatoş Usta'nın "Siyasal Teori ve Psikanaliz: Zizek, Kovel ve Laing Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinde, Zizek'in Lacancı psikanaliz temelli çalışmaları incelenmiştir. Bu bağlamda Zizek'in, Marksizm ve meta fetişizm okuması, toplumsal üst-

ben, cinsiyet, radikal demokrasi, sınıf çatışmasına ve ideolojiye dair düşünceleri ele alınmıştır (Usta, 2010: 11).

Oğuz Erdin'in "Zizek with Prigogine: Is Zizek a Philosopher of Complexity?" adlı yüksek lisans tezi, Slavoj Zizek'in ontolojisinin fizikçi Ilya Prigogine'nin ontolojisine olan benzerliğini ele alan bir çalışmadır. Bu bağlamda çalışmada, Zizek'in Lacancı psikanaliz ve Alman idealizmini Lacan'ın görüşleri doğrultusunda nasıl okuduğu anlatılmıştır (Erdin, 2012: 4).

Mehmet Gökhan Uzuner'in 2009 yılında yaptığı "Ernosto Laclau ve Slavoj Zizek Arasındaki Tartışma Bağlamında Karar Verilemezlik Meselesi" adlı çalışma ise Ernesto Laclau ve Zizek arasındaki tartışmayı eleştirel bir bakış açısıyla inceleyerek karar verilemezlik meselesini ele alan, siyaset bilimi alanında yapılmış bir çalışmadır (Uzuner, 2009).

Olcay Kart'ın "Zizek'in Özne Anlayışına Eleştirel Bir Bakış" adlı çalışması, Zizek'in özneye dair ontolojik yorumlamasını ele alan bir çalışmadır. Bu çerçevede çalışmada, Zizek'in özne ve öznenin ortaya çıkarılmamış diğer yüzünü detaylı bir şekilde analize tabi tutan yaklaşımları incelenmiştir (Kart, 2014: 12).

Onur Varolun, "Slavoj Zizek: İdeoloji Kavramına Lacancı Psikanalizden Bakışın Felsefi Bir Değerlendirmesi" adlı çalışmasında, Zizek'in ideoloji kavramını ele alır. Bu bağlamda çalışmada Lacan, Lacan'ın semptom kavramı ve bu kavramın Zizek tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir (Varolun, 2014: 7).

Savaş Yazıcı, "Gerçekle Karşılaşma: Lacan, Laclau, Zizek ve Badıou'nun Eleştirel Bir Okuması" adlı çalışmasında, Lacan'ın felsefesini ve özellikle kuramının siyasete uygulandığında ortaya çıkan açmazlarını incelemiştir. Bu incelemeyi yaparken, Lacan'ın kuramından etkilenen üç önemli düşünür olarak Laclau, Zizek ve Badiou'nın eleştirel bir okumasını yapmak suretiyle Lacan kuramının ve bu kuramın uygulamalarının meşruiyetini sorgulamıştır (Yazıcı, 2007: 6).

Onurhan Demirkol'un "İdeolojiye Yamuk Bakmak: Skyfall Filminin Söylem Analizi" adlı çalışmasında, Zizek'in ideolojiye olan yaklaşımı temel alınarak, sinema-ideoloji ilişkisi üzerinde durulmuştur (Demirkol, 2015: 3).

"Neo-Marksist Bakış Açısından Din ve Toplum İlişkisi: Slavoj Zizek Örneği" adlı bu çalışmada ise Zizek ile ilgili yapılan çalışmalardan farklı olarak onun din ve toplum ile ilgili yorumları ele alınmıştır. Din ve toplum etkileşimine dair olayların, Neo-Marksist bir düşünürün görüşleri çerçevesinde yorumlanması, din sosyolojisinde çatışmacı din teorileri başlığı altında yapılmış orijinal bir çalışmadır.

2. MAKRO SOSYOLOJİK TEORİLER

Sosyoloji bilimi, toplumsal yapı ve sosyal hayatı açıklamak için bir dizi teori ve kavramlara ihtiyaç duyan bir bilim dalıdır (Bodur, 2018: 1). Teori; bir olgu, süreç ya da kurumun nasıl işlediğini açıklamaya çalışan fikirler bütünüdür. Sosyolojik teori ise toplumu oluşturan çeşitli unsurların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerinin açıklanma çabasıdır. (Alpay, Şahin, 2019: 2).

Sosyolojide araştırma teorileri, en genel şekilde makro ve mikro teoriler olarak ikiye ayrılmaktadır. Makro sosyolojik teoriler, toplumu bütün olarak ele alırlar. Bu çerçevede, toplumsal yapılanmalar ve sosyal ilişkiler açıklanmaya çalışılır. Makro sosyal teoride birey, çevresiyle ilişkili ve normatif bir yapılanma içindedir ve buna bağlı olarak insan-çevre ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Toplumun normatif bir yapı olduğu, bu yaklaşımın bir diğer belirleyici unsurudur. Normatiflik esasına dayalı olarak kurallar, toplumun nasıl hareket etmesi gerektiğini bireylere öğretmektedir (Birkök, 2018: 42-44).

Toplumsal yapının geniş ölçekte incelenmesi, makro sosyolojik kuramın konusu iken; kişiler arası etkileşimlerin ayrıntılı şekilde incelenmesi, mikro sosyolojik kuramın konusudur. Makro sosyolojik teorileri oluşturan işlevselcilik ve çatışma kuramları, toplumsal yapıyı ve toplumsal kurumları genel olarak ele almaktadırlar. Makro sosyolojik teori, her ne kadar toplumun genel yapısını açıklamaya odaklansa da kişilerin kavrayış ve kararlarını da dikkate alır fakat burada bireysel eylemlerin çözümlenmesine dayalı girişimler oldukça azdır (Wallace, Wolf, 2012: 27).

Makro sosyolojik teoriler, işlevselci ve çatışmacı yaklaşımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Makro sosyal teorilere göre toplum, bir sosyal yapıya sahiptir. Buna bağlı olarak sosyal yapı; düzen, işlev, organizma, uyum, sistem, iş bölümü, çatışma gibi kavramlar üzerinden anlaşılmaya çalışılmaktadır (Gedikli, 2016: 12).

Makro sosyal teorilerden işlevselcilik, uzun bir süre hâkim teori olmuş fakat 1970’li yıllardan sonra bu teorilerin toplumsal olaylar için verimli fikirler üretemediği düşüncesi giderek yaygınlık kazanmıştır. Bunun sonucunda mikro sosyal teoriler gelişmeye başlamıştır. Bu iki teori arasındaki ayrım noktasının asıl kaynağı, failin konumudur. Makro sosyolojik teoriler, failin bilinçliliğini yok sayıp yapının belirleyiciliğini vurgularken; mikro

teoriler ise yapının, failin eylemleri etrafında şekillendiğini savunarak fail ve birey vurgusuna dikkat çekmişlerdir (Çetin, 2016: 1).

Mikro sosyolojik teoriler daha çok sosyal psikolojik yaklaşımı esas almaktadırlar. Ferdin davranışlarının içinde bulunduğu sosyal davranışlar; ferdin mevcut durum hakkındaki yorumları dikkate alınmaktadır (Birkök, 1988: 41).

2.1. İşlevselci Teori

İşlevselcilik, 19. yy 'da ortaya çıkan ve Durkheim'ın çalışmalarıyla şekillenen bir teoridir. Bu teoride pozitivist bir bakış açısı hâkim olmakla birlikte toplumsal yapıdaki her unsur bir işleve sahiptir. Bu yönüyle işlevselcilik, fonksiyonu vurgulayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bunun dışında teori; insanı, düzen tarafından denetlenen edilgen canlılar olarak görmesi yönüyle eleştirilmektedir çünkü birey, edilgen değil aksine sosyal düzeni biçimlendiren bir unsurdur (Kaya, 2020: 16-25).

İşlevselcilik teorisinde toplum organizmaya benzetilmekte, organizmanın sahip olduğu sistematik yapı ve işleyişlerin toplumsal yapı ile benzerlik taşımasından yola çıkılarak toplumsal olaylar açıklanmaktadır. Durkheim, bu benzerlik durumunu iş bölümü ve dayanışma kavramları üzerinden açıklamıştır. Buna bağlı olarak işlevselcilik teorisi, çatışma kavramına değil, uyum ve bütünleşmeyi destekleyen eylemlere vurgu yapmaktadır dolayısıyla toplumsal düzen, toplumu oluşturan alt birimlerin işlevlerini yerine getirmesi ile sağlanmaktadır (Akın, 2010: 23).

İşlevselci teori, sosyal gerçeklikleri insan ilişkilerinden bağımsız bir gerçeklik olarak ele almaktadır. İşlevselciler, yapı ve kurumları, toplumda gerçekleştirmiş oldukları işlevlere göre incelemektedirler çünkü her yapı ya da kurum toplumda bir işleve sahiptir. Toplumsal düzen ve bütünlük, her bir unsurun işlevlerini yerine getirmesi kaydıyla sağlanmaktadır (Gedikli, 2016: 13).

İşlevselciliğin temsilcilerinden olan Spencer, toplumu biyolojik bir organizmaya benzetmiştir. Emile Durkheim ise Spencer'i, toplumun parçalarının kolektif bilinç tarafından birleştirildiğini savunarak eleştirmiştir. Durkheim, toplumsal eylemi kolektif bilince yapmış olduğu katkıları ile açıklamıştır. Daha sonra Parsons, Durkheim, Marshall ve Pareto'nun eserlerinin yorumlamasıyla oluşan yapısal işlevselcilik, bu teoriyi ileriye götürmüştür (Waters, 2008: 26).

İşlevselcilik; Aguste Comte, Spencer ve Durkheim'ın çalışmalarıyla şekillenmiştir. Aguste Comte, toplumsal sistemin tümü ile parçaları arasındaki dengesizliğe karşı işlevsel denge kavramını ortaya koymuştur. Spencer'ın toplumun farklılaşması kavramından kastı ise toplumların büyümesi ile oluşan karşılıklı bağımlılık halidir. Bu bağlamda Spencer; farklılaşmayı, toplumsal sistemin parçalarının birbiri ile ilişkili olması ve bütünleşmeyi sağlaması bakımından açıklamaktadır. Durkheim da Spencer ile benzer olarak toplumsal farklılaşmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. İşlevselcilik, toplumsal sistemin genel yapısıyla ilgilendiği için makro sosyolojik teoriler üzerine odaklanmıştır. İşlevselciler, genel olarak toplumsal sistemin sorunlarına karşı; sistemin kısımlarının birbiri ile ilişkili olması, toplumsal sistemin işleyişinin bir organizma gibi olması, sistemin bozulan yapısının eski haline dönmesi için yeniden organize olabilmesi gibi üç noktayı dikkate alırlar. İşlevselcilikte, toplumsal sistemdeki dengesizliklerin giderilmesi bazı kavramlar ile gerçekleşmektedir. Değer ve norm, toplumsal ahengin düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yönüyle değerlere önem verme işlevselciliğin en belirgin özelliğidir. Toplumun üyeleri arasında birliği oluşturması yönüyle değerler; düzen ve dengeyi sağlayacak en önemli araç olarak görülmektedir. Bütünleşme ya da bütünleştirici güçler de aynı şekilde toplumsal düzeni sağlayan bir diğer unsurdur. Buna bağlı olarak Durkheim, ortak değerlerin gelişmesi ve bütünleşmenin kaynağı olması yönüyle din olgusunu toplumsal sistemin bir parçası olarak görmüştür (Lala, 2010: 23).

İşlevselcilik, toplumsal ve kültürel olguların toplumsal yapı içinde yerine getirdiği işlevlerin çözümlenmesidir. Bu teoriye göre toplum, birbirinden ayrı düşünülemeyecek kısımlarlardan oluşan bir sistem olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir alandaki değişim, sistemin diğer kısımlarını da etkilemektedir. Toplumsal yapının tüm kısımları birbirleri ile ilişkili olduğu için herhangi bir düzensizliğe karşı dengenin korunması, toplumsal olarak paylaşılan değerler ile sağlanmaktadır. Değerler ile ilgili görüş birliği bireylerin topluma bağlılıklarını sağlamaktadır. İşlevselci teori, değerlere önem vermesi açısından çatışmacı kuram ile doğrudan farklılık göstermektedir. İşlevselcilik; Comte, Spencer, Pareto gibi isimler tarafından geliştirilmekle birlikte asıl kurucu ismi Durkheim'dır. Durkheim çağdaş işlevselciliğin en önemli temsilcisidir. Durkheim'ın en önemli işlevselci fikri, bireylerin toplumsal düzene katıldıklarında bütünleşme ve sosyal dayanışmanın toplumsal dengeyi sürdürmeye yarayan en önemli araç olmasıdır. Durkheim, işlevleri toplumsal organizmanın genel gereksinimleri olarak görmektedir. Ayrıca dinsel hayatın ilk

şekilleri eseri, dinin ilkel kabilelerin çoğunda kuvvetli bir bütünleştirici güç olduğunu göstermesi açısından işlevselciliğe katkı yapan bir eserdir (Wallace, Wolf, 2012: 43-52).

2.1.1. Emile Durkheim

Emile Durkheim'ın işlevselci toplum teorisine göre toplum, bağımsız parçalardan oluşan bir sistemdir ve bu yönüyle organizmanın işleyişi ile benzerlik göstermektedir. Bu barçaları bir arada tutan şey ise temel değerler sistemidir. Temel değerler sisteminin toplumu kontrol altına alıp bireyleri yönlendirmesi, norm olarak da ifade edilmektedir. Normların yokluğu ise Durkheim tarafından anomi olarak adlandırılmış ve anomiyi toplumsal bir hastalık olarak tanımlamıştır. Bireylerin ilişkilerinin sınırlı, iş bölümünün az, mekanik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda kontrolü sağlamak, organik dayanışmanın hâkim olduğu sanayi toplumlarına göre daha kolaydır. Bu yönüyle sanayi toplumu, toplumsal kontrol noktalarının aşınmasına neden olmakta ve geleneksel toplumsal normların sağladığı disiplini ortadan kaldırmaktadır. Sanayileşme ile birlikte modern kapitalizmin yarattığı tüketim çılgınlığı, bireyselleşme ve diğer birçok faktör, geleneksel disiplinlerin toplumsal kontrolü sağlamada yeterli kalamamasına neden olmuştur. Tüm bu süreçlerin sonunda yaşanan anomi yani normsuzluk durumu, hastalıklı bir toplumu ifade etmektedir çünkü sağlıklı bir toplum uyum içinde denge ve kontrolün sağlanabildiği toplumdur (Slattery, 2008: 33-38).

Emile Durkheim, işlevselciliğin en önemli temsilcisi olarak kabul edilir. Bütünleşme ya da toplumsal dayanışma onun işlevselci fikirlerinin temelidir. Ona göre bütünleşme ve dayanışma toplumsal dengeyi sürdürmek için önemlidir. Fakat yoğun bir toplumsal değişmenin ardından düzen ve dengenin nasıl kurulduğu, varlığını nasıl sürdürdüğü, Durkheim'ın merak noktası olmuştur. Durkheim, toplumsal dayanışmanın her zaman için var olduğunu ancak dönüşüme uğradığını söylemiş, mekanik ve organik dayanışma tipolojilerinden hareketle modernliği çözümlemiştir. Durkheim, sanayi öncesi toplumu mekanik dayanışma, sanayi sonrası toplumu ise organik dayanışma kavramı ile açıklamıştır. Modernleşme ile birlikte meydana gelen toplumsal değişim, sanayi öncesi toplumdan farklı olarak insanların birbirlerine olan bağımlılıklarını artırmıştır. İnsanlar, birbirlerinin eylemlerinin sonuçlarına bağımlı hale gelmişlerdir. Dolayısıyla sanayi öncesi organik dayanışmanın yerini mekanik dayanışma almıştır. Buna bağlı olarak toplumda benzerlikler yerine farklılaşma artmıştır. Böylelikle mekanik dayanışmanın hâkim olduğu toplumsal

yapıda, bireysel bilinçlerin benzerliği söz konusu iken organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumsal yapıda, toplumsal iş bölümü belirleyici ölçüt olarak kabul edilmektedir (Kaya, 2020: 114-117).

Durkheim'e göre toplum, bireyler ya da bireysel bilinçlerden değil, kolektif olgulardan oluşmaktadır. Toplumun kendisini anlamak bireylerin doğası ile değil, toplumların doğasının anlaşılması ile gerçekleşmektedir. Sosyal olgular bireye göre önceliklidir çünkü birey, kolektif bilincin etkisiyle davranışları belirlenen ve hareket eden bir varlıktır. Buradan hareketle Durkheim'ın sosyal teorisinin konusu toplumsal olgulardır (Gedikli, 2016: 13-15). Durkheim, bireyi neredeyse yok sayan bir eğilimin katı savunucusu olmuştur (Alpay, Şahin, 2019: 13).

2.2. Yapısalcı Teori

Yapısal işlevselci yaklaşım, yapı ve işlev arasındaki ilişki modeli üzerine kurulmuştur. Bu teorinin en önemli temsilcisi ise Talcott Parsons'tur (Akın, 2010: 25). Parsons, sadece toplumun yapısını değil, bireyin davranışlarını da açıklayabilecek fikirlerini ilerini sürmüş böylelikle işlevselciliğe yapıyı getirerek toplumun kendi üyelerinin üstünde ve ötesinde kendine ait bir yapıya sahip canlı bir varlık olduğu düşüncesini, teorik ve bilimsel bir önerme haline getirmiştir. Parsons, toplumsal çözümlemelerinde sistemler yaklaşımını kullanmıştır. Sistemler yaklaşımına göre toplum; kendine yeten, karşılıklı ilişki içinde olduğu farklı alt sistemlerden oluşmaktadır. Ekonomik sistemin vasıflı işçiler için eğitim sistemine ihtiyaç duyması buna örnektir. Bu sistemlerin her biri, toplumun varlığını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu adaptasyon, amaca ulaşma, bütünleşme ve varlığını sürdürme durumlarına yardımcı olurlar. Parsons, temel değerler sistemini istikrarlı bir sosyal yapı için vazgeçilmez olarak görmektedir. Bu değerler sistemi sayesinde toplum mükemmel uyum içindedir ve sistem düzgün olarak işleyebilir (Slattery, 2008: 375-376).

Parsons'un sistemler yaklaşımında toplumlar farklı alt sistemlerden oluşur ve bu sistemler karşılıklı ilişki içindedirler. Eğitim sistemi, öğrenciler için aile kurumuna; ekonomik sistem, vasıflı eleman için eğitim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Parsons, sistemlerin ayakta kalabilmesi için adaptasyon, hedefe ulaşma, entegrasyon ve yapı devamlılığı süreçlerine vurgu yapmaktadır (Müftüler, 2019: 102).

Parsons'un sistem yaklaşımının temelinde, sosyal gerçekliğin sosyal sisteme indirgenmesi yatmaktadır. Onun bu yaklaşımı yapısal işlevselcilik olarak adlandırılmıştır. Yapısal işlevselciliğe göre yapı, toplumun statik tarafını ifade etmekte ve toplum kalıplaşmış toplumsal birimlerden oluşmaktadır. İşlev ise toplumun dinamik yönüne işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımı benimseyen teorisyenlere göre toplum içerisindeki yapılar, belli işlevlerden kaynaklanmamakta bunun yerine işlevlere duyulan ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmaktadır (Gedikli, 2016: 15-18).

Parsons bir sistem kuramcısıdır ve onun sosyolojisinin temelinde sistem kavramı vardır. Toplumu bir sistem olarak gören anlayış, en ayrıntılı şekilde Parsons'un işlevselci yaklaşımında ifade edilmiştir. Toplumu, canlı bir organizmaya benzetmek suretiyle yaşayan bir sistem olarak görmektedir. Organizmanın işleyişi için gerekli olan birtakım özellikler ve şartlar olduğu gibi toplum sisteminin de birtakım özellikleri vardır. Toplum sistemi alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu alt sistemler kendi içinde birbirleriyle ve sistemin bütünüyle ilişki içindedir. Sistemlerin düzenli işleyişi ve bağımlılıkları denge için önemlidir. Ayrıca dengenin sağlanması bütünleşme iradesine de bağlı bir durumdur. Talcott Parsons, toplumsal sistemi açıklamak üzere işlevsel gereklilikler için dörtlü bir şema kullanmıştır. Bu unsurlar adaptasyon, hedefe ulaşma, bütünleşme ve gizil güçtür. Toplumsal sistemin ihtiyaçlar doğrultusunda değişerek uyum sağlama süreci, adaptasyon işlevi ile yerine getirilir. Sistemin ulaşmak istediği amaç ve hedeflerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi, hedefe ulaşma işlevi ile sağlanır. Bütünleşme işlevi, sistemin kendini oluşturan parçaları ve diğer zorunlu işlevler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini sağlayarak düzen ve dengeyi gerçekleştirmektedir. Gizilgüç, sistem içindeki eylemin devamlılığının nasıl sağlanacağını göstermektedir. Bunun için sistemin ihtiyaç duyduğu enerjinin elde edilmesi ve kullanılmasını gerçekleştirmektedir. Bu dört unsur toplumsal sistem için işlevsel gerekliliklerdir. Parsons tarafından toplum, işlevsel zorunlulukları yerine getiren kurumların bütünü olarak değerlendirilmektedir. Adaptasyon işlevi ekonomi sağlarken, amaca yönelmeyi politik kuruluşlar gerçekleştirmektedir. Eğitim, din ve aile gibi kurumlar gizilgüç işlevini destekler. Yasalar ise bütünleşmeyi sağlamaktadır (Yıldırım, 2020: 161-163).

Toplumun canlı bir organizma olarak varlığını nasıl sürdürdüğü sorusu, en kapsamlı haliyle yapısal işlevselcilikte açıklanmıştır Yapısal işlevselcilik, Durkheim'dan sonra Amerika'da gelişmeye başlamıştır. Modern yapısal işlevselcilere göre toplum, birbirine bağımlı alt sistemlerden meydana gelmektedir ve her bir parçanın sistem için yerine

getirmek zorunda olduğu bir işlevi vardır. Bu yönüyle sosyal uyum, değerler ve karşılıklı bağımlılık yapısal işlevselcilerde de önemlidir. Yapısal işlevselcilere göre toplumda her organın farklı bir fonksiyonu vardır. Her alt grup işlevini yerine getirmektedir ve böylelikle toplum, sistematik bir uyum içerisinde çalışmaktadır. Buna bağlı olarak sistemin işleyişinin anlaşılması, toplumdaki grupların birbirleri ile olan ilişkiler ağının iyi öğrenilmesiyle mümkündür. Sistemin öğelerinin karşılıklı olarak ilişki içinde olması, birbirlerine karşı mutlak bağımlılıklarının olması, değerler ve normların sosyal hayatın temel elemanları olması bu ilişkiyi açıklayan noktalardır. Bu teori, toplumsal sistemin ayakta kalabilmesi için karşılanması gereken işlevsel zorunluluklar ve bu zorunlulukları yerine getirmekle yükümlü yapılar üzerinde durduğu için yapısal işlevselcilik olarak adlandırılmıştır. Toplumsal tabakalaşma, toplumlarda önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Tabakalaşma ile birlikte her toplum iş bölümüne göre zorunlu bir düzenlemeye tabi olur. Parsons'a göre tabakalaşma sistemi toplumun değerlerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Toplumdaki dini, siyasi ya da ekonomik değerler arasından hangisi toplum tarafından ölçüt olarak kabul edilirse, tabakalaşma bu çerçevede gerçekleşmektedir. Her toplumsal sistem için gerekli olan adaptasyon, amaçların gerçekleştirilmesi, uyum ve gizil kalıpların korunup sürdürülmesi olan dört alt işlevsel sisteme göre toplumsal tabakalaşma gerçekleşmektedir. Toplumda çeşitli kurumlar kendilerince farklı değer sistemlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu dört alt sistemden hangisi ön plana çıkarsa tabakalaşma bu yönde gerçekleşmektedir. Buradan hareketle Parsons'un çatışmayı reddetmediği görülmektedir. Fakat işlevselci yaklaşımın savunucuları, çatışmayı değişim kaynağı olarak görmekten ziyade toplumsal denetimin çökmesinin bir göstergesi olarak görmektedirler (Aydın, 2004: 222-227)

Parsons, toplumsal bütünleşme ile ilgili fikirlerinde kültür kavramını öne çıkarmış ve bütünleşmeyi sağlayabilmesi açısından kültürü önemli bir yerde görmüştür. Kültürde meydana gelen herhangi bir yozlaşmanın toplumsal bütünleşmeyi tehdit edeceğini savunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Parsons'ta eylemin fonksiyonu oldukça önemlidir. Parsons, kültür ve dini iç içe geçmiş kavramlar olarak görmesi yönüyle toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında dine de yer vermiş ve dinin bireyler üzerinde yaptırım gücü olduğuna inanmıştır. Bununla birlikte dil, sosyal örgütlenme ve teknolojik olgular da bu sürece dahil edilmesi gerekli olan kavramlardır. Bu olguların rasyonel bir toplum oluşturmak için zorunlu olduğunu ifade etmektedir (Şensazlı, 2020: 659).

2.3. Çatışmacı Teori

Çatışma kuramcıları, işlevselcilerin aksine toplumsal sistemi açıklamada uyum, denge, dayanışma, bütünleşme kavramlarının yerine güç, eşitsizlik ve mücadele gibi kavramları kullanmışlardır. Bu teoriye göre toplumsal davranışların asıl kaynağı, güç elde etme mücadelesine bağlı olarak ortaya çıkan gerginliklerdir (Lala, 2013: 20-23).

Çatışma teorisinde toplum, grupların birbirleri ile mücadele ettiği rekabet ortamı olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal farklılıklar ise dengesizlik ve eşitsizliğin göstergesidir. Çatışma teorisinde toplumsal düzen, güç sahibi sınıfın alt sınıf ya da grupları kontrol etmesi kabulüne göre açıklanmaktadır. Ayrıca çatışma teorisi, düzen yerine toplumsal sistemin her noktasında çatışmaların ve anlaşmazlıkların olduğunu kabul etmektedir (Akın, 2010: 40). Çatışmacı kurama göre toplum, çıkarları için çatışan gruplardan oluşmaktadır. Komünist manifestonun ifadesi ile toplumların tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir. Toplumda çatışma içinde olan sınıflar ise ekonomik olarak oluşan sınıflardır (Aman, 2017: 22).

Çatışmacı kuramda, işlevselcilikte olduğu gibi iş birliği ve karşılıklı bağımlılık dengesi değil, rekabet eden topluluklar arasında değişen güç dengesi üzerine odaklanılmaktadır. Kuramın en önemli öncüleri Karl Marx ve Max Weber'dir fakat kuram çoğunlukla Karl Marx tarafından şekillenmiştir. Çatışma kuramının temel öğeleri onun eserlerinde çok açıktır. Marx, tarihsel ve çağdaş toplumu, farklı çıkarlara sahip farklı toplumsal kümeler arasındaki çatışmalar açısından incelemiştir (Wallace, Wolf, 2012: 110).

2.3.1. Klasik Marksizm

Klasik Marksizm, daha çok Karl Marx ile gelişme göstermiş bir kuramdır. Marx, 5 Mayıs 1818 tarihinde dünyaya gelmiştir (Akyasan, 2019: 18). Yahudi asıllı bir Alman ailenin yedi çocuğundan birisidir. Babası sonradan Protestanlığı kabul etmiş, Marks'ı da altı yaşında iken vaftiz ettirmiştir. 1835'te Bonn Üniversitesi'nde beşerî ilimler, 1836'da ise Berlin Üniversitesi'nde hukuk ve felsefe alanlarında eğitim almıştır. 1843 yılında Paris'te, siyasal iktisat konusundaki ilk çalışmalarına başlamıştır. 1844 yılında ilk kez üretimin toplumsal süreçteki belirleyici rolüne işaret ederek toplumsal sınıfların maddi temelini, özel mülkiyetin ve iş bölümünün oluşturduğunu vurgulamıştır. Engels ile birlikte Komünist Manifestoyu kaleme almışlar ve bu eser Londra'daki komünistler tarafından benimsenmiştir. Karl Marx, bu eseri ile bütün insanlık tarihinin, sınıf mücadelesi tarihi olduğu fikrini ortaya

koymuştur. 1849'da ailesi ile birlikte Londra'ya yerleşmiş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir (Öz, 2008: 23-22).

Sosyolojide çatışma kuramı, Karl Marx ile gelişmiştir. Onun ortaya koyduğu teoriler etrafında Marxçı sosyologlar bir okul oluşturmuşlar, bu anlamda Marxçılık çağdaş bir kuram olmuştur. Çatışma kuramının temel öğeleri Marx'ın eserlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Marx, öncelikle insanların bir çıkar duygusuna sahip olduklarına inanmış buna bağlı olarak insanlık tarihini, farklı çıkarlara sahip farklı toplumsal gruplar arasındaki çatışmalar açısından incelemiştir. Ayrıca Marx, ideolojiyi ortaya çıkaranlar arasında da çıkar bağlantısı olduğunu ve bir dönemde geçerli olan fikirlerin, egemen sınıfın çıkarlarını yansıtan fikirler olduğunu söylemiştir. Marx öğretisinde ideolojiler, toplumsal düzeni sağlayan ya da sarsan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Marx, toplumsal yapıyı belirleyen temel etkenin ekonomi olduğunu söylemiştir. Toplumdaki diğer her kurum ve yapı ekonomik hayata göre şekillenmektedir. Bu bağlamda Marx, toplumsal örgütlenmenin yönünü üç şekilde belirlemiştir. Bunlar ilk olarak "üretimin maddi yöntemleri", ikinci olarak mülkiyet ilişkilerini ve haklarını içeren "üretim ilişkileri", son olarak ise "toplumsal bilinçlilik" şekilleridir. Marx, toplumsal ilişkilerin değişmesini üretim ilişkilerinin değişmesine bağlamıştır. Toplumdaki en önemli sınıfların ekonomik sınıflar olduğunu ve bu sınıflar arasında daima var olan çatışmanın, toplumsal değişmenin yönünü belirleyen en önemli etken olduğunu söylemiştir (Wallace, Wolf, 2012: 125-130).

Marx'a göre toplumsal değişmeyi sağlayan en önemli faktör burjuva ve proletarya grupları arasındaki mücadeledir. Karl Marx, sanayileşmeyi ve kapitalist ekonomik düzeni açıklayan yaklaşımlar ortaya koymuştur. Kapitalist ekonomik modeli, çatışmacı kuram ve kavramlarla analiz etmiştir. Marx, toplumu toplulukların güç elde etmek için birbirleri ile mücadele ettikleri bir alan olarak tanımlamıştır. Buradan hareketle bugüne kadarki tüm toplum tarihini, sınıf mücadelelerinin tarihi olarak görmektedir. Modern dönemde ise güç elde etme mücadelesi çok daha çetin bir şekilde devam etmektedir. Modernleşme ile birlikte bir dünya pazarı meydana gelmiş böylelikle yerel pazarlar yok olmuştur. Dolayısıyla ekonomik tüm faaliyetler uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Sermayenin tek elde yoğunlaşmasıyla yerel ve bölgesel pazarlar kapitalist üretimle rekabet edemez duruma gelmiştir. Karl Marx, tüm bunlar karşısında günümüzde sadece işçi sınıfının devrimi gerçekleştirebileceğine ve hâkim kapitalist düzenin ancak bu devrimle son bulacağına, sosyalist düzenin kurulacağına inanmaktadır (Kaya, 2012: 120).

Karl Marx, tarihsel sürecin insanı köleleştirdiğini ileri sürmüş, insanı esaret altına alan şartlardan kurtaran toplumsal dayanışma ve uyumun gerçekleştiği bir toplumsal değişim kuramı ortaya koymuştur. Bu çerçevede onun felsefesi, insan özgürlüğüne ve tarihsel dönemin dinamiklerinin anlaşılmasına dayalı vurgulardan oluşmaktadır (Yalvaç, 2020: 11). Karl Marks, kullandığı metot ile ekonomik ve sosyal sebeplerin tarihi şekillendiren önemli bir unsur olduğunun altını çizmiştir. Buradan hareketle üretim güçlerinin önemini vurgulayarak alt yapı-üst yapı tartışmasını başlatmıştır (Çınar, 2018: 1). Marx, gelişmesine öncülük ettiği Marksizm'in temellerini ortaya koymuş, bu kavramlar ile toplumsal çözümlemelerini yapmıştır. Bu çerçevede tarihsel materyalizm ve yabancılaşma, Marksizm'in temel kavramlarını oluşturmaktadır.

Temel-üst yapı modeli, Marksizm'in temelini oluşturan kavramlardan biridir. Toplum, ekonomiden oluşan bir temel-alt yapıdan ve onun beslediği entelektüel bir üst yapıdan oluşmaktadır. Marx, alt yapı ile üst yapının birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini ileri sürerek alt yapıyı; üretim ilişkileri, üretim araçları, üretim güçleri gibi kavramlar ile üst yapıyı ise din, sanat, felsefe, bilim ve ahlak gibi kültürel kavramlarla açıklamıştır. Aralarında karşılıklı bir ilişki olmasına rağmen üst yapı, alt yapı tarafından belirlenmektedir dolayısıyla ekonomik temelli alt yapı toplumda belirleyici bir unsur olması yönüyle her zaman daha önemlidir. Buradan hareketle Marx'ın terminolojisinde üretken emek, her şeyden önce gelmektedir (Kale, Nur, 2016: 47). Marksist yaklaşımda sınıf olgusu, üretim ilişkileri içinde ortak konumlara sahip bireylerin oluşturduğu sosyal gerçeklikler olarak tanımlanır. Karl Marx, ekonomiyi diğer üst yapı kurumlarının temeli olarak görmüş, toplumsal kurumların genel özelliklerini ve bu kurumlar arasındaki ilişkilerin ekonomi tarafından belirlendiğini söylemiştir. Buna bağlı olarak tüm toplumlar yönetici ve sömürülen sınıf olmak üzere en az iki sosyal sınıfa sahiptir (Arslan, 2006: 367).

Marksist din teorisi, toplumda sosyal gruplar arasında çıkar farklılıklarının olduğunu ve bu farklılıkların çatışmaya yol açtığını söylemektedir. Karl Marx, bahsedilen çatışmanın sebebinin ekonomi olduğunu ve bu yapının sosyal hayatı belirleyen en önemli unsur olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla dinin de diğer her şey gibi ekonomi tarafından belirlendiğini ifade etmiştir (Akyüz, Çapcıoğlu, 2013: 127).

Toplumu ekonomi temelinde sınıflı bir yapı ve bu sınıflar arasındaki çatışmaya bağlı olarak açıklamaya çalışan Marx, işçilerin sömürülmesine yol açan bir etken olan iş bölümüne karşıdır. Burjuvaların işçileri her zaman sömürdüğünü, iş bölümünün de bu sömürü

çeşitlerinden biri olduğunu söylemiştir. Toplumsal çatışmaya yol açması, eşitsizlik ve yabancılaşmaya neden olması yönüyle de iş bölümüne karşı çıkmaktadır (Palabıyık, 2012: 269). Marksizm'e göre insanı ve insan topluluklarını yaratan iş ve çalışmadır. İnsan, iş gücü ile maddi bir değer ortaya koyarken doğa ve diğer insanlarla bir ilişki kurmaktadır. İnsanın doğa ile olan ilişkileri "üretim güçleri" ile belirlenmektedir. İnsanların birbirleri ile kurdukları ilişki ise "iş bölümü" ile gerçekleşmektedir. Marksizm'e göre insanlar arasındaki tüm ekonomik ilişkiler, üretim ilişkileri olarak tanımlanabilir. Üretici güçlerin düzeyini belirleyen ise üretim aletlerinin mahiyetidir. Bu noktada üretim araçlarından yoksun bir kimse, bu araçlara sahip olan kişilerin egemenliğini kabul etmek şartıyla yaşayabilir. Buna bağlı olarak üretim araçlarının mülkiyet biçimi, değişik tipte üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurup onları kontrol edenler ile üretim araçlarının mülkiyeti ve kontrolünden dışlananlar arasında belli bir bölünme meydana gelmektedir. Bu durum sınıf çatışmasını ortaya çıkarır (Kılıç, 2015: 48-50).

Marx, iş bölümünün yabancılaşmaya neden olan bir görüngü olduğunu ve modern kapitalist dünyada yabancılaşma yaşayan bireyin, eylemleri ve kendisi arasındaki bağı yitirerek içinde bulunduğu ortamdan uzaklaştığını söyler. İnsanın nesneye aktardığı emeğin sonucunda üretilen meta, bireyin kendi emeğinin ürününe yabancılaşmasına neden olmaktadır böylece insan ne kadar çok üretirse, yabancılaşma ile o kadar çok karşı karşıya gelmektedir (Hacıfevzioğlu, 2018: 38-39).

Marksizm'in Temel Kavramları

Yabancılaşma: Marksizm, toplumsal sınıflar arasındaki mücadele ve çatışmayı açıklamaya çalışmış bir teori olarak gelişmiştir. Buna bağlı olarak Marx sosyolojisinin araştırma odağı yabancılaşma olgusu olmuştur. Marx, yabancılaşma analizini modern toplumu anlamak için kilit bir kavram olarak kullanmıştır. Yabancılaşma kavramını açıklayan ilk olgu ise insanın emeği ile ortaya koyduğu ürünün bir baskı aracı olarak insana dönmesini ifade eden fetişizmdir. Marx, yabancılaşma kavramını metalara odaklanarak ortaya koymaktadır. Marx'ın yabancılaşma olgusu maddi temeli olan toplumsal süreçlere dayanmaktadır. Marx'a göre yabancılaşmayı ortaya çıkaran ve toplumsal ilişkileri kökten değiştiren temel unsur olan meta, insan emeğinin modern ve kapitalist toplumda aldığı biçimin bir sonucudur. İnsan emeği ile üretilen ürün, toplumsal değişme ile birlikte farklı

özellikler kazanmış, bu özellikler ile ürün sadece bir ihtiyaç olmaktan çıkmış ve meta haline gelmiştir. Bu durumda ürünler, insan emeği karşısında kendi özerkliklerini ilan etmiş olmaktadır. Marx bu süreci meta fetişizmi olarak adlandırmıştır. Meta fetişizminde mal, kullanım değerinden ziyade pazar ve piyasa değeri ile öne çıkmaktadır (Uluç, 2020: 30-32). Marx'ın terminolojisinde yabancılaşma, insanların kendi yarattıkları güçlerin, karşılarına yabancı güçler olarak çıkması ve onların egemenliğinin altına girdikleri bir durum olarak betimlenmektedir (Kale, Nur, 2016: 45).

Marx yabancılaşmanın dört şekilde gerçekleştiğini söylemiştir. Yabancılaşmanın ilk biçimi işçinin kendi emeğine olan yabancılaşmasıdır. İşçiler kendi hayatlarını devam ettirebilmek ve meta üretimi için emeklerini işverenlere satmak zorundadır. Emeğini para karşılığında vermek zorunda olan işçi, emeği üzerinde bir söz hakkına sahip olamaz ve böylece emeğine yabancılaşır. Yabancılaşmanın ikinci şekli, işçinin ürettiği ürüne yabancılaşmasıdır. Modern kapitalist sistemin getirdiği iş bölümü ve uzmanlık alanları nedeniyle işçiler, çoğunlukla ne ürettiğinin bile farkında olmadan üretim faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Yabancılaşmanın üçüncü şekli, işçinin diğer işçilere olan yabancılaşmasıdır. Kapitalist toplumlarda bireyler, tanımadığı insanlarla, tanısa bile üretim koşullarının insani ilişkilere izin vermediği koşullarda çalışmaya mecbur olmaktadırlar. Bu nedenle insanlar dayanışma ve iş birliği duygusunun yok olduğu ortamlarda çalışmak zorunda kalırlar. Yabancılaşmanın son şekli ise işçinin insana yabancılaşmasıdır. Modern kapitalist dönemde insan, endüstriyel üretimin herhangi bir parçasına indirgenmiş, bütün insani niteliklerinden koparılmıştır. Böylelikle insan, toplumsal ve bireysel yaşamda duyarsız kayıtsız ilişkilerin nesnesi haline gelmiştir. Buna bağlı olarak modern kapitalist dönemde insanın en fazla karşı karşıya olduğu problem, yabancılaşmadır. Buradan hareketle Marx'ın sosyolojinin temeli yabancılaşma olgusuna dayanmaktadır (Uluç, 2020: 35- 36).

Yabancılaşmanın ortadan kalktığı, sınıfların olmadığı toplum, komünist toplumdur. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin ve iş bölümünün ortadan kaldırılması, insanın yabancılaşmasına son verebilir. Bunun yanında yabancılaşmanın ortadan kaldırılması insanın yeteneklerine uygun bir biçimde potansiyellerini gerçekleştirebilmesine de bağlıdır. İnsanın kurtuluşu, işçi sınıfının önderliğinde olacak bir devrimle gerçekleşecektir. Bu devrim sonucunda özel mülkiyet kaldırılacak ve iş bölümünün ortadan kalkmasıyla proletaryanın öncülüğünde kurulacak sınıfsız toplumun önü açılmış olacaktır. İnsanların, yabancılaşmadan kurtulmaları onların bilinçlenmesiyle mümkündür (Demir, 2018: 71-72).

Marks, yabancılaşma kavramı ile kapitalizm eleştirisi yapmaktadır. Yabancılaşma, özel mülkiyetin geçerli olduğu sınıflı toplumların tümünde varlığını gösterse de kapitalizmde en belirgin halini almaktadır. Bununla birlikte Marx, yabancılaşmayı sadece insanın üretim nesnesinden kopuşu olarak değerlendirmez. Marx, yabancılaşma kavramı ile insanın yalnızca maddi dünyadan değil, diğer insanlardan da kopuşunu ifade etmektedir (Damgacı, 2016: 31).

Tarihsel Materyalizm: Marx'ın teorisinde tarihsel materyalizm kavramı da önemli bir yere sahiptir. Onun tarihsel materyalizminin ontolojik temelini, insanın doğa ile olan ilişkisi ve insanın toplumsallığı oluşturmaktadır. Tarihsel materyalist toplum kuramının en önemli kavramı sınıf ve sınıf mücadelesidir. Toplumdaki üretim biçimleri üretici olmayan sömürücü bir sınıf ile üretici sömürülen bir sınıf ilişkisine dayanmaktadır. Bu toplumsal sınıflar, ekonomi dışında da belli ilişkiler oluşturmaktadırlar. En önemli ilişki biçimi ise ekonomik alt yapı ile siyasal üst yapı arasındaki ilişkidir (Yalvaç, 2020: 17).

Marksizm'in temelinde materyalist bir dünya görüşü yatmaktadır. "İnsanın varlıklarını belirleyen bilinçleri değil, aksine, bilinçlerini belirleyen onların toplumsal varlıklarıdır" sözü, Marx'ın materyalist anlayışını özetlemektedir. Buradan hareketle Marx'ın tarihsel materyalizminin temeli, insanın doğa ile olan ilişkisi ve insanın toplumsallığıdır. Bu nedenle toplumsal faillerin eylemleri, belli sosyal ve tarihsel ilişkiler içinde ya da farklı üretim biçimleri içerisinde yer alır. Tarihsel materyalist toplum kuramının en önemli kavramı sınıf ve sınıf mücadelesidir. Marx, bunu Komünist Manifesto'sunda "Tüm toplumların bugüne kadarki tarihi sınıf savaşlarının tarihidir." şeklinde ifade etmiştir. Marx, tüm toplumların tarihini sınıf çatışmalarının tarihi olarak tanımladığı için tarih boyunca toplumların farklı üretim biçimleri ile karşılaştıklarını ifade etmiştir. Her üretim biçimi ise üretici olmayan sömürücü bir sınıf ile üretici sömürülen bir sınıfın ilişkisine dayanmaktadır. Marx, bu toplumsal sınıfların ekonomi dışında da belli bazı ilişkileri oluşturduğunu söylemiş fakat en önemli ilişki biçiminin ekonomik alt yapı ile siyasal üst yapı arasındaki ilişki biçimi olduğunu ifade etmiştir. (Yalvaç, 2020: 16).

Marx'ın tarihsel materyalizmi; toplumun, ekonomik sistemin koşullarına göre belirlendiğini ortaya koymaktadır. Marx ve Engels toplumların gelişmesini ilkel komünizm, kölelik, feodalizm ve kapitalizm şeklinde dört aşamada açıklamışlardır. Tüm bu aşamaların sonucunda ise komünizm dönemi yaşanacaktır. Burada dikkat çekilen asıl nokta, toplumların evriminde ilk hareket noktasının maddi koşullar olmasıdır. Buradan hareketle Marx,

toplumların gelişmesini barışın gelişimine bağlı olarak değil, mücadelenin artmasına bağlı olarak açıklamıştır. Marx, uygarlığın temelinde bir sınıfın başka bir sınıfı sömürmesinin yattığını söylemektedir. Marx, sömürünün arttıkça sermaye ve mülkiyetin tek elde toplanacağını, toplumun geri kalan kısmının proleterleşeceğini ve bu sürecin sonunda proletaryanın iktidara el koyup üretim araçlarının mülkiyetini devlete vereceğini söylemiştir. Böylece sınıfsız bir topluma ulaşılmış olunacaktır (Kale, Nur, 2016: 45-51).

Tarihsel materyalizmde, toplum hayatının incelenmesi diyalektik materyalizmin ilkelerinin kullanılması şeklinde gerçekleşmekte, insanların yeniden üretim yoluyla gerçekleştirdikleri yaşam koşullarının maddi temeline vurgu yapılmaktadır. Buradan hareketle, altyapıyı oluşturan ekonomi; ideoloji, siyaset, sanat, ahlak, kültür ve din gibi kurumlardan meydana gelen üstyapıyı belirlemektedir. Tarihsel materyalizm, toplumsal değişmeyi ekonomi temelinde açıklamakta ve bu da Marksizm'in özünü oluşturmaktadır (Kılıç, 2015: 45).

Klasik Marksizm'de İdeoloji

Marx, geliştirdiği tarihsel materyalizm yöntemi ile egemen ideolojinin tahakküm ilişkilerini incelemeyi bir bilim haline dönüştürmüştür. Marx'ın ideoloji yaklaşımı sosyal bilimlerin ve politikaların temel kavramı haline gelmiş ve daha çok "çatışma teorisi" üzerine kurulmuştur. Marx'a göre tarihi şekillendiren en önemli dinamik, sınıf çatışmasıdır. Çatışmanın olduğu yerde çatışmanın yönetilmesi söz konusudur ve egemen ideoloji bu yönetimi eline alır. Marx, ideolojinin kendini gizleme ihtiyacı duyduğunu belirtmektedir. İşçi sınıfı üzerinden ideolojideki yanlış bilinci açıklayan Marx, işçinin içinde bulunduğu koşulların onun gerçekleri görmesini engellediğini ifade etmektedir (Oçak, 2018: 61-62).

Marx, insan davranışlarını yönlendirici bir hâkim unsur tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Toplumsal grupların özellikle de yönetici tabakanın çıkarlarına göre hizmet etmek ideoloji ile gerçekleşmektedir. İdeolojiler, gerçeklikleri olduğundan başka şekillerde yanlış olarak sunmaktadırlar. Bu durumun sonucunda insanlar, hâkim durumdakilerin konumunu meşrulaştırmak ve korumak için ideoloji sayılabilecek birçok şeye inanırlar. Bu konumdaki insan artık yapay bilinçlilik illetine kavuşmuştur. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıf, kendi dünya görüşünü alt sınıflara empoze etmektedir. Bu durumda işçi sınıfı düzenini değiştirme şansının olmadığını düşünerek olaylara devrimci bir düşünceden uzak bakmaktadır (Kale, Nur, 2016: 45-51).

Klasik Marksizm’de Din

Marx, din hakkında müstakil bir eser ortaya koymamasına rağmen eserlerinde dinin eleştirilerine yer vermektedir. Marx’ın din hakkındaki düşünceleri, 19. yüzyılın toplumsal yapısından hareketle egemen yapıların dini kullanarak halkı yönetmelerine karşı eleştiriler düşünceler ortaya koymasıyla başlamaktadır. Bu noktada Marx’ın din eleştirisinin dinin özüne mi yoksa 19. yy Hıristiyanlığına mı karşı bir eleştiri olduğunun tespit edilmesi önemlidir (Akyasan, 2019: 11-12).

Marx, toplumun ve siyasetin düzenlenmesinde teorik Hıristiyanlıktan destek alma durumunu eleştirmektedir. Politik nedenlerle aydınlanma aklından geri adım atmak ve dinden yararlanmaya çalışmak ona göre bir tutarsızlık göstergesidir. Marx’a göre, Hıristiyan devlet hiçbir zaman gerçek devlet olamaz. Aydınlanma aklından geri adım atarak dini, devlete yardıma çağırmak otoritenin kurulmasına hizmet etse de insanın özgürleşmesine hizmet etmeyecektir (Özyurt, 2014: 213).

Marx, etkilendiği düşünceler ile dinin bir hayal ürünü olduğunu ve onun toplumsal çöküntüye yol açtığını ifade etmektedir. Ekonomik koşullar üzerinden din eleştirisi yaparak, bu görüşünü temellendirmeyi hedeflemektedir. Marx’ın düşünsel yapısının şekillenmesinde, yaşadığı dönemde ezilen halkın çaresizliklerine karşı bir çözüm arayışı içinde olması etkili olmuştur. Devletin yoksullar üzerindeki baskısından kurtulmanın yolunu ekonomik gelişmede görmüştür. Bu nedenle Marx, eleştirdiği birçok kavramın temelini ekonomik değerlendirmelerle açıklamıştır. Neticede toplumsal şartların suçlusu olarak dini görmüş ve onu sert bir dille eleştirmiştir. Dinin egemen sınıf tarafından elde tutulan bir şey olduğunu ileri sürmüştür. Marx’ın “materyalizm”, “yabancılaşma” ve “diyalektik” kavramlara yüklediği anlamlar onun dine bakışını daha net bir şekilde göstermektedir (Akyasan, 2019: 11-12).

Marx, ekonomi ve yabancılaşma arasında kurduğu ilişkiyi dini alanda da devam ettirmiştir. Ona göre tüm yabancılaşma biçimlerinin temelinde, iktisadi yabancılaşma vardır dolayısıyla dini yabancılaşma da bu çerçevede ele alınır. Marx, ekonomik yabancılaşmanın aşıldığında dinin kendiliğinden ortadan kalkacağını düşünmektedir (Özyurt, 2014: 220).

Marx’ın, fikirlerini oluştururken benimsemiş olduğu maddeci dünya görüşü, din hakkındaki yorumlarını şekillendiren ana unsurdur. Marx’ın benimsemiş olduğu maddecilik, âlemin ezeliliğini kabul eden, maddenin ve doğanın daima var olduğunu ileri süren bir

anlayıştır dolayısıyla madde yaratılmamış olduğu için ilahi bir güce ihtiyaç yoktur ve dünya Tanrı'nın var olmadığı bir şekilde varlığını devam ettirecektir. Bununla birlikte Marx açısından maddeci varlığın özelliklerini belirleyen durum emektir. Emeğin yabancılaşması ile sınıf ayrımı ortaya çıkmaktadır ve sınıflı bir toplum yapısında birey, ait olduğu sınıfın ideolojisini benimsemektedir. Bu noktada Marx, dinin güçlü bir sınıf tarafından üretildiğini ve onun ilkelerinin yöneten sınıf tarafından belirlendiğini iddia etmiştir. Buradan hareketle Marx, dinin fakirler için bir avuntu, zenginlerin ise egemenliklerini sağlamak için kullandıkları bir anlayış olduğunu söylemiştir (Akyasan, 2019: 57).

Marx'ın diyalektik materyalizmi ise toplumda oluşan sömürü düzenini din, devlet ve para ekseninde çözümlemektedir. Buradan hareketle din, devlet ve para fikirlerinin insanın kafasına yerleştirilmiş düşünceler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Marx, dinin, yabancılaşmanın sebebi değil, sonucu olduğunu ifade etmiştir. Marx'ın yabancılaşma ve din arasındaki kurduğu ilişki, insanın toplumsal hayatta yaşadığı sefalet, adaletsizlik, sınıf ayrımı gibi durumlar karşısında saygınlığını kazanabilmek adına kendine karşı sahte bir bilinç yaratması ve bunun neticesinde kendisine yabancılaşması durumu ile açıklanabilir. Din ise kendini üreten yabancılaşmayı korumakta ve beslemektedir. Buradan hareketle Marx'a göre din, yabancılaşmanın kendini ortaya koyduğu bir alandır. Marx'a göre kendine ve kendi emeğinin ürünlerine yabancılaşan insan, kendini dinin öteki dünyada vaat ettiği ödülleri ile avutarak, esiri olduğu toplumsal koşulların altında ezilmişliğini gidermeye çalışmaktadır. Böylelikle din, insanlara sahte bir mutluluk vaat etmek kaydıyla yanılsamaya sebep olmaktadır. Bu nedenle gerçek mutluluk için dinsel inanışların terk edilmesi gerekmektedir. Marx'ın düşüncesine göre dinin varlığı insan hayatındaki bir eksikliğin sonucudur ve bu eksiklik tamamen bu dünyanın sorunlarından kaynaklanmaktadır dolayısıyla insanlar dünyevi sorunlarını çözüp yabancılaşmadan kurtuldukları an, dinsel sınırların da üstesinden geleceklerdir (Akyasan, 2019: 67-88).

Marksist gelenek içerisinde din sorunu, her dönemde sözü edilen fakat bir amaç olmaktan uzak denilecek kadar az ele alınan bir alan olmuştur. Marksist gelenekte dine bakış "bireysel din" ya da "kurumsal din" anlayışları etrafında incelenmiştir. Bireyin günlük yaşamında dini bir sığınma aracı olarak görmesi bireysel din anlayışını oluşturmaktadır. İnsanların mevcut toplumsal ilişkilerinde egemen olarak nitelendirdikleri konumlarını muhafaza etme çabalarında dini bir araç olarak kullanmaları da kurumsal din anlayışını oluşturmaktadır (Kılıç, 2015: 68).

Engels'e göre her din, yanılsamadan başka bir şey değildir. Marx'a göre ise her din "henüz kendi düzeyine erişememiş" ya da kendini yitirmiş insanın öz bilincidir. İnsani öz gerçekliğe sahip olmadığı için din, edilgen bir şekilde bozuk bir bilinç tarafından yaratılmıştır. Marx, insanların doğaüstü bir yanılsama dünyası yaratmalarını, dinin toplumdaki çarpıtılmayı yansıtan yönüyle ilişkilendirerek açıklamıştır. İnsan, toplumsal yaşamında, kendini ekonomik ve politik anlamda gerçekleştiremez ve dinin yanılsama dünyası ile kendini mutlu etmeye çalışır. Buradan hareketle Marksist düşüncede din ve tanrı kavramları, insanın kendi gücünü doğada görmeye başlamasıyla yani yabancılaşmasıyla açıklanmaktadır. Toplumsal yaşamda belli bir olgunluğa erişememiş, kendini gerçekleştirememiş insan, yabancılaşmış insan olarak tasvir edilmektedir. Bu bireyler amaçlarını, ideallerini ve hedeflerini güçlü bir tanrı tasvirinde canlandırmaktadırlar. Bunun yanında Marx, yabancılaşmanın sadece dini alanda olmayıp, kültür, ekonomi, devlet, toplumsal kurumlar gibi diğer alanlarda da gerçekleştiğini belirtmiştir. İnsanlık, tarihin ilk dönemlerinde doğanın kölesi iken, daha sonraları sınıflara bölünmüş toplum şekliyle kendi sosyal koşullarının kölesi haline gelmiştir. Kapitalizm de bu olgunun son aşamasıdır. Buradan hareketle yabancılaşma, kaynağını toplumun kapitalist-ekonomik biçimlenmesinden almaktadır. Marx, yabancılaşmayı ortaya çıkaran unsurların özel mülkiyet ve iş bölümü olduğunu belirtmiştir. İş bölümünün ortaya çıkması ile birlikte insan, emeğine yabancılaşmış ve kendi seçimine bağlı olmayan nesnelere dönüşmüştür. Marx, yabancılaşan bu emeğin, proletaryayı meta durumuna getirerek onu işgücü pazarında alınıp satılan bir ürün haline getirdiğini söylemiştir (Kılıç, 2015: 68-72).

Marx'ın "Din halkların afyonudur." cümlesi, "Marksizm-din" ilişkisini açıklayan önemli bir kavramdır. Ayrıca Marksizm'de din konusu, doğaüstünün reddi, kapitalist sistem eleştirisi ve materyalist anlayışın hâkim olduğu düşünce anlayışları etrafında ele alınmaktadır. Marx'ın düşüncesinde din, insani olmayan toplumsal düzenlemelerin sürdürülmesine katkıda bulunmakta ve böylece toplumda acı çeken kitlelere karşı afyon görevi görmektedir. Marx'ın kurduğu din-afyon ilişkisinde amaç, kapitalist toplumun eleştirisidir çünkü insan, kapitalist toplumun acımazlığı karşısındaki acziyetini din ile gidermeye çalışmaktadır. Bu noktada din, kapitalist toplumun ezilen bireyleri için afyon görevi üstlenmektedir (Kılıç, 2015: 75-78).

Marksizm'in din anlayışında önemli noktalardan bir diğeri ise dinin sadece sahtekârlar tarafından ortaya çıkarıldığı inancını reddetmesidir. Dini ortadan kaldırmaya

yarayan yöntem, onun sahtekârlar tarafından kurulduğunu kabul etmekten ziyade, dinin doğduğu ve egemen hale geldiği tarihsel koşulların kökeni ve gelişimini açıklamaktan geçmektedir. Roma istilasıyla birlikte bütün toplumlarda önce siyasal yapı sonra da toplumsal yapı parçalanmıştır. Bu parçalanmışlıktan sonra Roma imparatorluğunun toplumsal yapısı ekonomik sistem ve adalet gibi alanlarda tek egemen güç haline gelmiştir. İmparatorluk hazinesi için giderek artan vergiler sonucunda toplum; çoğu azat edilmiş köle, büyük toprak sahipleri ve özgür proleterler gibi birbiri ile uyumsuz gruplara ayrılmıştır. Bu sınıflar içinde maddi kurtuluştan umutlarını kesen bireyler için onları umutsuzluktan koruyabilecek bir anlayışa ihtiyaç duyulmuş ve böylece Hıristiyanlık ortaya çıkmıştır. Halk için bir dinin gerekliliği ilkesinden hareketle Marksizm'de din, ideoloji olarak görülmektedir (Kılıç, 2015: 81-84).

Marksizm'e Karşı Eleştiriler

Marx, insanlık tarihini sınıf mücadelesinin tarihi olarak görmüş ve materyalist tarih anlayışını geliştirmiştir. Post-Marksizm ise merkezinde sınıf mücadelesinin olduğu tarihsel materyalizmin reddi anlayışı üzerine kurulmuştur. Yapısalcı ve postyapısalcı düşünce akımlarının ortak eleştiri noktaları, Marksist düşüncenin temel önermelerini oluşturan sınıf mücadelesinin toplumların değişimdeki belirleyici rolü olmuştur. Dolayısıyla sınıf mücadelesi, sınıf sömürüsü, sınıf bilinci, sınıf iktidarı şeklindeki tarihsel materyalizmin merkezini oluşturan kavramlar Post-Marksizm ile birlikte yerini farklı bir toplum çözümlemesine bırakmıştır. Yeni oluşan toplum çözümlemesinin merkezinde sınıf mücadelesi yoktur (Bank, 2019: 354-384),

2.3.2. Neo-Marksist Teoriler

Laclau ve Mouffe'nin 1985 yılında kaleme aldıkları "Hegemonya ve Sosyalist Strateji-Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru" eseri o dönemin görüşlerinden köklü bir kopuşu desteklemekle birlikte yeni bir görüş olan Post-Marksizm'e zemin hazırlamıştır. Bu yeni görüşün çıkış noktası şüphesiz Marksizm'in ekonomist, determinist ve indirgemeci yaklaşımındaki sorunlardır. Dolayısıyla Laclau ve Mouffe, Marksizm'in kuramsal çerçevesinin değiştirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu noktada Gramsci'nin hegemonya analizine başvurmuşlar ve Post-Marksizm'in temel argümanlarını oluşturmaya çalışmışlardır. Post-Marksizm'in teorik arka planı, Foucault, Derrida ve Lacan'ın görüşleri

çerçevesinde post-yapısalcılığın söylem kuramı, Wittgenstein'ın ve Saussure'nin geliştirdiği göstergebilim analizleri ve Marksizm'in özelliklerinden kesin bir kopuşu savunan özelliği ile meydana gelmiştir. Bununla birlikte toplumsal ve siyasal gelişmeler, mevcut sosyalist deneyimlerin çözülüş süreci, sol düşüncenin yenilenmesine ve Post-Marksizm'in oluşmasına zemin hazırlamıştır. Laclau ve Mouffe, Marksizm'in toplumdaki tüm talepleri ekonomik bir çerçeveye indirgeyerek çözmeye çalışan yapısının toplumda bir karşılığının olamayacağını ve böylelikle post-Marksist bir bakış açısına ihtiyacın olduğunu söylemişlerdir fakat post-Marksist kuramlarının arka planını önemli ölçüde Marksizm'e dayandırmışlardır. Dolayısıyla Laclau ve Mouffe geçmişin üzerinden yeni bir kuram inşa etmeye çalışmışlardır (Korkmaz, 2009: 122-126).

Ortaya koydukları yeni teoriler ve Marksizm'in temel argümanlarına getirdikleri eleştirel ile Weber, Gramsci, Frankfurt okulu ve Althusser, Neo-Marksizm'in kaynağını oluşturan teorisyenler olarak ifade edilmektedir. Weber, Marx'ın teorilerine karşıt fikirleri öne sürenlerden biri olarak Neo-Marksizm'in kaynağını oluşturan ilk kişilerdendir. Marx'ın sınıf teorisine karşı statü çözümlemesi, tarihsel materyalizmine karşı yorumsamacı metodolojisi bu fikirlerin başlıcalarıdır. Marksist teoride sınıf kavramı üretim tarzı ile ilişkilendirilerek çözülmektedir. Buna karşılık Weber 'in sınıf analizi bireyin davranışları üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla Marks'ın sınıf analizi analitik; Weber 'in sınıf analizi ise tanımlayıcıdır (Korkmaz, 2009: 127).

Diğer bir kuramcı Gramsci, Marksist kuramı iki şekilde yorumlamaktadır. İlk olarak Gramsci, ideolojik üst yapıları ekonomik yapının üzerinde görmektedir. İkinci olarak ise sivil toplumu politik toplumun üzerinde görmektedir. Tüm bunlardan hareketle Gramsci, tarihsel materyalizmin temellerine karşı çıkılması gerektiğini söylemektedir. Netice itibariyle tarihsel materyalizmin öncülü olarak ileri sürülen siyasal ve ideolojik değişim iddiasına karşı çıkmıştır. Buna bağlı olarak tarihsel materyalizmden başlayarak Marksist teoriyi Batı Avrupa'da yeniden kurmaya çalışmıştır. Frankfurt Okulu ise Avrupa'nın eleştirel bir toplum teorisiyle yeniden kuruluşunu gaye edinmiştir. Bu bağlamda hem kapitalizm hem de Marksizm'i eleştiren yaklaşımlar ortaya koymuştur. Marksizm'in ekonomi politiğe verdiği önceliğin yerine toplumsal felsefeyi koymuştur (Turgut, 2018: 140).

Althusser ise yapısalcı anlayışın temsilcisi olarak öne çıkmıştır. Görünenin arkasındakini gün yüzüne çıkarmak bu anlayışın temel ilkesidir. Anti tarihselci bir yaklaşım

tarzını benimsemiş ve yapısalcılığı Marksizm'e uyarlayarak bu felsefe altında tekrardan yorumlamıştır. Kendi ifadesi ile Marks'ı yeniden okumaya girişmiştir. Onun bu yaklaşım tarzı yapısalcı Marksizm olarak literatüre geçmiş temel Marksist kategorilerde farklılıklar meydana getirmiştir. Temel olarak varoluşsal felsefenin reddine dayanan fikirler ile kuramını inşa etmiştir. Yapısalcı yaklaşımı Marksizm'in temel kuramsal ilkesi haline getirmeye çalışmıştır (Turgut, 2018: 143-162).

Frankfurt Okulu kavramı ile eğitim-öğretim olan bir kurum ve kendine ait bir düşünce sistemi ifade edilmektedir. Bu bağlamda Frankfurt Okulu üyeleri, ilk olarak Pozitivist düşünceyi eleştirerek ortaya koydukları anti pozitivist tavırla kendine ait düşünce sistemlerinin temellerini atmışlardır. Okulun gelişim evrelerine bakıldığında kurulduğu ilk yıllarda temellerini Marksist düşünceden almakla beraber sonraki aşamalarında Marx'ın özgün eleştirilerinin yapılıp Marksizm'den uzaklaşıldığı görülmüştür. Frankfurt Okulu, Marksist düşünceyi yeniden yorumlamıştır. Okul; Albert Gerlach, Carl Grünberg, Horkheimer ve Adorno gibi isimlerle etkinliğini artırmış fakat "Aydınlanmanın Diyalektiği" ve "Kültür Endüstrisi" eserleri ile en görkemli haline kavuşmuştur. Horkheimer'in Geleneksel ve Eleştirel Teori makalesi ile Okul, Eleştirel Teori ile anılmaya başlanmıştır. Kısaca Frankfurt Okulu üyeleri önceleri Marksist görüşten yola çıkarak kapitalist sistemi yeniden yorumlamaya çalışmışlar, pozitivist düşünceyi eleştirmiş fakat ilerleyen yıllarda Marksist çizgiden uzaklaşmışlardır (Kavurgacı, Selvitopu, 2019: 100).

Frankfurt Okulu düşünürleri aydınlanma düşüncesinin çıkış noktalarını eleştiriye tabi tutmuşlardır. Marksizm'in kemikleştiğini ve onun eleştiriler yönlerinin devre dışı kaldığını söyleyerek yeni bir toplumsal teori ortaya koyma amacında olmuşlardır. Bu yönüyle Neo-Marksist bir görünüm sergilemektedirler. Aydınlanma düşüncesine karşı eleştirileri temel çıkış noktaları olan Frankfurt Okulunun asıl eleştirisi aydınlanma düşüncesi değil, aydınlanma ve modern bilimin tek bir paradigmanın bakış açısına göre uygulanışıdır (Bekalp, 2019: 23).

Althusser, eserlerinde Marksizm tartışmalarının seyrini önemli ölçüde değiştirmiştir. Marksizm anlayışını psikanaliz, epistemolojik kopuş ve üstbelirlenim gibi alanların üzerine inşa etmiş ve bu yaklaşımlar zamanla Post-Marksizm olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Birçok düşünür dolaylı ya da açık bir şekilde teorik öncülleri arasında Althusser'i işaret etmiştir. Zizek de bu düşünürler arasında yerini alan Neo-Marksist kuramcılardandır (Birdal, 2010: 1).

Marx'ın teorisinin temeli yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan tarihsel materyalizm kavramıdır. Tüm toplumların tarihini sınıf mücadelelerinin tarihi olarak görmesi materyalist tarih anlayışının bir sonucudur. Post-Marksizm ise sınıf mücadelesini temel alan tarihsel materyalizmin reddi üzerine kurulmuştur. Marks'tan sonraki düşünürler Marks'ın görüşlerini eleştirel bir yoruma tabi tutmuşlardır. Post-Marksistlerin Marks'tan ayrıldıkları konulardan biri kültürdür. Antonıo Gramsci ve Louis Althusser gibi araştırmacılar toplumsal çözümlemelerini kültür temelli yapmışlardır. Bu yönüyle Marksizm'i ekonomiden bağımsız bir şekilde ele almışlar ve bu nedenle kültürel indirgemeci olarak tanımlanmışlardır. Marksizm'i günün koşullarına göre değerlendirme yapamaması ve dogmatiklik yönünden eleştirilmiştir. Buna bağlı olarak değişen toplumsal koşullar, araştırmacıları kültür olgusunu dikkate almaya itmiştir. Dolayısıyla Marx sonrası araştırmacılar, tarihsel materyalizmi reddeden ve bunun yerine kültür kavramını temele alan bir teorinin gelişmesine öncülük etmişlerdir (Bank, 2019: 353).

Gramsci 'nin Marksist çizgiden ayrıldığı nokta mücadelenin politik alandaki biçimidir. Marx'tan farklı olarak toplumsal çözümlemelerinde ideolojik, ahlaki ve kültürel öğelere yer vermiştir. Gramsci; Marx'ı, geleneksel kapitalizmin gelişimi ve krizleri hakkında siyasal temsil ile kültürel ve ideolojik biçimler arasında somut ilişkiler kuramaması yönüyle eleştirmiştir. Gramsci 'nin kapitalizmin krizlerine karşı yaklaşımları Marks'a göre daha derinlemesine bilgiler sunmuştur. Kapitalizmin zaaflarını hegemonya kavramı ile açıklamıştır. Hegemonya ile toplumu yöneten azınlık grubun toplumun diğer kesimleri üzerindeki ideolojik ve kültürel kontrolünü kastetmiştir. Özetle Gramsci, Marks'ın teorilerini kullanmakla beraber kendi geliştirdiği görüşler ile mevcut toplumsal koşulları Marx'a göre daha iyi analiz etme iddiası taşımaktadır. Kültür konusunu toplumsal çözümlemelerine katmak suretiyle ekonomik koşulların radikal bir devrimle değiştirilmesinin mümkün olmayacağını göstermeye çalışmıştır. Althusser'e göre ise ideoloji, Marks'ın iddia ettiğinin aksine yanlış bilinç değildir. Althusser ideoloji açıklaması ile Marksizm'den ayrılmaktadır. Marksist yaklaşım, toplumsal pratiklerin ekonomik yansıması olduğunu düşünür fakat Althusser, ideoloji tanımı ile toplumsal pratiklerin kültürel yönüne odaklanmıştır (Oçak, 2018: 58-70).

Marksist sınıf teorisine göre toplum, bireylerin sahip oldukları ortak çıkar ve amaçlar etrafında incelenmektedir. Fakat endüstriyel gelişme ve modernleşme ile birlikte değişen koşullar Marksist teorinin sorgulanmasına neden olmuş ve Marx'tan sonra gelen 20. yy

teorisyenleri, yeni kavramlar ortaya koymuşlardır. Neo-Marksist teorisyenler, öncelikle Marksizm'in kriz noktalarını, toplumsal çözümleme için yeterli görmedikleri kavramları eleştirmekle işe başlamışlardır. Dahrenford'un ekonomi temelli gruplaşmanın yarattığı çatışma yerine otorite ilişkileri üzerine yoğunlaşarak otoriteyi elinde bulunduran grupların toplumsal tabakaları meydana getirdiğini ve bunların çatışma grupları olduğuna dikkat çekmesi, Raimond Aron'un Marx'ın kapitalist toplumunun sınırlı olmasına yönelik eleştirileri ya da Andre Gorz'un sanayi toplumunun yerini hizmet toplumunun aldığını söyleyerek sınıf kavramının ortadan kalktığını ifade etmesi gibi eleştiriler Marksizm'e yönelik eleştirilerden birkaçıdır (Açıköğretim.edu.tr). Neo-Marksist anlayışın ortaya çıkmasına neden olan Marksizm'e yönelik bu eleştirel ve kişiler uzun bir inceleme alanı oluşturacak kadar geniştir. Fakat konuyu sınırlandırmak açısından bu çalışmada sadece Neo-Marksist kuramcılardan Slavoj Zizek'in toplumsal analizlerine yer verilecektir.

Lubyana Üniversitesi'nin Marksist eleştirel ideolojisi ve Frankfurt ekolünün teorik atmosferinden gelen bir entelektüel olarak yola çıkan Zizek, Fransız filozof Louis Althusser gibi ülkesindeki gazetelerden birinde, Alman idealizm kavramlarını Neo-Marksizm düşünceleriyle harmanlayan haftalık makaleler kaleme almıştır. Bu makaleler, verdiği derslerle birlikte, sosyalist sisteme karşı öğrencilerin teorik farkındalıklarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Şarkul Avsat, 10 Nisan 2019). Bununla birlikte Zizek, görüşlerinde Post-Marksizm'in temel varsayım ve önermelerini sıkça kullanmıştır. Terry Eagleton Zizek için "psikanalitik anlayışını ırkçılık, milliyetçilik, anti-Semitizm, totalitarizm ve ticari biçime uygulayan bir Post-Marksisttir" ifadesini kullanmıştır (Tanyılmaz, 2009: 121).

3. SLAVOJ ZİZEK'TE DİN VE TOPLUM ETKİLEŞİMİ

3.1. Slavoj Zizek'in Hayatı ve Etkilendiği Düşünce Akımları

3.1.1. Slavoj Zizek'in Hayatı

Slavoj Zizek, 1949 yılında Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da doğmuştur. Lubljina Sanat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde 1975 yılında yüksek lisansını ve 1981 yılında ise Alman idealizmi konusunda doktorasını tamamlamıştır. İkinci doktorasını ise 1985 yılında Paris VIII Üniversitesi'nde psikanaliz alanında yapmıştır. Paris'te Alain Miller ile birlikte çalışmalar yapmış ve Yugoslavya'nın parçalanması sırasında Slovenya'nın yıkılması süreçlerine katılan Marksist bir topluluk olan Lubljana okulunu kurmuştur. Mladen Dolar, Alenka Zupancic, Renata Saleci gibi isimlerle 1980'lerde kurduğu bu okul, Avrupa'nın entelektüel çevrelerinde etkili olmuştur (Zizek, 2019: 1). Zizek bu grubun öncülerindendir. Lacancı psikanalize duyulan ilgi grubun en belirgin özelliğidir. Zizek'in önderlik ettiği bu grup, ideoloji ve popüler kültür kavramlarına karşı ilgileri ile öne çıkmıştır. Lacan ve Hegel'i kendi dillerinde okuyabilecek dil uzmanlarının oluşturduğu bu grup, çalışmalarını kendilerinin çıkardığı "Problemi" dergisinde ve "Analecta" kitap dizisinde yayınlamışlardır (Zizek, Gunjevic, 2012: 1).

Sloven Lacan ekolünün öncüsü sayılan Zizek için Lacan ve Hegel en önemli kaynaktır. Judith Butler "Zizek için Lacan ve Hegel tartışmak, adeta nefes almak gibidir" der. Zizek'in Lacan okumalarından yola çıkılarak çalışmalarının üç kategoride toplandığı söylenebilir: Klasik ve modern felsefede Lacan çözümlemeleri, güç ve ideoloji alanında Lacan teorisinin ayrıntılarına girdiği çalışmaları, kültür ve sanatta Lacan analizleri, onun çalışmalarının genel tablosudur. Ünlü bir filozof ve kültür eleştirmeni olarak dünyaca tanınması, ilk yapıtı olan "İdeolojinin Yüce Nesnesi" ile olmuştur (Zizek, Gunjevic, 2012: 1). Eser, Marx-Hegel-Lacan-Popüler kültür arasındaki bağlantıların çözümlenmesinden hareketle radikal bir tavır alınışın nedenlerini ortaya koymaya çalışmaktadır (Zizek, 2019: 1). Kitabın amaçlarından biri lacancı psikanalizin bazı temel kavramlarını görmek ve Lacan'ın postyapısalcılıktan kopuşunu göstermektir (Varolun, 2007: 78).

Slavoj Zizek; felsefe, psikanaliz, politika, sinema, edebiyat gibi birçok alanla birden ilgilenen günümüzün önemli düşünürlerindendir. Zizek, çalışmalarını psikanaliz, felsefe ve

politika alanlarında sürdürmektedir. Lacan'ın psikanalizi onun terminolojisinin temelidir. Zizek'i derinden etkileyen düşünce sistemi, Alman İdealizmi, en çok etkilendiği Alman filozof ise Hegel' dir. Zaten Zizek kendi felsefi konumunu Hegelyen-Lacancı bir kimlik olarak tanımlamaktadır çünkü Zizek, Hegel okumalarını Lacan üzerinden yapmaktadır. Alman İdealizmi'ni günümüz için tekrar geçerli kılmaya yarayan bir araç olarak psikanalizi kullanmıştır. Zizek, Lacancı teoriyi aydınlanmanın en radikal çağdaş versiyonu olarak tanımlamış, Lacan'ı yeniden ele almış, kendi felsefi terminolojisinin temeli haline getirmiş ve daha çok anlaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca Lacan'ın üçlü kategorisinde en çok dikkat çeken gerçek kavramını, felsefi ve politik görüşlerini sunarken kullanmış ve böylelikle bu kavramı, eserlerinin en önemli teması haline getirmiştir. Zizek, eserlerinde Marksist ideoloji, meta fetişizmi ve sınıf kavramlarından yararlanmasına rağmen Marksist teori, onun felsefesinin temeli olmamıştır. Marx'ın kapitalizm eleştirisi onun Marx ile ilişki kurduğu noktalardan biridir. Anti-kapitalist tavrının derinleşmesi ile birlikte bu ilişki daha da yoğunlaşmıştır. Zizek'in Marksizm ile olan ilişkisi onun Lenin'e olan ilgisi ile açıklanabilir. Zizek, Marx'ın teorisini orijinal bağlamından çıkarıp, onu evrenselleştiren Lenin'e odaklanmaktadır (Alp, 2007: 72- 87).

Zizek, öznenin sadece bir kurgu olarak ele alındığı zaman, günümüz küresel kapitalizmine karşı anti-kapitalist bir duruşun mümkün olmayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla özne hakkındaki fikirlerinde ısrarcı bir tutum sergilemektedir. Postmodern siyasal düşüncenin ve kimlik siyasetinin zayıflığını göstermek onun eserlerinde ele aldığı temel konulardan biridir. Ona göre postmodern teorinin özne anlayışı, sadece geç kapitalizme tekabül eden bir öznellik biçimidir. Zizek'in özne anlayışı temel olarak psikanaliz tarafından belirlenmektedir. Zizek'in özneye dönüşünün amacı, günümüzde kaybolan sosyal dönüşüm ülküsüne yeniden bağlanma arzusundan kaynaklanmaktadır. Kullandığı Lacancı psikanaliz ile toplumu psikanalitik yöntemle ele almış ve Büyük Öteki'nin var olmayışı şeklinde tanımlamıştır. Burada Büyük Öteki, herhangi bir edimin doğru olup olmadığını belirleyen bir dayanak noktası olarak tanımlanmaktadır. Buna bağlı olarak Zizek; internet, insan hakları, insan ilişkileri gibi bazı toplumsal noktaların nasıllığına ilişkin etik olarak belirli bir doğrunun olmamasının, kararsızlık yarattığını söylemektedir. Oluşturduğu bu terminolojiden hareketle toplumsal olaylara ait analizlerde bulunmaktadır. Bu noktada Zizek, risk toplumu teorisyenleri ile aynı çizgide buluşmaktadır. Böyle bir durumda birey, toplumsal hayatın karmaşıklığını açıklayabilecek kavramlardan uzaktır ve bu durum bireyi çeşitli komplo teorileri üretmeye götürmektedir (Alp, 2007: 91).

Zizek çalışmalarının beslendiği en önemli kaynak, Lacancı psikanalizdir. Zizek, Hegel'i Lacan ile; Lacan'ı, Marx ya da Hitchcock ile okumayı önerdiği gibi, ele aldığı konuları birbirinden farklı düşünce alanları ile yorumlamaktadır. Felsefede Hegel, siyasal teoride Marx, psikanalizde Lacan, Zizek'in teorisinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Zizek, çalışmalarında Hegel'in yöntemini kullanırken, olguları incelemede psikanalizden yararlanmıştır. Ayrıca Lacan; Zizek'in siyaset, edebiyat, sinema, din ve felsefe gibi alanlara bakışının temel noktasını oluşturmaktadır. Lacan, onun düşüncesinde çok önemli bir yere sahiptir ve bu önemi Lacan'ın aydınlanmanın varisi olduğunu vurgulayarak belirtmektedir. Psikanalizi tarihsel ve politik analizle birleştirme eylemini tutarlı bir şekilde analiz eden Marksizm olmuştur. Lacan'ın tarih ve politika ile olan ilişkisini keşfetmesine bağlı olarak Zizek, kendini "arsız bir Marksist" şeklinde tanımlamaktadır. Zizek'in düşüncesi, Marksizm'in psikanalitik alanda politik bir felsefe olarak keşfedilmesidir. Bununla birlikte Zizek, bazı Marksistler tarafından yeterince Marksist olmamakla eleştirilmektedir (Usta, 2010: 74- 77).

Zizek, akademik bir rock yıldızı ve kültürel teorinin Elvis'i olarak tanımlanmaktadır. Sosyalist Yugoslavya'nın siyasal ortamı Zizek'in entelektüel gelişimine katkıda bulunmuştur. 60'ların sonunda Fransız yapısalcılığında yaşanan gelişmeler, Frankfurt Okulu ve Heideggercilerin yapısalcılara karşı duruşları, Zizek'in Lacan ve cinsiyet kavramlarını ele alan çalışmalarının temelini oluşturmuştur. 1988 ve 1990 yılları arasında Slovenya'nın demokratikleşmesi için birçok siyasi ve sivil toplum hareketlerine dahil olmuştur. Yugoslavya'nın parçalanıp Slovenya'nın bağımsızlığını kazanmasında aktif bir rol oynamıştır. 1990 yılında ise Slovenya Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne, Slovenya Liberal Demokrasi Partisi'nden aday olarak katılmıştır. 1991'li yıllardan günümüze kadar birçok farklı üniversitede konuk öğretim üyesi olarak felsefi, psikanalitik ve kültürel eleştiri konuları hakkında sempozyumlar vermiştir. Günümüzde ise Ljubljana Üniversitesi Sosyoloji ve Felsefe Enstitüsü'nde kıdemli profesör ve Avrupa Diploma-Üstü Okulu'nda da felsefe ve psikanaliz profesörü olarak çalışmaktadır (Kart, 2014: 17).

Zizek, günümüzde siyasal ve kültürel teori alanında öne çıkan bir düşünür ve aktivist kimliği taşımaktadır. Zizek kendini, düşüncesinin temellerini Hegel diyalektiğinden alan bir Marksist olarak tanımlamaktadır. Lacan'ın psikanaliz alanındaki kavramlarını sosyal ve kültürel teoriye aktarması, onun literatüre olan en büyük katkısıdır. Lacan düşüncesi ve psikanalitik temel kavramlar, Zizek ile birlikte edebiyat ve kültür çalışmaları ile

ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte Zizek; ideoloji, köktencilik, hoşgörü, ırkçılık, küreselleşme, Post-Marksizm gibi pek çok konuyu güncel meseleler ile birlikte ele almaktadır. Zizek, birçok alanda yazılar kaleme alan üretken bir düşünür olarak öne çıksa da yazılarının belli bir sistematikten uzak olması ve düşüncelerinin karmaşıklığı nedeniyle eleştirilmektedir. Zizek düşüncesinin temelinde olan Lacancı psikanaliz, Marksist düşünce ve Hegel diyalektiği; Zizek'i diğer teorisyenlerden farklı bir üsluba götürmektedir (Kuru, 2020: 144).

Zizek, kitle kültürü ve politika hakkında uzmanlaşmış olmasına rağmen uluslararası tüm olaylara karşı olan ilgisi ile bilinmektedir. Slavoj Zizek; Freudcu ve Lacancı psikanaliz, teoloji, film, müzik, politika vb. birçok konu hakkında 60'ı aşkın kitap yayımlamıştır. Zizek'in önemli özelliği, metinler arası okumayı kendine has bir tarzda kullanmış olmasıdır. Zizek'in diğer Sloven Lacancılardan daha fazla öne çıkması; psikanaliz ile sinema eleştirisini, felsefe ile popüler kültürü, ideoloji teorisi ile politik gündemi bir arada okumaya dönük bir üsluba sahip olmasındandır. Zizek, yaptığı film analizleri ile iletişim alanında da tanınmıştır. Ayrıca kendi hayatını konu edinen, Astra Taylor'ın yönettiği 2005 ABD yapımı Zizek! adlı bir belgesel vardır. Senaryosunu Slavoj Zizek'in yazdığı, Sophie Fiennes'ın yönettiği, "The Pervert's Guide to Cinema" belgeseli ise psikanalitik teorik bakış açısıyla Zizek'in birçok filmi incelediği bir belgeseldir. Zizek'in düşünsel yapısında etkili olan düşünürler: George Wilhelm Friedrich Hegel, Lacan, Karl Marx, Sigmund Freud, Immanuel Kant, Soren Kierkegaard, Blaise Pascal, Martin Heidegger, Thedor Adorno, Friedrich Schelling ve Josef Stalin gibi isimlerdir. Zizek, kendini sosyalist, ateist ve hepsinden önce Marksist olarak tanımlamaktadır. Eserlerinde Marx'a sürekli yer vermektedir. Frankfurt Okulu'nu oluşturan isimlerin eleştirel yapılarıyla ön plana çıkması, Zizek'i etkilemiş ve buna bağlı olarak okulun kurucularından Theodor Adorno da Zizek'in düşünce yapısında önemli bir yere sahip olmuştur. 2007'den bu yana yayımlanan International Journal of Zizek Studies dergisinde, Zizek çalışmaları ile ilgili düşünceler ve eleştiriler yayımlanmaktadır (Akıner, Arık, 2012: 1-5).

Zizek, şu an Columbia Üniversitesi ve New York Üniversite'nde ders vermekte, Ljubljana Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü'nde de görev yapmaktadır (Zizek, Gunjevic, 2012: 1). Ljubljana Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü'nün kıdemli araştırmacısıdır. Aynı zamanda Ljubljana Teorik Psikanaliz Topluluğu'nun başkanlığı görevini yürütmektedir (Zizek, 2019: 1).

3.1.2. Slavoj Zizek'in Etkilendiği Düşünce Akımları

Psikanaliz

İnsan ruhunun gizli noktalarını ortaya koymayı amaçlayan psikanaliz, psykhe (ruh) ve analysis (çözümleme) köklerinden oluşmaktadır. Ruh çözümleme anlamına gelen psikanaliz, hastanın bilinçdışında gelişen rahatsızlıklarının bilinç düzeyine getirilerek anlaşılmasını amaçlamaktadır. Psikanalizde hipnoz ya da serbest çağrışım gibi farklı yöntemler kullanılmaktadır. Freud'a göre psikanalizin kurucusu sayılan Viyanalı hekim Josef Breuer, hipnoz yöntemi ile hastalarına psikanalizi uygulamış ve tedavi etmiştir (Yıldız, 2014: 12).

Psikanaliz, çözülemeyen ruh hastalıklarına bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişte yaşanan bir duruma bağlı olarak meydana gelen travmanın bireydeki etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar, psikanalizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu alandaki ilk çalışmalar Dr. Sigmund Freud'a aittir. Freud, hastalarını tedavi etmek için serbest çağrışım yöntemini kullanmış ve bu yöntem ile hastanın bilinçaltında paylaşmadığı birçok şeyi ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bilinçaltının bilince çıkarılması ile insanların çözümlenebilmesi zor olan ruhsal problemlerinin çözülmesi ve bu sorunların kaynağının tespit edilmesi sağlanmıştır (Demirel, 2019: 19).

Psikanaliz, klinik deneyimi merkeze alan ve uygulayan bir pratiktir. Bilinçdışının keşfi, nevrozların incelenmesi ve toplumsalın nevrotik kişiliği üzerine tartışmalı iddialarıyla önemli bir yerdedir. Bu yönüyle psikanaliz, sadece klinikte kullanılan bir tedavi yöntemi değil; edebi, felsefi yönü olan ve metodolojiye sahip bir yöntem olarak anılmaktadır. Psikanaliz, öncelikle Sigmund Freud'un çalışmalarında iç yaşantıyı anlamaya yönelik yorumsamacı bir yöntemken, yine onun sayısız klinik olgu ve araştırmalarıyla toplum yapısını incelemede kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Böylelikle Freud, toplumları mercek altına almış, modern toplumun nevrotik yapısını ve kitle psikolojisini inceleyerek bireyin analizi ile toplumun analizinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuştur (Usta, 2010: 10).

Freud, serbest çağrışım yöntemi ile bilinçaltını harekete geçirerek hastanın bastırılmış iç tepkilerinin açığa vurulmasını sağlamıştır. Böylelikle bilinçaltında yer eden sorunun tespit edilip ortadan kaldırılması ve tekrar oluşmasının engellenmesi amaçlanmıştır.

Psikanalize göre rastgele olduğu düşünülen davranışlar, öfke nöbetleri, basit dil sürçmeleri ve gülüp geçilen gaflar tesadüfî değildir ve bunların patolojik bir zemini vardır. Birey, bilinçaltında yaşadığı bastırmanın bir tezahürü olarak bu durumlardan birini yaşamaktadır. Freud, psikanaliz ile kişinin iç dünyasındaki çatışmaların giderilebileceğini söylemiştir. Freud, insan zihnini bölümlere ayırarak incelemiş; bilinç öncesi, bilinç ve bilinçdışı şeklinde bir tasnifte bulunmuştur. Bununla birlikte zihnin; id, ego ve süperego parçalarından oluştuğunu söylemiştir. İd; libido enerjisinin kaynağı, haz ve doyum duygularının esas olduğu bir alan olarak tarif edilir ve burada bilinç dışı kurallar hâkimdir. Ego ise idden gelen dürtülerle gerçeklik arasında bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. Böylelikle id ve dış dünya arasında bir uyum sağlanmaktadır. Süperego ise bireyin içselleştirdiği değerlerle oluşan üst benlik denilen kısımdır. Freud, bu tasniflerinden hareketle psikanaliz görüşünün temellerini oluşturmuştur. Freud; oral, anal ve fallik döneme bölümlendirilen insan yaşamı ile id, ego, süperogo şeklinde tasvir ettiği zihin yapısı arasındaki benzerlikten yola çıkarak psikanaliz ile ilgili yorumlarını geliştirmiştir. Freud; ruhsal sıkıntıların, hastanın geçmişte yaşadığı olayların, bilinçaltında ifade edilemeyen bastırılan duygulara dönüşmesi ile ortaya çıktığını söylemiştir. Freud, bireyin öncelikle cinsel hislerine karşı bir bastırma yaşadığını ve çocukluktan itibaren tatmin edilemeyen isteklerin ileride nevrozlara yol açacağını belirtmiştir. Kişinin ahlak dışı olarak nitelendirdiği arzularının, bir sansür mekanizmasıyla bilinçdışına itildiğini ifade etmiştir. Bilinçdışına itilen duygulardan kasıt, kişinin duygularına dair bastırma eylemleridir. Bu kavram ise psikanalitik kuramın anahtar kavramlarından biridir. Kişinin duygularını bastırarak bilinçdışına itmesi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Rüyalar, anlamsız olduğu düşünülen takıntılar, dil sürçmeleri, itiraflar, bu duyguların ortaya çıkmasını sağlayan farklı şekillerden birkaçıdır. Freud, görüşlerini bir kuram haline getirirken; zihin modelleri, kişiliğin oluşumunu açıklayan oral, anal, fallik evreleri ve libidoyu açıklayan içgüdü gibi kavramlar ile psikanaliz öğretisini ortaya koymuştur. Psikanaliz ilk ortaya çıktığı dönemlerde yoğun bir tepki ile karşılaşmıştır. Psikanalize yönelik eleştirilerden biri, Freud'un, ruhi sıkıntıları izah ederken öğretisinin merkezine cinsiyet duygusunu koymasıdır. Bu görüşler ABD'de dahi olumlu karşılanmamış eleştiriye maruz kalmıştır. Diğer bir eleştiri odağı ise psikanalizin bir bilim olup olmadığına dayanan tartışmalardır. Bilinçaltı, bilinç ya da rüya gibi nesnel, somut olmayan veriler ve kavramlar ile bilimin bağdaşmadığı görüşünü savunanlar oldukça fazla olmuş, bu bağlamda psikanaliz eleştirilmiştir. Fakat psikanalizin ortaya koymaya çalıştığı ruh biliminin varlığı ilerleyen yıllarda büyük ölçüde kabul görmüş ve birçok kişinin katkıları ile kuram, daha da gelişmiştir (Turna, 2020: 3-7).

Ruh çözümleme anlamına gelen psikanaliz, insanların ruhsal problemlerini çözümlemede kullanılan bir yöntem olarak kabul görse de sanat, edebiyat, sosyoloji, dil gibi toplumsal alanlarda da kullanılmış bir yöntem haline gelmiştir (Özen, 2020: 10).

Psikanalize çok fazla katkıda bulunması, görüşleri ile bu kavramı adeta yeniden şekillendirmesi ile Jacques Lacan önemli bir yerdedir. Slavoj Zizek'in düşüncelerini geliştirmesinde önemli bir kaynak sayılması yönüyle Lacan'ın psikanaliz kavramına katkısı ve görüşlerine kısaca değinilecektir.

Lacan felsefesini benimseyen Zizek, onun görüşlerini felsefenin kavramlarına taşımış böylece Lacan'ın farklı bir pencereden okunmasını sağlamıştır. Zizek'in çalışmaları sayesinde Lacancı teori, günümüzde Slovenya'da önde gelen felsefi bir yönelim haline gelmiştir. Slavoj Zizek, Lacancı kavramları yeni bir okumaya tabi tutarak ideoloji teorisine katkıda bulunmaya çalışmıştır. Sloven Lacan okulunda lacancı argümanlar, felsefi ve siyasi özellikte bir düşünme tarzı olarak kullanılmaktadır. Okul, siyasi-ideolojik kavramlara göndermelerde bulunması nedeniyle ideolojinin temel argümanlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte Lacancı argümanları, klasik felsefi metinlerin analizinde kullanmış, bu düşünceler temelinde felsefesini geliştirmiştir. Görülmektedir ki gerek öncülük ettiği Sloven okulunda gerek de kendi felsefesinin temelinde Lacancı argümanlar, Zizek için önemli bir yerdedir (Varolun, 2007: 2).

Lacan Felsefesi

Lacan, psikanaliz çalışmalarının en önemli isimlerindendir. Lacan, çalışmalarında bilinçdışına odaklanmış ve bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını belirterek bilinçdışı, dil ve kültür arasında bir ilişki kurmuştur. Kurmuş olduğu bu ilişki psikanaliz çalışmalarını önemli bir noktaya taşımıştır. Lacan'ın psikanaliz teorisi F. Saussure'ün yapısalcı dilbilimine, L. Strauss'un yapısalcı antropolojisine ve A. Kojeve'nin Hegel okumalarına dayanmaktadır. Çalışmalarının ana odağı olan bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını söylemiş ve böylelikle psikanalizi yapısalcı dilbilim, antropoloji ve sosyolojiye yakınlaştırmıştır. Böylelikle Lacan çalışmaları hem psikozların çözümlenmesinde hem de kimlik, siyaset, sosyal yapı gibi kavramların analiz edilmesinde kullanılmıştır. Lacan düşüncesi, felsefe, dilbilim, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi birçok bilimin sentezlendiği, yapısalcı ve postyapısalcı düşünceleri etkileyen çok yönlü bir kuramdır. Lacan, psikanalize önemli bir derinlik kazandırmakla birlikte onun eserleri aynı zamanda film analizlerinde, kadın çalışmalarında,

uluslararası ilişkiler ve daha pek çok alanda kullanılmaktadır (Erkan, 2009: 1425-1428). Lacan teorisi kültürel araştırmalarda feminizm ve Marksizm gibi teorilerle ilişkili şekilde kullanılmış bununla birlikte sanatta ve sinema alanında da ilgi görmüştür (Ümer, 2018: 48).

Lacan, Sigmund Freud'un psikanaliz kuramına felsefi bir bakış açısı kazandırması ve yapısalcı dilbilimine olan yakınlığı ile ön plana çıkan bir kuramcıdır. Lacan, psikanaliz ve dilbilimi çalışmaları arasında bir ilişki kurmuştur. Bu ilişkiye dayalı çalışmalarını "bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır" cümlesi en iyi şekilde açıklamaktadır. Lacan, özneye bakış açısındaki farklılık ile ön plana çıkmaktadır. Freud'un çalışmalarında kullanmış olduğu benlik kavramını özne olarak yorumlamıştır (Tuzgöl, 2018: 41). Lacan teorisini çözümlemek ve onun felsefesini anlamak karmaşık dil yapısından dolayı zorluk içermektedir. Bu nedenle ilk olarak Lacan felsefesinde bazı önemli kavramların bilinmesi konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Lacan, asıl alanı tıp olmasına rağmen çalışmalarını psikanaliz üzerine yoğunlaştırarak bu alanda büyük bir etki yaratmayı başarmıştır. Onun tüm çalışmalarında psikanaliz kavramının etkileri vardır. Psikanalizi bilim ve felsefenin yetersiz kaldığı zamanlarda tek bilim olarak görmektedir. Psikanaliz dışında dişil ve eril "joissance" kavramını geliştirmekle uğraşmış, feminist hareketlere önemli katkıları olmuştur. Ortaya koyduğu eserleri ve yapmış olduğu çalışmalar ile 20. yy. düşünce tarihinin yönünü değiştiren bir düşünür olmuştur. Lacan'ın teorisinin anlaşılması bazı temel kavramların bilinmesi ile gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Freud'un mirası olan psikanaliz kavramına yeni anlamlar getirerek bu kavramı geliştirmesinden bahsedilebilir. Lacan'ın psikanalize olan ilk katkısı "ayna evresi" sunumudur. Ayna evresi sunumu, onun en dikkat çekici ve teorisini büyük oranda ortaya koyduğu çalışmasıdır. Ayna evresini, yalnızca insanların bebeklik döneminde yaşadıkları bir an olarak değerlendirmemiş, öznede değişmez bir yapının meydana getirildiğini savunmuştur. Lacan'ın teorisinin temel kavramlarından biri de "haz" kavramıdır. Haz; öznenin, gerçeğin ötesinde kalan bastırılmış istek ve arzularını ortaya çıkaran ifadeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Lacan, haz kavramına karşıt olarak "jouissance" kavramını kullanmıştır. Lacan'a göre haz ilkesi "jouissance"ı sınırlandıran bir ilkedir ve öznenin keyif almasını kontrol etmektedir. Özne, yasakları çiğneyip kendi keyfini oluşturmaya çalıştığı an haz ilkesinin ötesine gitmeye çalışır. Lacan'a göre haz ilkesinin anlaşılmaya çalışılması önemlidir çünkü hazzın yoğun miktarı özneye eziyet verir. Bu sınırın ötesinde hazzın eleme dönüşmüş haline de joissance denir. Zizek, Lacan'ın "joissance"

kavramını felsefenin temel kavramı haline dönüştürmüştür. Bilinçdışı kavramı da Lacan teorisinin temel kavramlarındandır. Lacan, dolaylı etkilerin dile benzer biçimde bilinçdışını oluşturduklarını söylemiştir. Lacan, bilinçdışını dil gibi yapılanan bir kavram olarak ele almış ve ötekinin söylemi olarak nitelendirmiştir. Lacan, çocuğun annesinin bedeninden ilk ayrılması sonucu otaya çıkan durumu eksiklik olarak ifade etmiş ve geri kazanılması mümkün olmayan anneden ayrılmanın nesneye dönük bir arzuya dönüştüğünü ve bu nesnenin de "objet petit a" olarak tanımlandığını söylemiştir. Buradan hareketle eksiklik ve objet petit a kavramları da Lacan teorisinin temel kavramlarındandır (Yıldırım, 2010: 27-35).

Jacques Lacan, Sigmund Freud'dan sonra psikanalizin en önemli ikinci ismidir. Birçok ünlü düşünürün takipçisi olduğu Lacancı psikanaliz, çok geniş alanda kullanılmaktadır. Lacan, psikanalizi klinik bir sınıflandırma toplamı olarak gören her türlü görüşe karşı mesafeli olmuş ve psikanalize getirdiği yorum ve ego psikolojisi, nesne ilişkileri ekolü, benlik psikolojisi ve bütüncül yaklaşım gibi eleştirileri ile psikanalizin "yeniden kurucusu" olarak adlandırılmıştır. Lacan'ın kuramı durağan ve sabit olmaktan uzak, yaşamı boyunca değişim ve gelişim gösteren bir kuram olmuştur. Kullandığı dilin ağırlığı ve felsefe, mantık, matematik gibi alanlardan sık sık faydalanması, Lacan'ın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Lacan teorisinin amacının, söylenmeyeni söyleme çabası olması bu teorinin anlaşılmasını zorlaştıran asıl etken olarak kabul edilmektedir (Arıkan, 2013: 55).

Lacan, teorisini oluşturmaya öznenin ne olduğunu tespit ederek başlamıştır. Onun teorisinde imgesel, simgesel ve gerçek olarak üç alan mevcuttur. Bu üçlü yapı Lacan kuramının en önemli kısımlarından birini oluşturmaktadır. Özneden vazgeçmeyerek geliştirdiği görüşler ile özneye dair yapısalcı ya da postyapısalcı kategorilere mutlak bir aidiyetinin olmadığını göstermiştir. Lacan, bu üçlem ile Psikanalizin özneler arası bir boyuta taşınmasını sağlamıştır. Yapısalcı ve post yapısalcıların yorumlarına göre psikanaliz, yalnızca sembolik ve hayali düzlemlerden ibaret olsaydı özne hakkında konuşmak gereksiz olacaktı. Fakat Lacan'a göre hayali, gerçek ve sembolik düzlemlerin kaydını taşıyan öznedir ve özne bu kaydın kendisidir. Bu üçlü yapı Lacan'ın öznesini en iyi ifade eden yapı olması yönüyle Lacan'ın özneden vazgeçmeyişinin en önemli delilidir (Kocakula, 2017: 12-24).

Gerçek dönemi, çocuğun imgesel döneme başlayana kadar içinde bulunduğu altı aylık evredir. Lacan, bu döneme ayna öncesi dönem de demiştir. Çocuk gerçek döneminde

kendisi ve öteki arasında herhangi bir ayrıma sahip değildir ve her şeyi kendisinin bir parçası olarak görmektedir. Gerçek döneminde çocuk, parçalı bir vücut algısına sahip olduğunu düşünmektedir. Etrafında gördüğü tüm işitsel ve görsel uyaranları kendisinin bir parçası olarak algılamakta ve bunun sonucu olarak kendini hala kendine yeten bir varlık olarak tanımlamaktadır. Böyle bir durumda öteki ayrımı bebek için söz konusu değildir. Bir bakıma öteki de kendisi olur ve böylece ötekinin söylemini içselleştirir. Bu nedenle öteki tarafından oluşturulan söylemleri kullanarak toplum yaşamına girer. Çocuğun gerçeklikten ayrılması ise bir şeylerin eksikliğini hissetmesiyle başlamaktadır. Eksikliğin hissedilmesiyle ayna evresi başlar ve çocuk imgesel alana girmiş olur. İç-dış, özne-nesne gibi zıtlıkların çocukta oturması ile birlikte ayrı bir nesne olduğunun farkına varır (Paliçko, 2019: 25).

Öznenin yapısını oluşturan üç düzlem arasında ilk ortaya çıkan düzlem gerçeklik düzlemidir. Gerçeklik düzlemi sayesinde özneden konuşmak olanaklı hale gelmektedir. Gerçeklik düzlemi, temsil edilmesi ve sembolleştirilmesi güç bir düzlemdir. Zizek bunu "simgeselleştirmeye direnen sert çekirdek" şeklinde tasvir etmektedir. Bu tasvir zorluğunun yanında gerçeklik düzlemi öznenin kendisini ifade etmesini olanaklı kılmaktadır çünkü özne, kendini temsil etme noktasında başarısız ve eksiktir. Gerçeklik düzlemi ise öznenin kendisini ifade etme sürecinin öncesinde orada bulunur ve bu zorluğun aşılmasını sağlar. Buna bağlı olarak Lacan ve Zizek'in gerçeğe yaklaşım biçimlerinin aynı olduğu söylenebilir (Kocakula, 2017: 25).

Lacan kuramındaki gerçeklik, bilinen gerçeklikten farklıdır ve birbirine karıştırılmaması gereken bir durumdur. Lacan teorisinde gerçeklik, hiçbir zaman tam olarak bilinemeyen ve eksikliğin eksik olduğu bir düzlem olarak ifade edilmektedir. Normal yaşamda gerçeklik, anne karnındaki bir bebeğin doğumu, ölümü ya da yaşamı iken lacanyen teoride daha çok imgesel ve simgesel düzlemde yapılan durumları ifade etmektedir (Tuzgöl, 2018: 44).

Gerçek, imgesel fonksiyon ve simgesel fonksiyon arasındaki bağ ile anlaşılmaktadır. Lacancı terminolojide gerçeklik, gerçek ve gerçeklik ayrımı yapılarak iki boyutlu olarak ele alınmaktadır. Böylelikle gerçek ve gerçekliğin birbirinden ayrı iki kavram olarak ele alınması ile işe başlanmaktadır. Gerçek, kimliğin kısmen oluşturulduğu ya da kısmen altüst edildiği, indirgenemez bir açıklık olarak görülmektedir. Gerçeklik ise gerçeğin simgeselleştirilebilen kadarıdır. Buradan hareketle Lacan'ın gerçek olarak kavramsallaştırdığı felsefe ve sosyal bilimlerin anlamlandırmayı başaramadığı bir alandır.

Slavoj Zizek'in Lacan'ın gerçek ve gerçeklik ayrımına yapmış olduğu katkısını burada zikretmek gerekirse; Zizek, Lacanyen teorideki gerçeği, bir varlığın olduğu gibi bulunduğu hali olarak tanımlamıştır. Gerçeklik ise öznel perspektifimizin çarpıttığı simgesel alanda karşımıza çıkan bir durumdur demiştir. Lacan, gerçeği simgeselleştirmeye kesin olarak direnen simgesel alanın dışında varlığını sürdüren bir düzlem olarak tarif etmiştir. Lacan'ın, gerçeği simgesele dayanan olarak tarif etmesi, onu dil öncesi bir konuma yerleştirmesinden kaynaklanmaktadır (Erayman, 2016: 66).

İkinci aşama imgesel düzlem, Lacan'ın "ayna evresi" teorisinin bildiri metnine dayanmaktadır. Bu dönem, gerçek düzlemi ile simgesel dönem arasındaki halkayı oluşturan düzlem olmakla birlikte, birlik ve bütünlük yanılsamasını ilk sekteye uğratan dönemdir. Ayna evresi teorisini açıkladığı anne-bebek ilişkisinden hareketle açıklarsak; bebek açısından anne, onun tüm ihtiyaçlarını gideren, hoşnutsuzluklarını ortadan kaldıran eylemleri ile kendine ait bir uzuv olarak algılanmaktadır. Bu durum, ayna evresi öncesinde gerçekleşmektedir. Fakat bebeğin dış dünya ayrımına vardığı yani ayna evresi olan dönemde bebek, kendisi açısından ilk defa bir temsile sahip olmaktadır. Ayna evresinin, ben işlevinin oluşturucusu olduğu görülmektedir. Öznenin bir imgeyi benimsemesi ile özdeşleşme meydana gelmektedir işte bu değişim imgesel düzlemden itibaren oluşmaktadır. Bu düzlemde özne, benzerlik ilkesi temelinde hareket etmektedir. Ayrıca imgesel düzlem, dil ediniminden önceki evre olması yönüyle ilk olarak gerçeklik düzlemi ile ilişki içine girmektedir. İmgesel düzlemde gerçeklik düzlemindeki istek ve arzuların imgeler ile anlaşılması sağlanmaktadır. Kısaca gerçek düzleminde mevcut olan biyolojik ihtiyaçlar imgesel dönemde talep haline dönüşmektedir (Kocakula, 2017: 28).

Lacan, ayna evresi sunumuyla psikanalize yeni bir soluk getirmiştir. İmgesel terimini de ilk kez bu metninde kullanmıştır. Bu metin, özdeşleşme, yabancılaşma ve ayrışma kavramları ile özneyi anlattığı bir metindir. Ayna evresi ile öznenin kendi bedeni ve dili arasında bir ilişki ortaya çıkmış ve Lacan, bunun insan özelliğini oluşturan bir durum olduğunu söylemiştir. İmgesel dönemdeki ben ve dil arasındaki ilişki, öznenin egosunu ortaya çıkarmaktadır. Lacan, özdeşleşmeleri küçük öteki kavramıyla açıklamıştır. İmgesel düzen içinde öznenin bir öteki ile özdeşleşmesi, içinde yabancılaşmayı barındırır. Dolayısıyla Lacan, imgesel düzen içinde hem özdeşleşmeyi hem de yabancılaşmayı kullanmaktadır (Yorulmaz, 2019: 37).

Lacan'ın imgesel kavramı ilk olarak onun ayna evresi makalesinde karşımıza çıkmaktadır. Öznenin kendini yansıtıcı bir şey karşısında görmesi, imge şeklinde tarif edilmektedir. Lacan'ın, Freud'un "id, ego, süperego" üçlemesine karşılık "imgesel, sembolik ve gerçek" şeklinde geliştirdiği, öznenin özneleşme sürecini anlattığı teorisinin ilk basamağı, imgesellik basamağıdır. İmgesel evre, öznenin bir imgeye tutunarak onu tanımlama çabası şeklinde ifade edilmektedir. İmgesel düzen, nesnelerin özdeşleşmesi ile kurulmuştur. Öznenin ayna karşısındaki "ben" dediği yanılsama onun kazandığı ilk imgedir. Bu imge aynı zamanda öznenin ilk eksikliğini hissettiği andır ve yitip giden bütünlük algısının yerine öteki olan başka bir nesne koyar. Lacan, bu nesneyi fallus olarak tanımlamaktadır. Özneyi, öteki üzerinden kurgulayan bu yaklaşım, Hegelci düşünceye aittir. Zizek ise özneye dair: "Özne boşluktur, ötekinin içindeki deliktir" diyerek konuyu özetlemiştir (Demir, 2018: 25).

Psikanalizin bilimsel bir statü kazanmasının en önemli sacayaklarından biri ise simgesel düzlemdir. Freud, psikiyatri ve nöroloji alanlarında yaptığı saptamaların yetersiz kaldığından yola çıkarak psikanalizi sürece söz ile dahil etmiştir. Lacan ise Freud'un bıraktığı yerden sözü devralmış, psikiyatri ve nörolojinin tek başına yeterli olmadığını anlatmış ve tıbbın her zaman hedefine sözcükler ile vardığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla sembolik düzlemin Freud ve Lacan'daki karşılığı sözdür (Kocakula, 2017: 32).

Lacan'ın ayna evresi kuramı, öznenin gelişiminde kendi imgesi ve bedeni arasında nasıl bir ilişki kurduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Henüz dil ile tanışmamış bebek, kendi imgesinin bir bütünlük halinde olduğunu düşünmektedir fakat aynadaki yansıma, bebeğe bedenin bir parçalar bütünü değil, bu parçaların aynadan yansıyan bir tamlık imgesi ile bütünleşmesini göstermektedir. Böylelikle çocuk, kendi bedenine değil aynadaki yansımasına tutunur ve yansımasının kendisinin özdeşimi olduğunu düşünür. Buradan hareketle ayna evresinin yabancılaşmanın oluştuğu ilk evre olduğunu ve bu evrede kendiliğin yerini imgeselin aldığını söylemiştir. Bebek, ayna ile tanışmadan önce kendini, annesinin bir arzusu olarak algılar. Fakat ayna evresi ile bebek, kendi bedeninin anne bedeninden farklı olduğunu anlar (Demir, 2018: 18). Bebek, kendilik imgesi sayesinde henüz bütün olmamış bedenini bir bütün olarak görmektedir. Parçalardan oluşmuş gibi düşündüğü bedeni ayna evresinde imgesel bir bütünlüğe açılan başka bir imge olmaktadır. Kendi imgesine ben demesiyle yabancılaşmanın ilk adımını atmış olur (Demir, 2018: 17-19).

Birçok ünlü düşünür Lacan'ı kendi disiplinleri içinde çözümlemeye çalışmıştır. Çağımızın önemli düşünürlerinden Slavoj Zizek de Lacan üzerinde durmuş ve Lacancı birçok terimi kendi felsefesi içinde kullanmıştır (Erayman, 2016: 50). Lacan çözümlemeleri siyasetin doğrudan konusu olan meselelere de uyarlanmıştır. Zizek'in Sloven Okulu bu alanda önemli bir örnektir (Paliçko, 2019: 9).

3.2. Slavoj Zizek'te Din ve Toplum Etkileşimi

3.2.1. Çatışma Aracı Olarak Din

Toplumsal yapıda meydana gelen çatışma; ekonomi, din, kültür, yeni akımlar vb. birçok etken üzerinden gerçekleşmektedir. Toplumsal çatışmaya yön veren unsurlar zamanın şartlarına göre değişkenlik gösterse de güç sahibi ülkeler ve ekonomik, siyasi anlamda güçsüz, kültürel kaynaklarından mahrum kalmak zorunda olan ülkeler, çatışmadan eşit şekilde etkilenmemektedir. Eşitsizlik ve adaletsizliğin farkının çok daha fazla derinleştiği postmodern çağda ise çatışmanın sonuçları her zamankinden daha derin hissedilmektedir. Bu noktada çatışma unsurlarının, çatışmaya sebep olan nedenlerin ya da çatışmanın sonuçlarının analiz edilmesi gereklidir. Uzun yıllardır devam eden savaşlar, bu savaşlar neticesinde yaşanan mülteci sorunları, insan hakları ve 11 Eylül terör saldırısına bağlı hızla artan İslamofobi gibi konular ise çatışmanın dini boyutunu ortaya koyan noktalardır. Buna bağlı olarak Zizek'in, insan hakları ve uzun yıllardır devam eden İsrail-Filistin meselesi ile ilgili görüşleri dünyada yaşanan çatışmaya dair bir analiz ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Postmodern teolojiler, geleneksel modernist rasyonalite biçimlerine karşı meydan okumaktadırlar. Bu tür teolojiler, Fransız felsefesinin anlayışlarını içermektedir. Birinci tür postmodern teolojiler, modernist mantığı seküler olarak nitelendirmişler ve onu eleştirmenin tek yolunun teolojik bir bakış açısında olduğunu söylemişlerdir. Buradan hareketle tanrının katılımına dayanan alternatif bir modernite dile getirmişlerdir. Fakat bu tür bir teoloji, yaşayan aşkın bir tanrının varlığını kabul etmesinden ötürü hiçbir şekilde ateist değildir. İkinci tür postmodern teoloji Heidegger'in hakikat teorisine dayanan yapısökümcü olarak adlandırılan teolojidir. Bu teoloji, bütünüyle ateisttir ve sık sık "dinsiz din", "tanrısız tanrı" gibi kavramları kullanmaktadır. Altizer'in 20. yy'ın ortalarında, tanrının ölümü teolojisini savunmasıyla bu teoloji radikalleşmiştir. Zizek'in çalışmalarının en açık teolojik öncülü ise Altizer'in Tanrı teolojisinin ölümüdür. Zizek, eserlerinde en fazla Mesih'in çarmıhtaki

ölümü ile ilgili olan incil bölümünden alıntı yapmaktadır ve bu da Altizer'in Tanrı'nın ölümü anlayışı arasındaki bağlantıyı açıkça göstermektedir. Zizek, insanın Tanrı'nın aşkın olandan ilahi olana hareketine verdiği tepkisini bir ıstırap olarak yorumlamaktadır ve onun meteryalizm anlayışı bir şeyi körü körüne reddetmek yerine görmezden gelinmeye çalışılan şeye odaklanmak temeline dayanmaktadır. Mesih figürü Zizek için önemli bir figürdür. Mesih'in ölümü ile ilahi olanın aşırı niteliğinin reddedilmesi gerçekleşmiştir. Zizek, postmodern teolojik alternatiflere rakip olarak tanrının ölümünü maskelemeye çalışan ateist teolojiyi reddetmek gerektiğini savunmuştur çünkü Mesih öldüğünde Tanrı da ölür (Boscaljon, 2010: 4).

Zizek'in eserlerinde din teması bu çalışmanın anlaşılması için önemli bir noktadır. Zizek, diğer alanlarda olduğu gibi din konusunda da psikanalizi olaya dahil etmiştir. Zizek'in akademik eğitimi Lacancı Slovenya Okulu aracılığı ile gelişmiştir. Bu okul, Zizek'in fikir yapısında diğer unsurlarla birlikte dini ve politik tartışmaların da yer almasını sağlamıştır. Doktora çalışmasıyla yalnızca belirli bir konuya odaklanmayıp aynı zamanda aralarında dini soru da bulunan birkaç alanı kaplayan bir çalışmaya yönelmiştir. Zizek'in inanç fenomenine olan ilgisi hem Hıristiyan hem de Avrupa merkezli bir mefhum olan evrenselcilik nosyonuna dayanmaktadır. Onun için Hıristiyanlık, esas karakterinden ayrı bir şekilde evrensellik olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Zizek'in dini ideolojideki eleştiri noktası sahte evrensellik olgusu ile ilgili olmuştur. Zizek, Marksist-materyalist bir vizyon içinde din fenomenini çağdaş insan tarafından aşılması gereken bir şey olarak görmektedir. Fakat aynı zamanda dinin var olmaya değer bir şey olduğu görüşünü de savunmaktadır. Buradan hareketle *"bazen dini içeriden yok etmek, temel önermesini kabul etmek, sonra beklenmedik sonuçlarını ortaya çıkarmak, Tanrı'nın varlığını tamamen reddetmekten çok daha yıkıcıdır"* yorumunu yapmıştır (Velic, 2021: 1).

Zizek, Hıristiyanlıkta Mesih'in ölümünün, aşkın bir Tanrı'nın herhangi bir temsilinin ölümü olduğunu söylemiş ve Mesih çarmıhta öldüğünde yeni bir Tanrı anlayışının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Dini boyutun çeşitli şekillerde geri dönüşlerinin olduğu postmodern çağ, din hakkında düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Zizek, Marksizm ile Hıristiyanlık arasında çağdaş bir diyalog kurma süreci üzerinden düşüncelerini dile getirmiştir. Zizek, postmodern çağın geri dönütlerine karşı Hıristiyanlığın ve Marksizm'in aynı tarafta olması gerektiğini savunmuş, Hıristiyan mirasın köktencilere bırakılamayacak kadar değerli olduğunu ifade etmiştir. Zizek'in önerisi, Hıristiyan varsayımının metafiziksel karakterinden

vazgeçme girişimi olarak değerlendirilebilir. Genel anlamda inanç konusu ve Hıristiyanlık, Zizek için sorun teşkil eden alanlardır. Akademi tarafından yeni kavramlar formüle etmeyip, diğer filozofların yeniden bir okumasını yapmak noktasında eleştirilse de din hakkındaki eleştirileri çağdaş dünyada Hıristiyan mirasın nasıl göründüğü hakkında bilgi vermektedir. Eserlerinde değindiği konulardan yola çıkarak Hıristiyanlığın Zizek'e mirası, yeni bir insan özgürlüğüne giden yolu açan Tanrı fikrini aşkınlaştırmasıdır. Bu nedenle Zizek'e göre gerçek ateizm, Hıristiyan deneyiminden geçmelidir (Velic, 2021: 2-6).

Toplumsal Çatışma Örneği Olarak Irak ve Filistin Savaşı

Zizek, kendisini ateist olarak tanımlamasına rağmen birçok eserinde Hıristiyanlığa ait kavramları kullanmıştır. Aynı zamanda İslam üzerinde de yazılar yazmaktadır. "Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı" kitabında Zizek, Irak işgali ile ilgili Amerika'nın entrikalarını, savaşın altyapısını oluşturmasını, medyayı yönetişini ele almıştır. Zizek'in Irak işgaline dair Amerika'yı savaşın alt yapısını oluşturan taraf olarak ele alması önemli bir noktadır. Amerika'nın savaşa hizmet eden emellerinin yumuşak bir politika yüzüyle maskelenmeye çalışıldığını ifade etmiştir. George W. Bush'un "Dünya kötüye karşı koymak için yeterli cesarete sahip değil mi?" sözünün politik amacın profesyonelce maskelenmesinin bir örneği olduğunu dile getirmiştir. Buna bağlı olarak New York'ta 22 Eylül 2003 tarihinde "İnsanlık için Terörzimle Savaş- Kötünün Kökleri" adlı konferansın, kendi içinde birçok trajikomik durumu taşıdığını söylemiştir. Zizek'e göre buradaki tuhaflık, kötünün kaynaklarının kötülüğü tartışıyor olmasıdır (Zizek, 2004: 51). Ayrıca Zizek, Amerika'nın Vietnam çıkarması, Rusya ile süren yıllarca soğuk savaş dönemi, Latin Amerika ülkeleri ile olan çekişmeleri, Orta Doğu ülkelerine nüfuz etme girişimleri, Körfez Savaşları, Afganistan ve Irak işgali süreçlerine bakıldığında, 11 Eylül saldırısının failinin Müslüman coğrafyada aranmasının yersiz olduğunu düşünmekte, saldırının Amerika'nın kendi planları dahilinde gerçekleşmiş olduğu şüphesine dikkat çekmektedir. Amerika, saldırıdan sonraki süreçte resmî kurumları sürece dahil ederek askeri ve ekonomik açıdan müttefikler oluşturmuş, işgalin meşruluğunu sağlamak maksadıyla ulusal ve yerel düzeyde çok önemli kampanyalar düzenlemiştir. Toplumda yaratılan İslami terör korkusu bu hâkimiyetin sağlanmasında en büyük adımlardan biri olmuştur. Zizek, Amerika'nın bu girişimlerinden sonra toplumda büyük bir nefret patlamasının meydana geldiğini, biz ve öteki ayrımlarının derinleştiğini, bunun doğal bir sonucu olarak da mabetlere saldırı, kişilere saldırı, kundaklama gibi olayların yaşandığını ifade etmiştir (Akıner, Arık, 2012: 8-10).

Saldırgan emperyalist bir güç olarak tanımladığı ABD ve gerici küreselleşme karşıtı olarak tanımladığı Irak arasındaki savaşı, Batı'nın görmezden geldiğini söylemiş ve köktenci hareketler söz konusu olduğunda medyaya güvenmemek gerektiğini belirtmiştir. Buna örnek olarak ise Taliban'ın sürekli olarak kökten İslamcı bir grup olarak söylendiğini fakat Pakistan'da Svat bölgesini ele geçirmesiyle feodal yönetime saldıran gerçekten kurtarıcı bir kuvvet olduğunun ortaya çıktığını söylemiştir. Zizek, bu paradoksu Benjamin'in "Faşizmin her yükselişi başarısız bir devrime tanıklık eder" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre Faşizmin yükselişi, solun başarısızlığıdır. Bunun "İslami faşizm" için de geçerli olduğunu savunur ve radikal İslamcılığın yükselişinin Müslüman ülkelerde seküler solun kaybolmaya başlamasıyla gerçekleştiğini söylemiştir. Müslüman bir ülke olarak Bosna-Hersek, kabul görmüş sinema ekolü, eşsiz rock müzik tarzı ile ayrı bir yerdeyken, günümüz Bosna'sında etkin bir şekilde köktenci güçlerin var olmasının sebebinin, 1992-1995 yılları arasında yaşanan soykırım olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Kansas'ta etkin bir radikal solcu varlığının şimdilerde yerini Hıristiyan köktenciliğine bırakmasını da başarısız bir devrimin sonuçları olarak değerlendirmektedir. Buradan hareketle Zizek, her faşizmin, başarısız bir devrimin sonucu olduğu tezini doğrulamaktadır. Ayrıca Zizek, "İslami faşizm" terimini de sorunlu bulmaktadır. Ona göre faşizmin kendisi yeterlidir ve herhangi bir terime ihtiyacı yoktur. Böyle denildiği takdirde Batı Faşizmini Hristiyan Faşizmi olarak adlandırmak gerektiğini söylemiştir (Zizek, 2010: 3).

Terörün din ile özdeşleştirilmesi, sadece Müslüman toplumların maruz kaldığı bir durum olmuş diğer dinler ise "Hıristiyan terörü" ya da "Musevi terörü" gibi söylemler ile karşılaşmamışlardır. Bu durum göstermektedir ki "İslami terör" kavramı basit bir ad koymanın ötesinde oryantalist bir tavır sergilemektedir (Aydemir, 2013: 682). Zizek'in "İslami faşizm" kavramını sıkıntılı bulması, terörü İslam ile özdeşleştirmeye karşı çıkanların itiraz noktası ile bir yerde örtüşüyor gözükmektedir. Zizek'in bu kavrama karşı çıkmasının altında yatan sebep her ne kadar Batı Faşizmini, Hıristiyan Faşizmi olarak adlandırmaktan kaçınmaya dayalı bir temele dayansa da bu kavrama karşı bir itirazı dile getirebilmiştir.

Zizek, Amerikalı üst düzey yetkililerin Irak'a yapılan saldırıyı zorlama söylemler ile meşrulaştırdıklarını belirtmiştir. ABD, Saddam rejimi ile El Kaide rejimi arasında bir bağlantı olduğu iddialarından hareketle, Saddam'ın 11 Eylül olayı ile ilgili olarak cezalandırılması gerektiğini düşünmüş, böylelikle faili olduğu saldırılara meşruluk kazandıracak söylemler geliştirmiştir. Irak rejimi ile El Kaide arasında bir bağlantı olmasa

bile ABD'ye olan nefrette ortak bir noktada olmaları ve bu nefretin oluşturabileceği tehditten Irak halkının korunması gerektiği, dolayısıyla buraya özgürlüğün getirilmesi düşüncesi, ya da Irak rejiminin değişmesi durumunda İsrail-Filistin ihtilafının çözümü için farklı koşulların oluşması gibi nedenler, savaşın gerçek nedenleri olmaktan ziyade ABD'nin eylemlerini meşrulaştıran söylemlerdir. Buna karşılık savaşın gerçek nedenlerinin; Irak petrol rezervleri, koşulsuz ABD hegemonyasını yayma düşüncesi, ABD'nin diğer milletlere demokrasi ve refah getirdiğine dair samimi ideolojik bir inanç oluşturma çabası olduğunu söylemektedir. Ayrıca Zizek, ABD'nin Saddam'ın düşmesi gerektiğine dair düşüncesini haklı bulsa da ABD'nin tutumunu yanlış bulduğunu ifade etmiştir. Burada tepkinin Irak'tan gelmesi gerektiğini ve çözümün hiçbir şekilde savaş olmadığını söylemiştir (Zizek, 2004).

Günümüzde, insanlığın en fazla meşgul olduğu sosyal sorun terördür. Terör konusunda dinin istismar edilmesi ya da İslami terör kavramı gibi söylemlerin artması, terörün faillerinin ideolojik amaçlarıyla yakından ilgilidir. Dünya kamuoyu, teröre bağlı yaşanan çatışmalarda doğru bilgiden ziyade siyasi mülahaza ve manipülasyonlar ile karşı karşıya getirilmektedir (Aydemir, 2013: 684). Zizek'in; Irak Savaşı'na, Üsame B. Ladin'in medyadaki görünümüne ya da İsrail siyasetine karşı eleştiri noktaları, savaşın meşruluğuna zemin hazırlayacak bu ideolojik söylemler ile ilgilidir.

Zizek, ABD'nin düşmanını kontrol altına alma eyleminin saldırgan bir duruşa geçtiğini ve dünya devrimini yıkıcı bir şekilde kışkırttığını ifade etmiştir. Zizek; Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olması gerçeğinin savaşı meşrulaştırmadığı gibi savaşın sadece Saddam'ın sahip olduğu kitle imha silahları ile ilgili olmadığını, ABD'nin yirmi birinci yüzyılda nasıl bir rol oynamayı planladığı ile ilgili olduğunu dile getirmiş ve bu konuda ABD'yi eleştirmiştir. Bununla birlikte savaş karşıtı tutumundan dolayı Almanya Başbakanı Gerhard Schröder'in Washington tarafından azarlanmasını, Türkiye'de yapılan kamuoyu yoklamalarına göre halkın yüzde 94'ünün savaş için ülkede Amerikan askerlerine izin verilmesine karşı çıkılmasının dikkate alınmamasını, demokrasinin baltalanması şeklinde yorumlamaktadır (Zizek, 2003).

Zizek, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde "Liberal Ütopya Çağında Şiddet ve İdeoloji" başlıklı konuşmasında ABD emperyalizmine ve Avrupa merkeziyetçiliğine karşı eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca Zizek, Amerika'nın komünist rejimlere olan sert tavrını, totaliter diktatörlerle iş birliği yapmasını, ABD'nin Irak işgalinden sonra Irak'ta ortaya çıkan köktenci politik ideolojileri yazılarında eleştirmiştir. Bush'un politikalarını, şiddet içeren

taşkınlıklar ya da güce dayanan uygulamalar olmaktan ziyade paniğe yol açan eylemler olarak nitelendirmiştir. Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra gelmesi beklenen sözde barış ve sükûnetin gerçekleşmediğini aksine ilk olarak hapishanelerden İngiliz askerlerinin, Irak halkına uyguladıkları işkence haberlerinin geldiğini belirterek, ABD ve Batı'yı ikiyüzlü olmakla eleştirmiştir. Irak hapishanelerinde, İngiliz askerlerinin uyguladığı insanlık dışı işkencelerden ötürü yargılanmasının ardından bu askerlerin "Evet suçluyuz sanırım, ama biz neyin içine düştüğümüzü anladığımızda tek yaptığımız şey işkenceydi." cümlesine dikkat çekmiş ve askerlerin, yaptıkları tüm işkencelere rağmen olayı itiraf ettiklerini söylemiştir. Zizek, bu durumu, Batı'nın medeni görüntülerinin altında yatan karanlığın, "yabancıyı" "ötekiyi" ve "gerçeği" bilmeme hallerinden ötürü ortaya çıkması olarak yorumlamaktadır (BİANET, 10 Kasım 2007).

Toplumsal yapıda meydan gelen en önemli çatışma örneklerinden biri de Filistin meselesidir. Ancak önemli düşünürlerin meseleye ilgisiz ve sessiz kaldığı görülmektedir. Bu durumun en bariz nedenlerinden biri Yahudilerin akademi ve fikir dünyasında önemli bir güç unsuru olmalarıdır. Filozof ve entelektüel olmanın gerektirdiği özgür düşünce ve özgür ifadenin, İsrail- Filistin meselesi söz konusu olduğunda kaybedildiği görülmekte, dünyada yaşanan Filistin-İsrail, Arap- Yahudi ya da Müslüman-Yahudi çekişmelerinde tercih edilenin daima ikincisi olduğu görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki gücün hâkim olduğu ve tercih edildiği hegemonik bir dünya düzeni vardır. Avrupalı filozoflar ya da Amerikalı entelektüeller Filistin-İsrail ikileminde daima İsrail tarafını tercih etmişler, Filistin'de yaşanan zulme ancak şartlı şekillerde itirazda bulunabilmişlerdir. Fakat bunun yanında N. Finkelstein, N. Chomasky, J. Cooke, J. Halper, J.P. Sarte, A. Camus, J. Derrida, G. Deleuze, H. Arent, E. Simone de Beauvoir, Balibar, P. Bourdieu, Slavoj Zizek, J. Habermas ve J. Baudrillard gibi yazar ve düşünürlerin objektif bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Diğer isimlerden ziyade konu gereği Zizek'in İsrail- Filistin sorunu konusundaki görüşlerine değinmek gerekirse Zizek, öncelikli olarak duruma BM'nin müdahale etmesi gerektiğini söylemiş, Yahudi-Arap birlikteliğine inanan Araplar ve Yahudiler arasında müzakerelerle, Yahudi-Arap toplumuna dayanan federal bir devletin çözüm olabileceğini savunmuştur. Zizek, Siyonizmin yapısal ırkçılığından, ırkçı bir Yahudi devletinden ve bu devletin ırkçı müfredatı ve siyasetinden kısaca Yahudilerin üstünlüğünü temel alan hak ve ayrıcalıklardan endişe duyduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Zizek, Hitler'in, birçok Arap ülkesinde kahraman olarak düşünülmesinden ve ders kitaplarında anti-semitik ifadelerin yer almasında da rahatsızlık duymaktadır. Zizek, yaşanan çatışmanın

milliyetçilikten kaynaklandığını söylemiş ve sorunun bir NATO müdahalesiyle çözülebileceğini savunmuştur. Bütün bölge zaten İsrail'in fiili egemenliği altında iken barışın sağlanmasının tek yolunun İsrail'in tamamını, işgal altındaki toprakları ve Gazze'yi kapsayan iki uluslu laik tek bir devlet olduğunu dile getirmiştir (Dağ, 2017: 22).

Slavoj Zizek, Filistin sorununa dair görüşlerini ifade ederken Liberal demokrat mistikleştirme ve Faşist mistikleştirme gibi iki farklı ideolojik mistikleştirme tarzının var olduğunu söyleyerek başlamıştır. İlk mistikleştirmede öznenin isteği özgürlük ya da yasa önündeki bir eşitlik iken ikincisinde ise sahte bir durumun söz konusu olduğuna dikkat çekmiştir. Faşist ideolojik mistikleştirmede, sınıf mücadelesi yerine Yahudilerle mücadele vardır ve özne, daima sefaletinin sebebinin Yahudiler olduğunu düşünmektedir. Zizek, bu tür Faşist mistikleştirmelerde öznenin fetişiyle tatmin olduğu ve ondan kurtulmaya ihtiyaç hissetmediği için aydınlanmanın neredeyse imkânsız olduğunu söylemiştir. Yani sefalet içinde olan grup, sefaletinin sebebinin Yahudiler olduğu düşüncesinden vazgeçmeyecektir. Buradan hareketle tanımladığı iki tür ideolojik mistikleştirmede, öznenin farkına dikkat çekerek olayı ele almıştır. İlk mistikleştirmede (liberal-demokrat) özne, özgürlüğü için mücadele eden bir burjuva iken ikinci mistikleştirmede ise özne, toplumsal hak verilmeyen bir kitlenin kendisidir. Zizek, ilk durumda mistik olmaktan çıkmayı çok daha kolay görürken ikinci durumda bunun daha zor olduğunu söylemiştir. Zizek, bu tanımlamalarından sonra Müslümanları özgürlükçü anti-emperyalist, aydınlanma karşıtı hareketler ve anti-Semitizm taraftarı yani daha çok ikinci tür bir mistikleştirme hareketi ile tanımlayan faşistler olarak gören solculara kuşku ile bakılması gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında Arap anti-Semitizmini, bu ülkelerin birçoğunda Hitler'in hala kahraman sayılması vb. durumları, Filistinlilerin yaşadığı duruma verilmiş doğal bir tepki olarak görmeyi de reddetmektedir. Köktenci İslamcı hareketlerde anti-emperyalist gizil güçler bulmaya çalışmanın tehlikeli bir durum olduğunu vurgulamıştır çünkü Hizbullah gibi hareketlerin ideolojik uzamlarına bakıldığında kadınların özgürleşmesi, eşcinsel hakları vb. durumlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Zizek, faşist olarak adlandırılan ikinci tür mistikleştirme hareketlerinin sebebinin, köktenciliğe dayalı mevcut dinsel karakterlerinden kaynaklanmadığını, eşitlik temeline dayanan evrensel özgürlükçü projeye yönelik ideolojik tutumlar olduğunu söylemiştir (Zizek, 2010: 1-2).

Zizek, günümüzde İslami hareket ve devletlerin faşist olarak adlandırılmalarının altında yatan sebebin anti-Semitizm ve Arap milliyetçiliği olduğunu söylemiştir. Fakat anti-

Semitizmin, Müslüman köktenciliğinde ve Avrupa Faşizminde aynı rolü oynamadığına dikkat çekmiştir. Naziler için Yahudiler devletsiz, göçebe bir toplum olarak sorun teşkil ederken, günümüz “siyonist karşıtı” Arapları içinse sorunun, tam tersi bir İsrail Devleti olduğunu söylemiştir. Zizek, İsrail devleti ile Araplar arasındaki çatışmanın sahte, asıl konuların üzerini örten bir çatışma olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bugün bir politikacının liberal özgürlük ve köktenci baskı arasında, dini argümanları öne sürerek -dinin her eleştirisinin alaya alınmasının ölüm cezasıyla mı cezalandırılmasını istiyorsunuz gibi- bir seçim yapmayı önermesini kuşkuyla karşılamak gerektiğini söylemiştir çünkü ona göre liberal evrenselcilik, gerçek masumiyetini kaybetmiştir. Meselenin biraz daha görünür halini ele alan Zizek, Filistin’in Batı Yakası’nda gerçekleşen işgalin, İsrail’in sessizce uyguladığı bir politika olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu yakadaki Yahudi yerleşimlerinin artırılması haberleri, buraya sadece konut eklemekten ibaret olmayıp aslında Filistin devletinin yaşama şansını ortadan kaldıran bir gerçeğe işaret etmektedir. Bunun yanında, Gazze’den gerçekleşen roket saldırısına karşılık “İsrail de dahil hiçbir milletin toprakları ve halkı roket saldırılarına maruz kalırken sessiz kalamayacağı gün gibi aşikardır.” söylemelerine karşı, Batı Yakası’nın topraklarının günden güne ellerinden alınırken Filistinlilerin sessiz kalmamasının doğal bir sonuç olduğu aşikardır. Dolayısıyla Zizek, Ortadoğu’da açık-politik-askeri düzeyde hiçbir şey olmadığı zaman Batı Yakası’nda Filistinlilerin elinden topraklarının ağır ağır alındığını söylemektedir. İşgalin yavaş ama kararlı bir şekilde bürokrasi işgali olduğunu, bütün medyanın bunu görmezden geldiğini, İsrail Devleti’nin “yasadışı” açık şiddet yüklü aşırılıklarını kınarken, “yasal” Batı Yakası yerleşimlerini teşvik ettiğini ve uygulanan bu politikalarla Filistinlilerin ağır ağır kuşatıldığını söylemiştir (Zizek, 2010: 5).

Zizek, Filistin meselesine dair görüşlerini yönetmenliğini Udi Aloni’nin yaptığı “Yerel Melek” filmiyle de anlatmıştır. Filmde Filistin ve İsrail, aynı topraklarda beraber yaşamak zorunda olan iki ayrılmaz halk olarak ele alınmıştır. Bu mecburiyet doğrultusunda iki halkı ayırmaya yönelik politikalar yerine yeni bir dil geliştirmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Zizek, burada Aloni ile aynı görüştedir. Bu iki halkı ayırmaya yönelik politikalar ise Orta Doğu’yu uzun yıllar boyunca İsrail-Filistin meselesinin yaşandığı topraklar olmaktan öteye götürememiş, bölgede çatışma, tahakküm ve toprak koparma hâkim olmuştur. Fakat İsrail, ekonomi ve özgürlüklerden ne kadar faydalanıyorsa Filistin de tam aksine özgürlüğünün kısıtlandığı bir ülke olmuş hatta burada siyasal bir cemaat dahi kurulmasına müsaade edilmemiştir. Bu iki devletin payına düşen roller karşısında Batı ise

daima İsrail'i destekler konumda olmuştur. Dolayısıyla buradaki çatışma aslında Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney arasındaki gerilimi daima üzerine çeken bir yer haline gelmiştir. Ortadaki bu tabloya karşı Aloni'nin çözüm önerisi "ikiulusçuluk" tur. Bu, Orta Doğu için gerçek bir çözümdür (Zizek, 2009: 10-15). Zizek, bu fikre katılmakla beraber Filistin'i tüm insanlığın ortak bir simgesi olarak görmekte ve bu meselenin çözümü yani yeni bir yer ve toplum inşasını tüm dünyanın kurtuluş reçetesi olarak gördüğünü ifade etmektedir (Zizek, 2009: 57).

Zizek, İsrail Filistin sorununun geçmişte durularak çözülemeyecek bir problem olduğunu ifade etmiştir. Temmuz 2008 "Die Presse" gazetesinde yayımlanan karikatürün tamamen haklı bir Yahudi düşmanlığının İsrail'in ucuz bir eleştirisi için kullanıldığını dile getirmiş, İsrail politikasının Yahudi karşıtı amaçlarla kötüye kullanıldığını ifade etmiştir. Zizek, İsrail'in, eylemlerini meşrulaştırmak amacıyla kendini kurban gösterme politikasının arkasına sığınmaya gerek duymayacak kadar güçlendiğini, artık bu politikalardan vazgeçmesi gerektiğini dile getirmiştir. Zizek, İsrail'in güç kazanmış bir devlet olarak kendini tehdit altında gösteren şartlar sunmasını ve Yahudi düşmanlığı olarak sayılan kriterleri genişletme girişimlerini çelişkili görmektedir. İsrail, siyasetini eleştiren herkesi Holokost sempatizanı olarak kınamanın ve Yahudilerin kurban imajında gösterilmesinin işe yarar bir yöntem olduğuna hala güvenmektedir. Fakat Zizek'e göre oldukça sıkıntılı olan bu düşünce, Yahudi ulus devletinin kurulmasını engelleyecek büyük bir sorundur. Çünkü Yahudiler kendilerine bu kadar acı çektirenlerden değil Filistinlilerden toprak almaktadırlar bu nedenle onlara bir tazminat borçludurlar. Bu politikaların yanında 1967 savaşından sonra iki devletli bir çözüm formülü ortaya çıkmıştır. Bu çözüme göre İsrail, savaş öncesi sınırlarına geri çekilmeli, Batı Şeria ve Gazze'de ise bir Filistin Devleti olmalıdır. Fakat bu çözümün başta İsrail olmak üzere BM, ABD gibi ülkeler tarafından da resmi olarak onaylanmış olmasına rağmen fiili olarak hayat bulamamasını eleştirmektedir. Bununla birlikte Zizek, Caoline B. Glick'in New York Times'daki "İsrail Çözümü: Orta Doğu'da Barış İçin Tek Devletli Bir Plan" yazısında Filistin'i bir devlet olarak tanımayı önerenlere karşı "Filistin devleti olmamalı" iddiasını, Filistin'i tanımada barış davasına yardım etmediklerinin bir göstergesi olarak yorumlamaktadır. Avrupa'nın özgürlükle ve barışla yakından ilgilenmiş olduğu takdirde tam tersini yaptığını dile getirmiştir. Fakat Avrupa, bu çözümlerin yerine İsrail'i genişletmek ve güçlendirmek için çalışmışlar yapmakta, iki devletli çözümü terk etmektedir. Zizek, Avrupa'nın İsrail'e yönelik bu politikasını stratejik körlük ve ahlaksızlık olarak nitelendirmektedir (Zizek, 2015).

Zizek, İsrail'e yönelik eleştirilerin antisemitizmle birlikte anılmasını, antisemitizmin kötüye kullanılması olarak değerlendirmiş ve İsrail'e yönelik eleştirilerin antisemitizmle eşitlenmesinin nedenlerine bakmak gerektiğine dikkat çekmiştir. Öncelikle antisemitizmin kötüye kullanılmasından dolayı İsrail'in, tüm devletler gibi yargılanabilir, eleştirilebilir bir konuma geldiğine dikkat çekmiştir. İsrail Savunma Kuvvetleri'nin, Batı Şeria'daki mevcut eylemlerinin temelini Yahudi soykırımına dayandırmasını eleştirmektedir. Aynı şekilde birçok Arap vatandaşının Hitler'i kutlamasını, sinagogların Fransa ya da Avrupa'nın bir başka yerinde kirletilmesini, İsrail'in Batı Şeria'da yaptıklarına karşı anlaşılabilir bir tepki olarak değerlendirmemektedir. Zizek, Holokost ile mevcut İsrail-Filistin gerginlikleri arasındaki herhangi mantıksal veya siyasi bir bağlantıyı reddetmek gerektiği düşüncesindedir. Bununla birlikte Filistin'in gerçek düşmanının bu değişimi önlemeye çalışan Arap rejimi ve kendi aralarındaki siyasi radikalleşme olduğunu dile getirmektedir. Hem İsrail'in antisemitizmle kurduğu yanlış bağ, hem de Filistin'in tutumları çatışmayı giderek artırmıştır. İsveç'in Malmö kentinde saldırgan Müslüman azınlıkların, geleneksel elbiseleriyle sokakta yürümeye korkan Yahudileri taciz etmesini buna örnek olarak göstermektedir. Zizek, bu tür olayların kınanması gerektiğini ve antisemitizme karşı mücadelenin İslamofobi ile mücadelenin diğer yönü olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla İsrail-Filistin sorununda antisemitizme odaklanmak yerine ortak bir mücadelenin gerekliliğini vurgulamıştır (Zizek, 2018).

Zizek, İsrail siyasetinin Müslümanlara karşı güçlü bir İsrail devletini savunmakla özdeşleştiğini dile getirmiş ve bu siyaseti eleştirmiştir. Bunun en bariz örneğinin Norveç Ütoya adasında Breivik tarafından Müslüman karşıtlığı amacıyla yapılan saldırı olduğunu ifade etmiştir. Breivik, Norveç hükümetini ülkede artan Müslüman sayısına karşı önlem almamak ile suçlamış ve akabinde kanlı eylemini gerçekleştirmiştir. Zizek; Breivik 'in, yayınladığı manifestosunda Yahudi karşıtı olduğunu ifade etmesine rağmen Müslümanlara karşı İsrail devletini savunmasını, dikkat çekilmesi gereken bir nokta olarak görmüştür. Aynı konuşmasının devamında Zizek, Avrupa'nın çok kültürlü yaşam ve hoşgörü konusunda Osmanlı imparatorluğunun siyasetini benimsemesi gerektiğini ifade etmiş Osmanlıya karşı demokratik ve çok kültürlü olma noktasında sempati beslediğini söylemiştir (Radikal, 2 Ekim 2011).

İnsan Hakları ve Mülteci Problemi

Zizek, insan haklarının gerçekliği saklayan bir yanılsamaya indirgenmesini eleştirmektedir. Liberal toplumların, insan haklarına kolay ve hiçbir fedakarlıkta bulunmadan ulaşabileceğine dair bir illüzyon yaratmış olmasını eleştirmektedir. İnsan haklarının uluslararası işlevini, insancıl müdahalenin devlete karşı vatandaşını koruma işleviyle açıklamaktadır. Uluslararası askeri bir müdahalenin şiddet mağdurlarına yardım etmek için yapılan bir müdahale olduğunu söylemek, konunun asıl amacının yadsındığını ve insan hakları ile meşrulaştırıldığını göstermektedir. Bu durumu, göçmen meselesi üzerinden açıklayan Slavoj Zizek, göçmenlerin gittikleri ülkede iş gücünü üstlendiklerini, işçi sınıfının rolünü üstlendikleri halde meselenin bir kültürel tolerans sorunu olarak ele alınmasını, insan hakkı ihlali olarak yorumlamıştır. Dikkat çekildiği üzere meselenin aslı kültürel değil ekonomiktir. Zizek, birçok ülkede bireylerin, insan haklarından mahrum kaldığında onlar için seferber olunmasını şu şekilde değerlendirmektedir: Meselenin temel noktası üçüncü dünya vatandaşlarının politik bir özne olarak tanımlanmasından ziyade bir kurban olarak tanımlanmasıdır. Yardım edilen ülkedeki insanlar kendi kararlarını alan özneler olmayıp ancak kurban oldukları takdirde hak talebinde bulunabilen insanlar olarak görülmektedir. Dolayısıyla üçüncü dünya vatandaşı olarak tanımlanan insanların haklarının, Batı devletlerinin insan hakları adı altında ekonomik, askeri, kültürel olarak istedikleri gibi müdahale etmesi hakkı anlamına gelmektedir. Zizek, bir başka değerlendirmesinde insan haklarının Batı değerlerine ve üstünlüğüne sahip olduğunu söylemiştir. Buradan hareketle insan hakları, evrensel olduğu iddiasını taşımasına rağmen Batı'ya özgü değerlere ayrıcalık tanıdığında kültürel emperyalizmin gerçekleşeceğini söylemiştir. Bir başka açıdan ötekine karşı kültürel tolerans, ancak Batı değerleri ile uyumlu olduğu sürece mümkündür. Zizek bu durumu eleştirmektedir. Görülmektedir ki Zizek'in amacı insan hakları ve Batı düşüncesini özünden ayırarak benimsemek değil onunla gerçek olarak yüzleşmektir (Zizek, 2005).

Zizek, yaşanan mülteci problemine karşı gerçekliğin farkına varılması çağrısını yaparak insanları bu durumun ortak sorumluluğunu üstlenmeye davet etmiş ve çözümün yeni bir evrenselcilik olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte ikinci olarak bazı toplumsal sorumluluk sahibi zengin şahsiyetlerin -ki onları insan yüzlü küresel kapitalizmler olarak tarif ediyor- göstermelik tepkilerinin, çözüm odaklı olmadığını dile getirmiştir. Dolayısıyla Zizek, böyle bir probleme karşı verilecek tepkinin tek bir dünyada yaşıyor olduğumuz gerçeğini kabullenmekten geçtiğini ifade etmektedir (Zizek, 2018).

Zizek'in Danimarka'da yaşanan karikatür krizi ile ilgili yorumları, Müslüman toplum yapısı ve İslam dini ile ilgili önemli noktaları içinde barındırmaktadır. Öncelikle tüm dünyadaki Müslümanların bir anda karikatürlere karşı protesto gösterilerinde bulunmasının, küreselleşmeye bağlı olarak artan iletişim sayesinde gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Buradan hareketle Avrupa ülkelerinde garipsenen yabancılaşma kavramının aslında hoşgörüyü sağlayacak bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre farklı yaşam tarzlarının huzurla bir arada olabilmesi belli bir dozda yabancılaşma ile mümkündür. Zizek, burada çatışmaya engel olan durumun Avrupa'da var olan yabancılaşma kavramı ile sağlanabildiğini söylemekle beraber Müslümanların bu tutumdan uzak olduğunu dolayısıyla tepki çekebilecek bir olay karşısında hoşgörü yerine çatışmanın gerçekleştiğini söylemiştir. Bundan da ziyade Zizek'e göre yaşanan çatışmanın asıl sebebi, Müslüman toplumdaki köktencilik ve İslam köktencilerinin, Tanrıya yapılan her türlü göndermeye katlanamamasıdır. Zizek, köktencilik ile ilgili meseleyi sadece burada bırakmayıp, köktencilerde hınç ve kıskançlığın olmadığını, onlarda inanmayanların yaşam tarzlarına karşı derin bir ilgisizliğin var olduğunu söylemiştir. Bu durum, köktencilere kendilerini inanmayanların tehdidi altında hissetmeme gibi bir olanak sağlamaktadır. Fakat sözde köktencilerin, inanmayanların yaşamına karşı duydukları derin rahatsızlık, onların kendi ile mücadele içinde olduklarını gösterir yani bu sözde köktenci grubun kendini küçük görmesi asıl problemdir. Bununla beraber sözde köktenci grupların egoistçe tavırları nedeniyle bir çatışma ortamının doğduğunu söylemiş ve buna örnek olarak Oklahoma ve ikiz kuleler saldırısını vermiştir. Bu iki saldırıda sözde köktenciliğe bağlı yalın ve saf bir nefretin var olduğunu ifade etmiştir (Zizek, 2015: 9-13).

Zizek, karikatür kriz ile ilgili yaşanan gelişmeler neticesinde Müslüman toplumu bir başka açıdan daha yorumlamıştır. Müslümanların Danimarka'da yaşanan Hz. Muhammed (s.a.v.) karikatürlerinin ağır ceza gerektiren bir suç olduğuna inanmalarına rağmen onları aynı suçu işleme noktasında eleştirmiştir. Burada Zizek'in dikkat çektiği asıl nokta, problemin dini bir değerden taviz vermeme değil, kabul ve saygı görme meselesi olmasıdır (Zizek, 2015: 17). Buradan hareketle Zizek, Müslümanların kendilerini düşük bir seviyede görmelerinden dolayı sürekli bir saygı ve kabul görme mücadelesi yaşadıklarını ve neticede görmedikleri bir karikatür karşısında bile suç olduğunu söyledikleri eylemleri yapacak bir anlayışta olduklarını ve asıl problemin de bu anlayış olduğunu söylemiştir (Zizek, 2015: 24).

Zizek, Fransa'da yaşanan bu krizi, Hristiyanların da yaşadığını fakat her iki grubun olaylara farklı tepkiler verdiğini söylemiştir. Müslümanların, öldürüp yıkma gibi eylemlerine karşılık Hıristiyanların, sadece sözlü protestolarla tepki verdiğini dile getirmiş ve burada Avrupa'nın tutumunun Müslüman topluma göre daha tutarlı olduğunu ifade etmiştir. Bu iki farklı tepkiden yola çıkarak Zizek, dinin Müslüman toplumlarda hala hesaplaşılması gereken bir güç olarak algılanıldığını dile getirmektedir. Neticede dinin, dünyanın dört bir yanında şiddetin kaynağını besleyen bir unsura dönüşmesi, köktencilerin dinleri adına fakat gerçekte kendi benlikleri için yaptıkları eylemler ile gerçekleşmiştir çünkü Tanrı varsa eğer her şey mubahtır anlayışı, terörizmin beslendiği bir kaynak olmaya devam edecektir. Zizek, böyle bir ortamda ateizmin barış için tek şans olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Hıristiyan ateizmi sadece tanrı sevgisinden kaynaklı iyilik yapılan etnik bir din anlayışının hâkim olduğu kurtarıcı bir misyonun sahibidir. Köktenci din anlayışında tanrı iradesini yerine getirmek gayretiyle yapılan iyilik, ateizmde sadece doğru bu olduğu için yapılır ve Avrupa ateizminin bu gibi haysiyet ve cesaret örnekleri ile dolu olduğunu dile getirmiştir (Zizek, 2015: 25-28).

Slavoj Zizek, Müslümanların aslında karikatürlere tepki vermediğini, karikatürlerin arkasındaki tutum olarak Batı'ya tepki verdiğini söylemiştir. Zizek, bunu söylemekle dinsel olaylara karşı verilen bu tepkilerin köktencilikten ziyade başka bir olgunun yansımasının olduğuna dikkat çekmek istemektedir. Zizek, bu söylemiyle Müslüman köktencilerin aslında kendilerini batıdan daha küçük görmek gibi bir kompleksle hareket ettiklerini, tüm bu eylemlerin nedenlerinin bu kompleks olduğuna dikkat çekmektedir. Zizek'e göre bir Müslümanın inancı haftalık mizah dergisindeki bir karikatürü tehdit sayacak kadar zayıf olmamalı eğer oluyor ve yıkıcı eylemler gerçekleşiyorsa, teröristlerin bu tutkulu yoğunluğu onların gerçek bir inanç yoksunluğu içinde olduklarına işaret etmektedir demiştir (Zizek, 2015: 76-77).

3.2.2. Çokkültürcülük ve Toplumsal Ayrışmalar

Zizek, dünya üzerinde yaşanan sömürgeyi, küresel kapitalizm ve onun uluslararası sömürge safhalarına dikkat çekerek açıklamıştır. Başlangıçta ulus devletin sınırları içinde yaşanan, sömürgeci ülkenin sömürge ülkeyi kendine tabi kıldığı bir sömürme ilişkisinin olduğunu fakat bu durumun günümüzde ortada sadece sömürgelerin olup, sömürgeci devletlerin olmadığı bir evreye geldiğini söylemiştir. Bu durumda sömürgeci güç, ulus devlet

olmaktan çıkıp küresel bir şirket olmuştur. Zizek'in dikkat çektiği asıl nokta ise küresel kapitalizmin ideal ideoloji formunun, çokkültürcülük olmasıdır. Zizek, gelinen noktada çokkültürcülüğün, geleneksel emperyalist sömürgecilikten farklı olarak sömürge ülkelerine hiçbir hak tanımadığını, onun bu karakter ile var olduğunu ifade etmektedir (Zizek, 2002: 281). Buradan hareketle Zizek, çokkültürcünün tarafsızlığının sahte olduğunu, konumunun içten içe Avrupa merkezci anlayışı benimsediğini dile getirmektedir. Dolayısıyla Zizek, çokkültürcülüğün bu tavrı ile ırksal ayrımları besleyen, bu yönüyle de çatışmaya zemin hazırlayan bir kavram olduğunu ifade etmektedir.

"Küresel kapitalizm, nasıl Ulus-Devlet metropolünü sömürgeleştirmeden sömürgeleştirme paradoksunu içeriyorsa, çokkültürcülük de kendi tikel kültüründe kök salmadan yerel kültürlere karşı tepeden bakan Avrupa merkezci mesafe ve/veya saygı tavrını içerir. Başka bir deyişle, çokkültürcülük tekzip edilmiş, tersine çevrilmiş, göndermesi kendinde bir ırkçılık biçimidir, "mesafeli bir ırkçılık" tır- Öteki'nin kimliğine "saygı gösterir", Öteki 'ni, karşısında kendisinin, çokkültürcünün, ayrıcalıklı evrensel konumunun mümkün kıldığı bir mesafe takındığı, kendi içine kapalı, "sahici" bir cemaat olarak görür. Çokkültürcülük, kendi konumunu her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılıktır (çokkültürcü doğrudan doğruya ırkçı değildir, Öteki'nin karşısına kendi kültürünün tikel değerlerini çıkarmaz), ama yine de diğer kültürleri gerektiği şekilde takdir (ya da tekdir) edebileceği ayrıcalıklı boş evrensellik noktasını oluşturan bu konumu elinde tutar- çokkültürcünün Öteki'nin özgüllüğüne duyduğu saygı, tam da kendi üstünlüğünü beyan etme biçimidir (Zizek, 2002: 282)."

Zizek, eleştirel teorisini ve ideoloji eleştirisini psikanalitik yöntemiyle zenginleştirmiş ve uluslararası sistemin nasıl işlediğinin yanı sıra çevre ülkelerin ve toplumların ne şekilde sisteme dahil olduklarını da detaylı bir şekilde kavramsallaştırmıştır. Bununla birlikte Zizek, çokkültürlülük, tolerans ve bir arada yaşama gibi değerlerle var olan liberal demokrasi ideolojisi ve küreselleşmenin kendi içindeki çelişkilerini psikanalitik yöntemiyle açıklamıştır. "İdelojinin Yüce Nesnesi" eseri onun bu kavramlara dair eleştirilerini nasıl ortaya koyduğunu açıklamaktadır. Eserinde öncelikle Hegel düşüncesini yeniden tanıtan Zizek, farklılık ve çelişkinin bir geçiş aşamasından ziyade gerçeğin bir koşulu olarak tanımladığı diyalektik kavramını, felsefe, tarih ve evrene dair yorumlarının temeline yerleştirmiştir. Buradan hareketle Zizek, çokkültürlülük, politik doğruluk gibi konularda liberal demokrasiye karşı eleştirel bir tavırda olmuştur. Çünkü burada farklılık

içinde taraflardan biri diğerine içkin hale dönüşmektedir. Böylelikle farklı kültürlerin bir arada yaşaması anlamına gelen çokkültürlülük, Zizek tarafından eleştirilmektedir. Zizek'in eleştiri noktaları kültürlerin eşit bir biçimde etkileşime girememeleri ve çok kültürlülüğün bu yönüyle ırksal ayrımları, geleneksel sömürgeciliği ve global kapitalizmi besleyen bir unsur haline gelmesidir. Batı ülkelerinde diğer öznenin öznelliğinin yok sayıldığını, böylelikle ortak bir yaşam alanının sağlanmasının zorlaştığını vurgulamış, buna bağlı olarak da çokkültürlülüğün imkansızlığını dile getirmiştir. Zizek, çokkültürlülüğü küresel bir noktadan hareket eden bir tutumun adı olarak tanımlamakta, her yerel kültürün sömürülen toplumların kültürü ile benzer bir konumda olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda çokkültürlülük, yerel kültürlere saygı mesafesinde yaklaşmak adı altında, ırkçılığın yeni bir formunu meydana getirmektedir. Çokkültürlülük, ötekinin kimliğine saygı duyar ve onu kendi içinde kapalı "otantik" bir topluluk olarak ele alır fakat tüm bunları yaparken kendi ayrıcalıklı konumunu korumayı ihmal etmez. Böylelikle çokkültürcü, doğrudan ırkçı olmaz, mesafeli bir ırkçılık denilen yeni bir form meydana getirir (Kuru, 2020: 149).

Zizek, liberal çokkültürlülük ilkesinin temeli olan ötekine saygı gösterme yaklaşımını hegemonik bulmakta ve bu yönüyle çokkültürlülüğü eleştirmektedir. Ayrıca kapitalizmin sömürgecilik ile bu hegemonik devlet anlayışını desteklediğini ifade etmektedir. Bu yönüyle küresel kapitalizmin ırkçılık maskesi ile çağdaş ve çokkültürcü görünmeye çalıştığını söylemiştir. Bu noktada Zizek, küresel kapitalizmin ırkçılık temeline dayanan çok kültürlülük projesine karşı tavır almak ve onunla çatışmak gerektiğini savunmaktadır. Zizek, günümüzde olan hegemonik çokkültürcü anlayışın Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarında demokratik bir şekilde başarıyla sağlandığını dile getirmiştir. Buradan hareketle geleneksel imparatorluk ve çok kültürlülük hoşgörüsünün hiyerarşik bir karakter taşıdığını, ortak bir ahlak yaratmaya çalışmak yerine üstün olanın yanında, her ahlak ve kültürün yaşamasına izin verdiğini ifade etmiştir. İmparatorlukların eşitlik yerine hiyerarşiyi gözeten adalet temelli yapısı, çokkültürlü yapılanmanın oldukça iyi işlendiği bir yapı olmuştur. Zizek, hiyerarşik imparatorluk çok kültürlülüğünün, günümüz çok kültürlülüğünden daha iyi olduğunu ifade etmekle birlikte bu tarz geleneksel çokkültürlü anlayışların günümüze taşınmasını savunmamıştır (Sabah, 9 Ekim 2011).

3.2.3. Çatışma Aracı Olarak İdeoloji

Marksist ideolojinin ortaya koyulmaya çalışıldığı dönemde, Batı Avrupa'da ideoloji meselesi pek çok teorisyen tarafından ele alınan bir kavram olmuştur. İlk çıkış Althusser daha sonra da Alain Badiau gibi isimlerle gerçekleşmiştir. Zizek ise "İdeolojinin Yüce Nesnesi" eserinde diğerlerinden farklı olarak özneyi konumlandırdığı yer ile kendine has bir ideoloji teorisi ortaya koymaya çalışmıştır. Zizek, ideolojinin kalbine özneyi yerleştirmiştir. Bu yönüyle Zizek 'in ideoloji teorisi Marksizmle bağı olmayan bir teoridir. Zizek'in, lacancı psikanaliz penceresinden baktığı ideoloji teorisi, üç temel sacayağı üzerinde durmaktadır. Bunlar; yeni bir Hegelci diyalektiğin yordamını izlemek, lacancı psikanaliz ve teoriyi tüm kavramsal yönleriyle özne teorisinin temel direği olarak yorumlamak ve son olarak da Marks'ı kaynak olarak kullanmaktır. Dolayısıyla onun ideoloji teorisi, Hegel-Lacan-Marks üçlemesiyle koordinatlanmıştır. Zizek, esas olarak bilgi alanı ile değil psikanalizin iş gördüğü bilinç dışı alanla ilgilenmiştir. Onun ideoloji teorisinin önemli noktalarından biri Marksizmin ideoloji kuramının iddialarından olan "bilmiyorlar ama yapıyorlar" çözümlemesini ters bir okumaya tabi tutarak "gayet iyi biliyorlar ama yine de yapıyorlar" tezine dayanmaktadır. Zizek, geliştirdiği bu formülasyon ile fanteziyi-yanlış bilinci sağlayan şeyin açıklamasını yapmaya çalışmış ve öznede psikanalitik ve teorik çözümlemeler ortaya koymuştur. Zizek, çağın sorunlarını, geliştirdiği felsefi bakış açısı ile yorumlamıştır. Zizek'in "biliyorlar ama yine de yapıyorlar" bilinç düzeyli çözümlemesi siyasal yaşama "sinik özne "olarak giren felsefi ve pratik mantığı kavramayı sağlamaktadır. Zizek "sinik özne" kavramıyla öznenin boşvermişlik, duruma ve nesnelliğe boyun eğme gibi durumlarını açıklamaktadır. Ezilen devrimci şiddetini savunmak, Zizek'in Marksist filozof kimliği ile ayrı bir konumda yer bulmasını sağlayan bir durum olmuştur. Zizek'in bu tavrı onun Batı aydınlarından kopuşunu ve meydan okumayı gösterir niteliktedir (Polat, 2016: 1-2).

Zizek'in ideoloji kavramına ait yorumları tek bir tanımla sınırlandırılamayacak farklı bakış açılarını içinde bulunduran ve kendine has üslubu ile klasik ideoloji okumalarını tersine çeviren yorumları içermektedir. Zizek'e göre ideoloji: "*Toplumsal gerçekliğe bağımlılığını yanlış anlayan salt tefekkürcü bir tavırdan, eylem amaçlı bir inançlar kümesine; bireylerin kendi ilişkilerini yaşadıkları kaçınılmaz ortamdan, egemen siyasi gücü meşrulaştıran yanlış düşüncelere, toplumsal yapıya kadar her şeyi tanımlayabilir* (Zizek, 2013: 11)."

Zizek, günümüzde yaşanan insan hakları ihlallerini, Marksist politik bağlamın kendisi tarafından yaratılan felaketler olarak tanımlamıştır. İnsan haklarını, ekonomik-politik amaçlara hizmet eden askeri müdahalecilik ideolojisi olarak görmektedir. Zizek, üçüncü dünya ülkelerine insan haklarını götürmenin, bu ülkelerin kültürel, askeri, ekonomik haklarına müdahale ile aynı anlama geldiğini ifade etmektedir. (Zizek, 2008: 337).

"İnsan hakları adına müdahale edenler, karşı çıktıkları iktidarlara karşı ne tür bir politikleştirmeyi harekete geçirdiler. Farklı bir adalet formülünü mü savunuyorlar yoksa kolektif adalet projelerine muhalif mi duruyorlar?" Örneğin, ABD'nin Saddam Hüseyin'i devirmesinin, Irak halkının eziyetine son verme çerçevesinde yasallaştırılan bu devirmenin sadece başka (petrol gibi) politik-ekonomik çıkarlarla mı harekete geçtiği, yoksa Irak halkına özgürlük perspektifini açacak politik ve ekonomik koşullara ilişkin özgül bir düşünceye mi dayandığı (Batılı liberal demokrasi, özel mülkiyet güvencesi, küresel piyasa ekonomisine katmak, vb.) belli değildir. Bu yüzden basitçe eziyeti önlemenin saf insancıl antipolitik politikası, aslında sosyolojiktik dönüşümün kolektif bir olumlu projesini ele almanın örtük yasaklanmasına varır (Zizek, 2008: 339).

Zizek, ABD'nin Irak'a yönelik saldırısında ABD tarafından işkence edilip aşağılanan Iraklı esirlerin gösterildiği fotoğraflara ve bu işkence söylemlerine karşı ABD'nin durumu örtbas ettiğine dikkat çekmiş ve ABD'nin bu tutumunu totaliterlik ile ilişkilendirmiştir. Amerikan askerlerinin fiziksel işkencelerinin yanında psikolojik aşağılamalarına yönelik tutumunun, ABD popüler kültürünün gerçek yüzünü ortaya koymanın yanında bu işkencelerin ideolojik bir alt yapıyı sergilediğini ifade etmiştir (Zizek, 2008: 367).

"Ebu Garip, basitçe bir Üçüncü Dünya halkına yönelik Amerikan kibiri örneği değildi. Küçük düşürücü işkencelere boyun eğen Irak esirleri aslında Amerikan kültürüne inisiye oluyor, kabul ediliyorlardı, onun kişisel saygınlık, demokrasi ve özgürlük gibi kamusal değerlerinin zorunlu ekini oluşturan müstehcen alt kısmının tadını alıyorlardı. O yüzden, Iraklı esirlerin ritüel aşağılanmasının sınırlı bir örnek olmadığının, yaygın bir uygulamanın bir parçası olduğunun ağır ağır anlaşılıyor olmasına şaşmamak gerek. Arap uygarlığı ile Amerikan uygarlığı arasındaki çatışma barbarlık ile insanın saygınlığına yönelik saygı arasındaki bir çatışma değildir, anonim acımasız işkence ile kurbanlara ait bedenlerin işkencecilere ait o aptal aptal sırıtan "masum Amerikalı" suratlar için anonim bir arka plan rolü gördüğü bir medya gösterisi olarak işkence arasındaki bir çatışmadır.

Aynı zamanda, burada -Walter Benjamin gibi söyleyecek olursak- her uygarlık çatışmasının altta yatan barbarlıkların çatışması olduğunun bir kanıtıyla karşılaşırız (Zizek, 2008: 371).”

“Arap esirlere tam anlamıyla Amerikalı olan inisiasyon ritüelini uygulamanın başlıca sinik mesajı şudur: Bizlerden biri mi olmak istiyorsun? Tamam, bizim yaşamımızın asıl özünü tatman lazım. ... Ebu Garip işkenceleri bu yüzden ideolojik bir yapıyı destekleyen müstehcen yeraltı uygulaması dizilerinde yer almalı (Zizek, 2008: 368).

“Irak'taki sosyal, siyasi veya dini eğilimler ve uzlaşmaz karşıtlıklar konusunda bilgi sunmak yerine medya, çatışmayı şeytanlaştıran kendisini uluslararası medeni topluluktan dışlayan, yasa tanımaz Saddam Hüseyin ile kavgaya indirgedi. Irak’ın askeri gücünün tahrip edilmesinden çok, sunulan gerçek amaç psikolojikti. ‘Saygınlığını yitirmek’ durumunda olan Saddam’ı aşağılamaktı. Ancak Bosna savaşında, Sırp Başkan Miloseviç arada sırada şeytanlaştırılsa da baskın davranış, antropologluğa özenen bir gözlemcinin tutumunu yansıtıyor. Çatışmanın kökenlerinin anlaşılması için, yalnıza Yugoslavya tarihinin değil, Orta çağlardan itibaren tüm Balkan tarihini bilelim diye medya, bizlere, çatışmanın etnik ve dini arka planı üzerine birbiri ardına dersler veriyordu, yüzlerce yıllık travmalara yeniden sahneye konup oynanıyordu. Bu nedenle, Bosna çatışmasında basit bir şekilde taraf tutmak olanaksızdı. Yapılabilecek şey, sabırla bizim medeni değerler sistemimize yabancı olan bu vahşet görüntüsünün arka planını kavramaya çalışmak olabilirdi. Yine de bu zıt prosedür, Saddam Hüseyin’in şeytanlaştırılması kurnazlığından daha fazla ideolojik bir mistifikasyonu da içinde barındırıyor (Zizek, 2013: 12).”

Renata Salecl’in *The Spoils of Freedom* eserinden yaptığı bu alıntı ile Zizek, koşulların karmaşıklığının hatırlatıldığında insanların harekete geçmeye dair sorumluluklarını hissetmemelerinin sağlandığını söylemiştir. Medyanın Bosna Savaşı’nı aktarırken, sürekli olarak etnik ve dini mücadeleden bahsetmesi, Batı’ya, Balkanlara karşı sorumluluğundan kaçma fırsatı vermektedir. Zizek, hakikat kılığında yalan söylemenin bu şeklini sinizm kavramı ile ifade etmiştir: “Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar, ama yine de yapıyorlar.” Zizek, ideolojide var olan gizli bir mutlakiyetçiliğe de dikkat çekmiş ve ideolojiye karşı eleştiri yapmanın bize koşullandırılan gerçeklerin, ideolojinin hayatımız üzerindeki hakimiyetini anlama imkânı vereceğini söylemiştir. Ona göre ideolojiyi anlamak olgudaki gizliyi açık etmektir. Medya, Irak’taki savaşta ülkenin sosyal, siyasi ve dini eğilimlerinin tezatlığından bahsetmek yerine Saddam Hüseyin’in saygınlığını yitireceği bir söylem geliştirmiştir. Aynı şekilde Bosna Savaşı’nda da savaşın asıl kaynağının Bosna ‘da

var olan etnik farklılıklardan kaynakladığı algısı oluşturulmuştur. Medyanın Bosna'da etnik karışıklığın tarihsel kökenlerini hatırlatması ya da Irak'ta Saddam Hüseyin karşıtı bir söylemi takip etmesi, savaşı ortadan kaldırmaya değil onu destekleyen bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermiş ve insanları da buna inandırmıştır. Zizek, ideoloji eleştirisi yapmanın, bize çeşitli araçlar yoluyla dayatılan bu gizli zorunluluğu çözeceğini söylemektedir (Zizek, 2103: 12-18).

"*İdeoloji eleştirisi, toplumsal yaşamın hengamesinden muaf, toplumsal görünürlük ve görünmezliği düzenleyen çok gizli bir mekanizmayı algılayabilen bir tür fail-özneye izin veren, imtiyazlı bir konum içermiyor mu? Bu yeri kabullenebileceğimiz yolundaki iddia, ideolojinin en açık hali değil midir? Sonuç olarak, bugünkü durumun epistemolojik yansımalarına referansla ideoloji kendi kendisini hükümsüz kılan bir kavram değil midir? Öyleyse neden, açıkça eski moda epistemolojik içermelere (düşünce ile gerçeklik arasındaki temsil ilişki gibi) sahip alan bu kavrama tutunmalıyız? ideolojinin bütünüyle muğlak ve ele avuca gelmez niteliği, kendinde, onu bir tarafa atmak için yeterli bir neden değil midir? 'İdeoloji', toplumsal gerçekliğe bağımlılığını yanlış anlayan salt tefekkürcü bir tavırdan, eylem-amaçlı bir inananlar kümesine, bireylerin kendi ilişkilerini yaşadıkları kaçınılmaz ortamdan egemen siyasi gücü meşrulaştıran yanlış düşüncelere, toplumsal yapıya kadar her şeyi tanımlayabilir. Özellikle biz ondan kaçınmaya çalıştığımızda birden karşımıza çıkıverir; birisi onun üzerinde durmak istediğinde de görünür olmaktan çıkar (Zizek, 2013: 10).*"

ABD'nin Saddam rejimine karşı Irak'ta başlattığı savaşa karşı değerlendirmelerinde Zizek, şunları söylemektedir: "*2003 yılının başlarında Irak'a yapılan saldırı nedenlerinde bir tutarsızlık yok mudur? Saddam Hüseyin'in sahip olduğu kitle imha silahlarının arz ettiği "açık ve var olan tehlike" sadece konuşulan ve İsrail'e değil bütün demokratik Batı devletlere yöneliktir. Peki, Irak'taki kitle imha silahları (KİS) arama ekibinin sorumlusu CIA görevlisi David Kay Eylül 2003'te şimdiye kadar böyle silahların bulunmadığını kabul etmek zorunda kaldığında (binlerce ABD'li uzmanın silahlan bulmak için aylar harcamasının ardından) ne yapılabilirdi? Bir başka düzeye atlanabilirdi: Eğer Saddam herhangi bir KİS'e sahip değilse, el-Kaide ile 11 Eylül saldırısına katılmıştı, öyleyse 11 Eylül'ün haklı intikamının bir parçası olarak ve böylesi başka saldırıları önlemek amacıyla cezalandırmak gerekirdi. Bununla birlikte, yine, Eylül 2003'te Bush bile "Saddam Hüseyin'in 11 Eylül saldırısına katılmış olduğuna yönelik elimizde hiçbir delil yok" diyerek geri adım atmak zorunda kaldı. Öyleyse rahatsız edici geri adımdan sonra yakında yapılan ankette Amerikalıların %70'inin*

Irak liderinin bu saldırıya katılmış olduğuna inandıkları gerçeğine ilişkin olarak ne yapılabilirdi? Bir önceki düzeye atlanabilir, eğer el- Kaide ile bağlantıya dair bir delil bulunmasa bile, Saddam rejimi acımasız bir diktatörlüktür, komşuları için bir tehdit kendi insanları için bir felakettir ve sadece bu gerçeğin kendisi rejimi devirmek için yeterli bir gerekçe sunar (Zizek, 2004: 7)."

Zizek, savaş için ortaya koyulan bu nedenlerin geçerli olduğuna inandırmasının ideoloji sayesinde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Savaş öncesinde ekranda sürekli olarak Saddam'ın tüfeği ile havayı ateşleyen görüntülerinin yayılmasını buna örnek olarak göstermektedir. Bununla birlikte Zizek'in savaşın asıl nedenlerini sıraladığı maddeler, ideolojinin burada geçerli bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Ona göre savaşın asıl sebebi: "1- *ABD'nin diğer milletlere demokrasi ve refah götürdüğüne samimi ideolojik bir inanış,* 2- *ABD hegemonyasını ileri sürme ve uygulama dürtüsü,* 3- *Irak petrol yataklarının kontrolü (Zizek, 2004: 10).*" Zizek, Amerika'nın insanlara barış ve refah götürüyoruz diyerek savaşa dair geçerli sebepler ortaya koyma çabasını ideolojik bir tutum ile bağdaştırmaktadır.

"*Mesele açıkça Irak'ı aşıyor, Ortadoğu'nun geleceği hatta terör konusunu da aşan bir şey. ABD'nin yirmi birinci yüzyılda ne gibi bir rol üstlenmek istediği ile ilgili" William Kristol'un bu söyledikleri ile aynı fikirde olmamak mümkün değil: Şimdi gerçekten masada olan uluslararası toplumun geleceğinin nasıl belirleneceği, onu düzenleyen yeni kuralların, dünyanın yeni düzeninin ne olacağıdır (Zizek, 2004: 11).*" Irak savaşının alt yapısını oluşturan unsur ideolojidir ve bu yönüyle ideoloji çatışmayı destekleyen bir faktördür. Savaşı haklı çıkarmaya çalışan demokrasiye dair olan referansları reddetmesi bunu destekler niteliktedir.

Ayrıca Zizek, ideolojide gizli bir mutlakiyetçiliğin var olduğunu ve bunun da yanılsamalar ile gerçekleştirileceğini söylemiştir. Zizek için ideoloji, sadece bu yanılsamalardan ibaret değildir. Zizek için ideoloji, bilinç düzeyli bir fanteziye işaret etmektedir. Marx'ın "bilmiyorlar ama yapıyorlar" cümlesini ters bir okumaya tabi tutarak "ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar fakat yine de yapmaya devam ediyorlar" şeklinde, bu fantezi durumunu açıklamıştır. Örneğin der: *Özgürlük fikrinin belli bir sömürü biçimini maskelediğini biliyorlar, ama yine de bu özgürlük fikrini izlemeyi sürdürüyorlar* (Zizek, 2002: 36). Açık ki Marks'ın formülasyonu yanlış bilince işaret etmektedir. Zizek'in gayet iyi biliyorlar ama yine de yapıyorlar önermesi başka bir yol ve mesafeyi kat ederek,

fanteziyi-yanlış bilinci sağlayan şeyin açıklamasını yapmaya çalışır ve aynı noktaya varır (Zizek, Marksistteori).

Zizek, insanların bilgiye sahip olduğu halde ideolojilerin peşinden gitmesini sinik akıl ya da sinizm kavramlarıyla açıklamıştır. Ona göre ideolojinin hâkim işleyiş tarzı siniktir ve sinik bir akıl karşısında, geleneksel ideoloji eleştirileri bir işe yaramaz. Çünkü birey yanılsamanın içindedir. Burada gerçekleşen bilinç dışı yanılsamanın ise "ideolojik fantezi" olduğunu söylemiştir (Zizek, 2008: 44-48).

Zizek, başrolünde oynadığı "Bir Sapığın İdeoloji Rehberi" filminde sinik aklı şöyle açıklamaktadır: "*Filmde Nada'nın hikâyesini anlatır. Nada evsiz birisidir ve bir gün kullanılmayan bir kiliseye gider. Bu kilisede içi güneş gözlükleriyle dolu bir kutu bulur. Daha sonra bu güneş gözlüklerinden birini takıp Los Angeles sokaklarında dolaşmaya başlar ve garip bir şey sezer. Bu güneş gözlükleri ideolojinin gizli gerçek yüzünü gösteren bir işleve sahiptir. Bu güneş gözlükleri tüm reklam afişlerinin altında yatan propagandayı gösterir. Her afişte "itaat et" veya "satın al" figürünü güneş gözlüğünü taktığında görmektedir. Nada, gazete almaya gider ve büfeci parasını ister. Büfe sahibinin elinde para vardır ve gözlüğü taktığında paranın üzerinde "senin tanrın bu" yazar. Gözlüğü çıkardığında ise para, üzerinde Alexander Hamilton'in resmi olduğu banknota dönüşür. Nada belli bir süre sonra siyahî arkadaşına gözlüğü takmasını söyler. Nada'nın siyahî arkadaşı bu gözlükleri takmayı istemez ve gözlükleri takmayan siyahi arkadaşına bu gözlüğü takması için yumruklar savurur. Bu sahne garip gelebilir ama bu sahnenin asıl amacı gözlük takmayı reddeden siyahî kişinin, bir yalanın içinde yaşadığının farkında olması ve bu yalanın içinden çıkmak istememesidir. Siyahî kişi, pek çok hayalinin yıkılmasını engellemek için bu gözlüklerden bir tanesini takmak istememiştir. Zizek, bu aşırı tepkinin özgürleşme* yolunda *yaşanan müthiş bir şiddet olduğunu söylemektedir. İşte bu noktada sinik aklın bozulmuşluğu devreye girmektedir. İnsanlar ne yaptıklarını iyi biliyorlar ama yine de yapıyorlar. Bu durum siyasal hayatımız için de geçerlidir. İnsanlar demokrasiye inanmıyorlar fakat demokrasiye ait durumlarını sürdürmek istiyorlar tıpkı Nada'nın gerçekleri bildiği halde onunla yüzleşmek istemeyen siyahi arkadaşı gibi. Bu noktada insanların ideolojiyi sadece yanılsama yolu ile almadıkları, ideolojinin tamamıyla bizlere empoze edilmediği, ideoloji dediğimiz şeyin sosyal dünyayla sürekli ve geliştirdiğimiz bir ilişki olduğuna dikkat çekmiştir* (Zizek, Bir Sapığın İdeoloji Rehberi, 2012).

Zizek, ideoloji nosyonu ile metalar arasında arzuya dayalı bir ilişki kurmaktadır. Starbucks 'da tüketilen kahvenin bir meta olarak sadece üretilen ya da tüketilen bir nesne olmadığını söylemiş, "Ürün *bizim satın aldığımız basit bir nesne değildir."* diyerek burada var olan ideolojiye dikkat çekmiştir. Zizek, üründeki gizemin, onu aldığımız zaman bizleri modern dünyadan zevk almaya mecbur kılan yönü olduğunu söylemiştir. Hatta öyle ki nesneden daha çok, onu almaya duyduğumuz arzu artık daha önemli hale gelmektedir. Zizek, insanda var olan bu arzuyu sürekli canlı tutmanın kapitalizmin görevi olduğunu belirtmiştir. Starbucks ise bunun en bariz örneğidir. *"Starbucks'a gdip bir kahve aldığımızda aslında farkında olmadan oradan birçok ideolojiyi de alıyoruz. Çünkü Starbucks'a gittiğimizde, "Evet bizim kahvemiz daha pahalı ama biz gelirimizin yüzde birini sağlıklı kalabilsinler diye Guetemalalı çocuklara, su tedariki için bazı Sahralı çiftçilere, organik kahve yetiştirebilmek için ormanları kurtarmaya vs. veriyoruz.*" şeklindeki ifadeler, tüketicilerin tükettikleri için çektikleri vicdan azabını ortadan kaldırmaya, tüketimin devamlılığını sağlamaya yönelik ideolojik faaliyetlerdir çünkü burada birey, daha fazla bir miktar ödese de artık sadece tüketici değil, çevreye, yoksullara, Afrika'daki açlık çeken insanlara karşı görevini yerine getiren vicdanı rahat bir birey olmaktadır (Zizek, Bir Sapığın İdeoloji Rehberi, 2012).

Zizek, kapitalist düzenin sağladığı arzudaki totalirizme de dikkat çekmiştir. Arzuyu ihlal edici bir karakter olarak tanımlayan Zizek, cimri bir insanın yatırım yapmak suretiyle onu harcamayıp sürekli ekonomi yapmaya teşvik eden şeyin arzu olduğunu söylemiştir. Fakat kapitalizm, bu mantığı dönüştürerek hazineyi artırmanın tek yolunun biriktirmek ya da saklamak olmadığını, tek yolun onu harcamak olduğunu söylemektedir. Günün sonunda elimizde sıfır hatta negatif bile olsa bu varlıklı sayılmak için yeterlidir. Böylelikle kapitalist sistem bu dönüşümü sağlamıştır ve kendi varlığını sürdürecek nosyonlar geliştirmeye devam etmektedir. Para verip şunu al ikincisi bedava, ya da şöyle olduğu takdirde bu ürünün yüzde otuzu bedava gibi söylemler, geliştirilen bu nosyonlara örnektir (Zizek, 2003: 45-46). Böylelikle Zizek, kapitalizmin, sağladığı bu dönüşümle içinde totalitarizmi barındırdığını söylemektedir.

Zizek, totalitarizmin düşünmeye sevk etmek yerine düşünmeyi önleyen bir kavram olduğunu ve günümüzde ahlaka dönüşümü ve var olan düzene dair sorgulamaları engelleyen bir konumda olduğunu söylemiştir. Zizek, geleneksel organik toplumsal bağların çözülmek suretiyle modernizmin raydan çıkmasının, Musevi katliamının, bütün özgürlük temeline dayanan projelerin, zorunlu olarak baskı ve kontrolün bir versiyonuna çıkacağını söyleyen

neo-liberal iddianın -ki bu iddia totalitarizm ve radikal sol özgürlükçü projelerin aynı kategoride algılanmasını sağlayan bir unsurdur- günümüz postmodern iddiasının ve postmodern kültür çalışmalarının, totalitarizmi ifade ettiğini söylemiştir (Zizek, 2003: 1).

Slavoj Zizek, Musevi katliamının da bir totalirite ifade ettiğini söylemektedir. Öncelikle Zizek, katliamın sebebinin, Hitler'in Yahudilerden nefret etmesi ve iktidarı ele geçirmek adına Yahudilere olan nefretlerini politik anlamda manipülasyon aracına çevirmesi ve neticede Yahudilerin gerçekten düşük bir millet olduğuna inandırılması olduğuna dikkat çekmektedir. Tüm bu uygulamalar, yapılan korkunç katliamların vatan için yapıldığı inancını sağlamak içindir ve öyle de olmuştur. Zizek, Hitler'in kendi yalanlarına inanmak suretiyle ve Lacan'ın ifade ettiği gibi "fedanın yoldan çıkarıcılığı" ile bu katliamları gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Zizek, Hitler'in uyguladığı bu politikadan dolayı Musevi katliamının nedenlerinin araştırıldığında gerçek bir sebepten ziyade kör bir talih eseri olarak yapılıyor olması sonucunun korkunç bir sonuç olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu alandaki araştırmaların yasaklanmasının herhangi bir somut neden bulunacağından değil tam tersi herhangi bir amaç ve geçerli bir neden bulunamayacağından olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte bazı gerçeklerin gün yüzüne çıkması için kelimelerin bile kifayetsiz kalacağı anlayışı ile katliamı, metafizik şeytani kötü bir düzeye çıkarmanın yani normal bir söylemin ötesinde dokunulmaz bir yere yerleştirmenin, manipülasyon içeren politik bir müdahale olduğunu söylemektedir. Zizek, olayın bu şekilde algılatılmasını, depolitizasyon örneği olarak siyasetle bağlantının kesilmek istenmesine, ikinci olarak batı devletlerinin sorumlusu olduğu üçüncü dünya şiddet biçimlerinin mutlak kötü katliamla karşılaştırıldığında ikinci derece şiddet olarak diskalifiye edilecek olmasına, son olarak da her türlü radikal proje üzerine gölge düşürmeyi hedeflemesine bağlamaktadır (Zizek, 2003: 63-69).

Sonuç olarak, Slavoj Zizek, ideoloji kavramının ve ideolojinin işleyiş mekanizmasının farklı bir yapıda olduğunu bize açıklamaktadır. Bana göre Zizek, insanların içinde bulunduğu tutsaklık, yanlış bilinç, yanılsama ve kapitalizmin öngörülemez yükselişine boyun eğen ve ona bağımlı olan bir toplum yapısından hareketle ideolojiyi anlatmaktadır. İnsanların bilinçsizlikten değil aksine bildikleri halde ideolojilerin peşinden gitmelerini, onların hazzın kaybolmasından duydukları endişeye bağlar çünkü kapitalizmin alternatifinin olmayışı insanları korkuya iten bir durumdur. İdeoloji, insanların ona inanmakta ısrar eden bu yönüyle işlevini gerçekleştirmektedir (Parmaksız,

İndependent.acedemieu). Zizek'in, idelojinin ne olduğunu anlattığı kısa bir konuşması olayı özetleyen bir hikayedir: Nobel ödüllü fizikçi Niels Bohr'un kapısında bir at nalı asılıdır. Amerika'da at nalının kötü ruhları eve girmesini engellediğine inanılırdı. "Yahu bu saçmalıklara inanıyor musun?" dendiğinde Bohr: "*Onu orada tutuyorum çünkü her ne kadar at nalı hakkındaki inanca inanmıyor olsam da dediklerine göre bu at nalı inanmayanların da işine yarıyormuş*." İşte Zizek'e göre günümüzde ideoloji tam olarak budur.

4. SONUÇ

Çatışma kavramını Neo-Marksist bakış açısından ele alarak farklı bir yorumla literatüre katkı sunmaya çalıştığım bu çalışmada, Slavoj Zizek'in, çatışmaya neden olan en önemli kavramlardan din ile ilgili görüşlerinin Marksist bir bakış açısından uzak yorumları içerdiği görülmüştür. Bu noktada Zizek'in, din ekseninde yaşanan çatışmalara dair yorumlarından önce dine bakış açısının bilinmesi gerektiğinden onun din hakkındaki yorumlarına yer verilmiştir. Zizek, din hakkında postmodern teoloji anlayışları yerine, yapısökümcü olarak adlandırılan teoloji anlayışını benimsemiş, bu doğrultuda onun materyalizm anlayışı, bir şeyi körü körüne reddetmek yerine görmezden gelinmeye çalışılan şeye odaklanmıştır. Zizek'in hem ateist kimliği hem de Marksist-materyalist bir vizyon içinde olması, dinin sorunlu bir alan olarak çağdaş insan tarafından aşılması gereken bir olgu olduğu anlayışıyla örtüşmektedir. Bu yönüyle Zizek'in dine bakış açısı Marksist teori ile benzerlik göstermektedir fakat Zizek, materyalist bir din eleştirisinden farklı olarak dini teklifinin ciddiye alınması durumunda ortaya çıkacak uyumsuzluklara odaklanmış böylece Marksist teorinin toplumsal çözümlerinde dini yok sayan bakış açısı ile Zizekçi yaklaşım farklılık göstermiştir. Zizek için dinin, yok sayılması veya görmezden gelinmesi gereken bir durum olmaktan ziyade toplumsal çözümlemelere dahil edilmesi gereken bir konumda olduğu tespit edilmiştir.

Zizek'in Irak ve Filsitin savaşına dair yorumları onun din hakkında Marksist bakış açısından uzak değerlendirmelere sahip olduğunu göstermektedir. Irak ve Filistin Savaşları günümüzde Müslüman toplumların içinde bulunduğu, aynı zamanda dinin belirleyici olduğu bir çatışma örneğidir. Yaşanan bu çatışmaların ortadan kaldırılmasına yarayacak politikalar, haklı ve adil değerlendirmeler, doğru analizler ortaya koyulamamış, aksine savaşların yıllar boyu devam etmesi, İslamofobinin artması, mülteci problemleri gibi yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Zizek'in Irak ve Filsitin savaşına dair söylemleri, onun çatışmaya dair yorumlarında Müslüman toplum lehine değerlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir. Zizek'in Irak savaşında ABD'yi savaşın alt yapısını oluşturan taraf olarak ele alması, ABD'nin savaşa hizmet eden eylemlerini kendi geliştirdiği politikalar ile maskelediğini söylemesi, ABD'nin 11 Eylül terör saldırısından sonra ulusal ve yerel düzeyde çok önemli kampanyalar düzenlemek şartıyla toplumda İslami terör korkusu yarattığını söylemesi, çatışmaya dair değerlendirmelerinde Batı aydınlarından uzak bir tutumda olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Filsitin meselesinde Batılı filozofların meseleye karşı ilgisiz,

sessiz ya da İsrail politikalarını destekleyen söylemlerine karşılık Zizek'in, daha objektif sayılabilecek yorumlarda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Zizek, Yahudi devletini ırkçı bir siyaset izlemesi bakımından eleştirmiş, İsrail Devleti'nin yasadışı, şiddet yüklü, aşırılık politikalarını, Filistin'i kuşatmak amacıyla gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Bu yönüyle İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı işgalin, yavaş ama kararlı bir bürokrasi işgali olduğunu ve Batı'nın bunu görmezden geldiğini ifade etmiştir.

Tüm bu açıklamalar neticesinde Zizek, çatışmanın Müslüman toplum aleyhine derinleştiğini ifade etmektedir. Yaşanan bu çatışmalara karşı batının sessiz ya da taraflı duruşunu eleştirmiş, savaşı görmezden gelmesini ikiyüzlülük ve demokrasinin baltalanması olarak değerlendirmiştir.

Zizek'in eserlerinde insan haklarının gerçeği saklayan bir yanılsama olarak ele alındığı sunucuna varılmıştır. Irak ve Filsitin Savaşı ya da diğer yaşanan savaşlar neticesinde mülteci problemleri ve insan hakları sorunu geçmişte olduğu gibi günümüzün de en büyük problemlerinden birisidir. Batı'nın bu sorunlar karşısında sessiz kalması, ya da çatışmayı çıkaran tarafı destekleyen politikalar izlemesine karşın Zizek, mülteci problemini, tüm insanlığın ortak sorunu olarak görmekte ve bu konuda tüm devletleri sorumluluklarını üstlenmeye çağırmaktadır. Zizek'in insan hakları ile ilgili eleştiri noktası, Batı'nın üçüncü dünya vatandaşlarını politik bir özne olarak tanımlamaktan ziyade onları bir kurban olarak tanımlamasına karşıdır. Batı, üçüncü dünya vatandaşlarını, sadece kurban oldukları takdirde hak talebinde bulunabilen insanlar olarak görmektedir. Buradan hareketle batı devletleri insan hakları adı altında bu ülkelere ekonomik, siyasi ya da kültürel olarak müdahale etme hakkını kendinde görmektedirler. Görülmektedir ki Zizek'in amacı, insan hakları ve Batı düşüncesini özünden ayırarak benimsemek değil onunla gerçek olarak yüzleşmektir.

Zizek'in çokkültürcülük ile ilgili yorumlarından hareketle çokkültürcülük kavramını, ırksal ayrımları ve geleneksel sömürgeciliği besleyen bir olgu olarak ele aldığı tespit edilmiştir. Zizek, dünya üzerinde çatışmaya neden olabilecek ya da çatışmanın bir sonucu sayılabilecek sömürgeyi, küresel kapitalizm ve onun safhaları ile açıklamıştır. Zizek, kapitalizmdeki sömürme ilişkilerinin, günümüzde değiştiğini; önceleri, sömürgeci ülke, sömürdüğü ülkeyi kendine tabi kılmak koşuluyla bu eylemi gerçekleştirirken, günümüzde ise sömürgeci güçlerin bir devlet olmaktan çıkıp küresel bir şirket haline geldiğini ifade etmiştir. Küresel hale gelen kapitalizmin ise ideoloji formunun çokkültürcülüğe dayandığını ve çokkültürcülüğün geleneksel emperyalist sömürgecilikten farklı olarak sömürge

ülkelerine hiçbir hak tanımadığını ifade etmiştir. Ayrıca Zizek'in çokkültürcülüğe karşı eleştiri noktalarından bir diğeri, farklılıklar içinde taraflardan birinin diğerine içkin hale dönüşmesidir. Zizek, farklı kültürlerin bir arada yaşamasında gizli bir biçimde hiyerarşik ilişkinin olduğunu dolayısıyla kültürlerin eşit bir biçimde etkileşime giremediğini söylemiştir. Çokkültürcülüğün yapısındaki bu gizli hiyerarşinin geleneksel sömürgecilik ve global kapitalizmi meydana getirdiğini, küresel kapitalizmin yönlendiricisi Batı'nın ise diğer öznelerin öznelliğinin yok sayıldığı bir yaşam tarzını dayattığını ifade etmiştir. Bu yönüyle Zizek'te çokkültürcülük, küresel kapitalizmin ırkçılık temeline dayanan bir projesi olarak ele alınmıştır. Buradan hareketle Zizek'in, çokkültürcülüğü; Avrupa merkezli bir anlayışla hareket ederek, hegemonya kuran ve sömürme ilişkilerinin de ötesinde farklı seçeneklere imkân tanımayan karakteri ile ırksal ayrımlara, dolayısıyla toplumsal çatışmaya zemin hazırlayan bir kavram olarak ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Zizek'in psikanalizden yola çıkarak felsefi bir bakış açısı ve kendine ait kavramlar ile kurguladığı ideoloji teorisinde, ideolojiyi çatışmayı destekleyen bir faktör olarak ele aldığı görülmüştür. Zizek, toplumda yaşanan çatışmaların kaynağı ve ideoloji arasında bir ilişki kurmaktadır. Zizek'in ideolojinin toplumsal çatışmalarda bir araç olarak kullanılmasına ilişkin söylemlerde bulunduğu görülmektedir. Marksizm'in "bilmiyorlar ama yine de yapıyorlar" çözümlemesini ters bir okumaya tabi tutarak "gayet iyi biliyorlar ama yine de yapıyorlar" tezini ortaya koyarak Marksizm'le bağı olmayan bir ideoloji teorisi oluşturmuştur. Zizek'in kurguladığı bu ideoloji teorisinde öznenin bilinçli olmasına karşın eylemleri yapmaya devam etmesi "sinik özne" kavramı ile açıklanmaktadır. Sinik öznede gerçekleşen yanılsamanın ise ideoloji sayesinde olduğunu belirtmiştir. Zizek'in ifadelerinde, ideolojinin yanılsamaya sebep olmasında, başka toplumsal çatışmalarda araç olarak kullanıldığı görüşüne de ulaşılmıştır. Musevi katliamını gerçekleştiren Hitler'in Yahudileri düşük bir millet olduğuna inandırması ve böylece katliama dair gerçek bir neden oluşturma çabası, ideoloji sayesinde gerçekleşmiştir. Irak savaşının gerçek nedenlerinin Amerika'nın 21. Yüzyılda Ortadoğu'da izlemek istediği siyaset, Irak'taki petrol rezervleri gibi nedenler olmasına rağmen Irak'ta var olduğu iddia edilen kitle imha silahları ve 11 Eylül terör saldırısı gibi nedenlerden dolayı gerçekleştiği söylemleri, Zizek'e göre haksız bir işgalin meşrulaştırılma çabasından başka bir şey değildir. Bir başka örnek olarak Bosna ve Körfez savaşlarında Batı'nın savaşı aktarış biçimi, ideolojideki gizli zorunluluğu açık eden toplumsal çatışma örneğidir. Tüm bu söylemelerden hareketle Zizek'in toplumsal çatışmada ideolojinin araç olarak kullanıldığı fikrini benimsediği sonucuna varılmıştır.

Zizek, Fransa'da yaşanan karikatür krizi sonucunda meydana gelen çatışmaların asıl sebebinin Müslüman toplumundaki köktenci hareketler olduğunu söylemiştir. Zizek, Müslümanların tepkilerinin aynı durumu yaşayan Hristiyan topluma göre şiddet içerikli olduğunu ve ikiz kule saldırısının da bu eylemlerinin sonucunda gerçekleştiğini ifade etmiştir. Müslümanların bu tepkilerini, onların kendilerini batıdan küçük görmelerine bağlı bir kompleksle ve dinin hala Müslüman toplumlarda hesaplaşılması gereken bir güç olarak görülmesi durumlarıyla açıklamıştır. Oysa Zizek, Irak Savaşı'nın fitilini ateşleyen bu olayın failinin Müslüman coğrafyada aranmasının yersiz olduğunu ifade etmişti. Zizek'in bu çatışmaya dair yorumları, onun Müslüman toplum yapısına dair doğru analizler ortaya koyamadığını göstermektedir. Zizek, her ne kadar dünyada yaşanan çatışmalara dair objektif değerlendirmelerde bulunmuşsa da İslam dininin özü ya da Müslüman toplum yapısı ile ilgili konularda çelişkili ifadeleri mevcuttur.

5. KAYNAKÇA

Akıner N, Arık MB. (2012). 21. Yüzyıl iletişim Çağının Yaşayan Dâhisi: Slavoj Zizek, *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi,* 3*,* 1-17.

Akyasan Y. (2019). Marx'ın Din Eleştirisinin Temelleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

Akyüz N, Gürsoy Ş, Çapcıoğlı İ. (2009). Sosyolojide Yönteme Giden Yollar Üzerine. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 1-3*,* 73-95.

Alp E. (2007). Küresel Kapitalizme Karşı İki Makro Politik Eleştirel Yaklaşım: Mıchael Hardt, Antonıo Negrı ve Slavoj Zizek, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Altınkaya, M.T. (2018). İdeoloji ve İdeolojinin Sinik İşleyişi: Slavoj Zizek'te Sinema, İdeoloji ve Anlatı İlişkisi*, Sinemasal- İdeoloji,* 9-12.

Aman F. (2017). Sosyoloji Teorilerine Aktörler Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 17-28.

Arıkan S. (2013). Lacancı Psikanalitik Yöntem Işığında Irıs Murdoch'un Romanları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Aydemir S. (2013) Terör ve Din. İçinde: Akyüz N, Çapcıoğlu İ (editör). *Din Sosyolojisi El Kitabı*, 2. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları, 671-687.

Aydın K. (2014). Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* 8, 214-239.

Aydınalp H. (2010). Sosyal Çatışma ve Din, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 187-215.

Bank RB. (2019). Marksizm'den Post-Marksizm'e Farklı Siyasal Açılımlar, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19, 352-390.

Bekalp B. (2019). Frankfurt Okulunun Temel Eleştirileri ve Amaçları, *Sosyal Bilimler Metinleri,* 1, 15-24.

Birdal SC. (2010). Althusser'in Kuramsal Dönüşümleri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Bodur HE, Çapcıoğlu İ. (2013) Sosyolojik Teori ve Din. İçinde: Akyüz N, Çapcıoğlu İ (editör). *Din Sosyolojisi El Kitabı*, 2. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları, 111-146.

Bodur HE. (2018). Modern Dünyada Din Sosyolojisi, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1,2.

Boscaljon DR. (2010). Zizek's Atheist Theology, *Internatıonal Journal Of Zizek Studıes,* 1-12.

Çapcıoğlu F, Açıkgöz ÖK. (2018). Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri. İçinde: Güngör Ö (editör). *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, 1. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları, 203-221.

Çetin B. (2016). Pierre Bourdieu'nün Makro ve Mikro Sosyal Teoriler Karşısındaki Konumu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Çınar Y. (2018). Erken Dönem Marksistlerden İngiliz Marksist Tarihçilere: Marksist Tarih Yazımının Devamlılığı, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* 9,2.

Damgacı AE. (2016). Marksist Yabancılaşma Kuramının Güncelliği Sorunsalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, İstanbul: Maltepe Üniversitesi.

Demir M. (2018). Hegelci Arzu Kavramının Lacan Felsefesine Etkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Demir Z. (2018). Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3, 63-74.

Demirel A. (2019). Sanatın Özbenlik Üzerindeki Yeri, İşlevi ve İyileştirici Özelliğine Psikanaliz Bir Yaklaşım, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Demirkol O. (2015). İdeolojiye "Yamuk Bakmak": Skyfall Filminin Söylem Analizi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema ve Televizyon Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Erayman İ. (2016). Siyaset Felsefesinde Özne Eleştirisi: Lacancı Bir Perspektif, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Erdin O. (2012). Žižek with Prigogine Is Žižek a Philosopher of Complexity, Graduate School Of Socıal Scıences, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Erkan E. (2013). Postmodern Dönemde Ontolojik Kimlik Aracı Olarak Dini Kimlik, *Turkish Studies*, 8, 1825-1837.

Erkan Ü. (2019). Lacan'da Öznenin Kurulumu ve Ötekinin İnşası: Psikanaliz ve Oryantalizm, *Turkish Studies*, 3, 1425-1440.

Gedikli B. (2016). Sosyal Teoride İndirgemecilikten Sentezciliğe: Berger ve Luckmann, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Güngör Ö. (2013). Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13,1.

Hacıfevzioğlu AU. (2018). Marx'ta Kapitalist Devlet Bağlamında Yönetenler ve Yabancılaşma Sorunu, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 376-390.

İnce M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 294-319.

Kale M, Nur İ. (2016). Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13,1.

Karataş Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1, 62-80.

Kart O. (2014). Zizek'in Özne Anlayışına Eleştirel Bir Bakış, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı-Mantık, Yüksek Lisan Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kavurgacı Ş, Selvitopu A. (2019). Frankfurt Okulu Bağlamında Eleştirel Teori ve Eğitim, *Karamonoğlu Mehmetbey Uluslararası Eğitim Araştırmalar Dergisi*, 1, 100-108.

Kaya İ. (2020). Osmanlılarda Devlet-Dini Gruplar İlişkisinde Bir Model Olarak Meclis-i Meşayih, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Kocakula Ö. (2017). Yönetim ve Dinin Lacancı Psikanalizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Korkmaz F. (2009). Post-Marksizm'de İdeolojinin Söyleme Dönüşümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Kuru NO. (2020). Slavoj Zizek ve Uluslararası İlişkiler Teorisi, *Journal Of Global Studies*,143-167

Kuyucuoğlu İ. (2015). Modern Sosyolojide İşlevselcilik- Eylemcilik Teorileri İkiliğini Aşma Çabaları, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 41, 243-270.

Lala A. (2010). Dini-Sosyal Hareketlerin Sosyolojik Tahlilinde İşlevselci Yaklaşım, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Mazlum A. (2008). Sosyolojide Genel Kuram. İçinde: *Modern Sosyoloji Kuramları*, Mazlum A. *Modern Sociological Theory*, Waters M. 1. Baskı, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 15-33.

Müftüler HG. (2019). Parsons Sistem Teorisi Açısından Kuşaklar Arası İlişkilerde Çatışma ve Dayanışma, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmalar Dergisi*, 102-133.

Oçak Z. (2018). İdeoloji Kavramına Marksist ve Post Marksist Yaklaşımlar: Karl Marks, Antonıo Gramsci ve Louıs Althusser, *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1, 56-74.

Okutan BB. (2019). Din Sosyolojisi Çalışmalarında Göstergebilimin İmkânı: *Pratik Bir Çalışma, Muhafazakâr Düşünce Dergisi,* 56, 211-256.

Öngen T. (1993). Çağdaş Toplumsal Çatışma, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi*, 18, 73-91.

Öz Ş. (2008). Marksist Tarih Felsefesine Giriş, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 21-37.

Özbolat A. (2017). Postmodern Dünyada Din: Yaygınlaşan Dinsellik, Yüzeyselleşen Dindarlık, *Journal of Islamic Research,* 28, 265-78.

Özen Ö. (2020). Psikanaliz ve Edebiyat: İki Terapötik Yoldaş, *International Journal of Cultural and Social Studies*, 1, 9-16.

Özensel E. (2020). Farklılıkların Birarada Yaşamasında Bir Sorun alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi, *SEFAD*, 43, 369-378.

Özyurt C. (2014). Marx'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7,2.

Paköz, A.E (2019). Bir İdeolojik Fantezi Olarak Varneküler, *Düşünce*, 92-93**.**

Palabıyık A. (2012). Marx'ın Sosyolojisi'nde Gözden Uzak Kalmış Bir Kavram: "İş bölümü", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1, 266-298.

Paliçko AG. (2019). Jacques Lacan'da İktidarın Biçimsel İnşası: Sembolik Olan, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacattepe Üniversitesi.

Selmanpakoğlu C. (2016). Sanat Ne İdeolojiler Sevdi Zaten Yoktular, *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 1, 66-75.

Sönmez Selçuk S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: "Öteki" ve "Ötekileştirme", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15, 77-99.

Şahin MC, Alpay AH. (2019). Emile Durkheim: Sistematik Din Sosyolojisine Katkıları Açısından Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 43-65.

Şahin Y. (2013). Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar; Teorik Bir Giriş*, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1, 33-55.

Şensazlı AC. (2020). Eylem Kavramı Ekseninde Toplumsal Yapı İncelemesi: Emile Durkheim ve Talcott Parsons'un Düşünceleri Çerçevesinde, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 654-664.

Taş S. (2020). Emile Durkheim'ın Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İş bölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din Anomi ve İntihar, *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, 13,29.

Tatlıcan Ü. (2008). Klasik Dönem: Kurucu Babalar ve Çağdaşları. İçinde: *Sosyolojide Temel Fikirler,* Tatlıcan Ü. *Key Ideas in Sociology,* Slattery M. 2. Baskı, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 33-38.

Tekin M. (2015). Postmodernizmin Din Sorunu, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2, 7-24.

Turgut B. (2018). Marks'ın Kuramında Devlet ve Neo-Marksist Devlet Tartışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Turna M. (2020). Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1: 1-17.

Tuzgöl K. (2018). Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu, *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1, 41-53.

Uluç MA. (2020). Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 26-37.

Usta F. (2010). Siyasal Teori ve Psikanaliz: Zizek, Kovel ve Laing Üzerine Bir İnceleme, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Uzuner MG. (2009). The Issue Of Undecıbalıty Wıthın The Debate Between Ernesto Laclau And Slavoj Zizek, The Graduate School Of Socıal Scıences, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Ümer E. (2018). Lacancı Bakış Kavramı ve İmgenin Kavramı, Yıldız Journal Of Art And Desıng, 2, 47-66.

Varolun O. (2007). Slavoj Zizek: İdeoloji Kavramına Lacancı Psikanalizden Bakışın Felsefi Bir Değerlendirmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi.

Velic F. (2021). Zizek and Religion: Notes For a Dialogue, *Internatıonal Journal Of Zizek Studıes*, 1, 1-7.

Wallace RA. Wolf A. (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, 3. Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 41-175.

Yalvaç F. (2020). Karl Marx Uluslararası Tarihsel Sosyoloji, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16, 141-143.

Yazıcı S. (2007). Gerçekle Karşılaşma: Lacan, Laclau, Zizek ve Badıou'nun Eleştirel Bir Okuması, The Graduate School Of Socıal Scıences, The Depertman Of Phılosophy, In Partıal Fulfillment Of The Requırements For The Degree Of Phılospy, Ankara: Mıddlle East Technıcal Unıversty.

Yıldırım A. (2020). Örgüt Teorisinde Parsons'cu İşlevselcilik ve Gerilim Yönetimi, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 153-167.

Yıldırım M. (2010). Jacques Lacan ve Felsefesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yıldız S. (2104). Freudyen Psikanaliz Kuramları Işığında Balzac'ı İncelemek: Tuhaf Öyküler, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Yılmaz A, Aslan S. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizmin, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 93-108.

Yorulmaz A. (2019). Lacan'ın Üç Düzeninden Dijital Kültürün Öznesine: Lacanyen Psikanaliz Bağlamında Kimlik, Tanınma ve Sosyal Medya, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Zafer C. (2018). Postmodern Zamanlarda Dine Bakış, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,11, 622-627.

Zizek, Slavoj (2001). Kırılgan Temas 1. Baskı, Metis.

Zizek, Slavoj (2002) İdeolojinin Yüce Nesnesi 1. Baskı, İstanbul, Metis.

Zizek, Slavoj (2003) Biri Totalitarizm mi Dedi? 1. Baskı, İstanbul, Epos.

Zizek, Slavoj (2003). Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı 1. Baskı, İstanbul, Encore.

Zizek, Slavoj (2004) Yamuk Bakmak 1. Baskı, İstanbul, Metis.

Zizek, Slavoj (2008). Paralaks 1. Baskı, İstanbul, Encore.

Zizek, Slavoj (2009) Bir Yahudi Ne İster? 1. Baskı, İstanbul, Encore.

Zizek, Slavoj (2013) Dünyadaki İsyanların Anlamları 1.Baskı, İstanbul, Agorakitaplığı.

Zizek, Slavoj (2013). İdeolojiyi Haritalamak 1. Baskı, Ankara, Dipnot Yayınları.

Zizek, Slavoj (2015) İslam Arşivleri 2.Baskı, İstanbul, Çeviribilim.

Elektronik kaynaklar

Genç K. Avrupa'nın geleceği Osmanlı gibi olmalı- Dünya Haberleri- Radikal. 1 Ekim 2020.

Gürses S. Çeviribilim. Slavoj Žižek: Minareler Neden Süngümüz Oldu ya da “Filistin Sorunu” | ÇEVİRİBİLİM (ceviribilim.com). 9 Eylül 2020.

Hadid N. Şarkul Avsat. Küresel köyün yollarında dolaşan çağdaş Sokrates: Slavoj Zizek | ŞARKUL AVSAT (aawsat.com). 28 Eylül 2020.

Hanioğlu MŞ. Sabah. Zizek, imparatorluk, çok kültürlülük- M. ŞÜKRÜ HANİOĞLU (sabah.com.tr) 15 Haziran 2021.

Kızılarslan Y. Bianet Bağımsız İletişim Ağı. https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/102787-zizek-irak-ve-liberal-utopya-caginda-siddet-ve-ideoloji. 19 Eylül 2020.

Oskay Ç. Hürriyet. Git ve sözlerimi çarpıt (hurriyet.com.tr). 1 Ekim 2020.

Parmaksız Ş. Acedemia. https://independent.academia.edu/Sahinparmaksiz. 10 Nisan 2020.

Polat H. Marksist Teori. http://www.marksistteori2.org/22-marksist-teori/sayi-19-ocak-subat-2016/46-ii-bir-ideoloji-teorisyeni-olarak-slavoj-zizek.html. 9 Eylül 2020.

Şen S. Dünyadan Çeviri. Slavoj Žižek: Zenginler tek bir dünyada yaşadığımızı anlayana dek mülteci krizi derinleşecek – Dünyadan Çeviri (wordpress.com). 28 Eylül 2020.

Zizek S. In Thesetimes. Bugün, Irak. Yarın... demokrasi? - Bu zamanlarda (inthesetimes.com). 19 Mayıs 2021.

Zizek S. In Thestimes. Slavoj Žižek: Whither Siyonizm mi? - Bu zamanlarda (inthesetimes.com). 20 Mayıs 2021.

Zizek S. Independent. İsrail'e yönelik eleştirileri antisemitizmle eşitleme nedenlerini incelememiz gerekiyor| Bağımsız | Bağımsız (independent.co.uk). 22 Mayıs 2021.

Zizek S. Lacan.com.Slavoj Zizek-Kaynakça/Irak Savaşı/Lacan Dot Com. 19 Mayıs 2021.